

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

“การอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนป่าชุมชนไพร่พื้นบ้านชาวไทยภูเขา”

อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย

นายชาติชาย รัตนศิริ และคณะ

กรกฎาคม 2545

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

“การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้านชาวไทยภูเขา”

อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

คณะผู้วิจัย

นายชาติชาย

รัตนศิริ

นายจำรูญ

วงศ์จันทร์

นางเพ็ชร

หิรัญโกเมนทร์

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ก)

**การศึกษาองค์ความรู้ด้านสมุนไพร เพื่อค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ และฟื้นฟู
สมุนไพรพื้นบ้าน ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน**

ชาติชาย รัตนศิริ จำรูญ วงศ์จันทร์ เพ็ชร หิรัญโกเมนทร์

บทคัดย่อ

ในอดีต ชุมชนบนพื้นที่สูงที่อยู่ห่างไกล ห่างไกลความเจริญ ห่างไกลการบริการ ของรัฐใน
ด้านสุขภาพ มีการศึกษาทดลองใช้พืช สัตว์ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ในการรักษาดูแลสุขภาพและสืบทอดกันมาจนเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันเมื่อมีความเจริญเข้าถึง บริการของรัฐเข้าถึง ชุมชนชาว
ไทยภูเขาบนพื้นที่สูง ให้ความสนใจต่อสมุนไพร ตำรับยาพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นน้อยมาก
และผู้รู้ ด้านตำรับยาส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ หากไม่มีการสืบทอด วันหนึ่งภูมิปัญญาที่มีค่า
นั้น คงจะสูญหายไปกับกาลเวลา

การดำเนินการศึกษาองค์ความรู้ด้านสมุนไพร เพื่อค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ และการฟื้นฟู
สมุนไพรพื้นบ้าน โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินงานได้ดำเนินการใน
2 ชุมชน ที่เป็นชาวไทยใหญ่ บ้านแม่ละนา และชนเผ่ามูเซอดำบ้านห้วยเฮี้ยะ โดยอาศัย ผู้รู้ ผู้สนใจ
และชุมชน มาร่วมกันดำเนินการ รวบรวมข้อมูล องค์ความรู้สมุนไพร เพื่อนำมาร่วมกันค้นหา
แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู การใช้สมุนไพร

ผลจากการศึกษา พบว่าในบริเวณพื้นที่ของ 2 ชุมชน มีสมุนไพร 91 ชนิด แยกเป็นชุม
ชนชาวไทยใหญ่ 48 ชนิด และชุมชนชาวมูเซอดำ 43 ชนิด ตำรับยาชาวไทยใหญ่ 13 ตำรับ
ตำรับยาชาวมูเซอดำ 10 ตำรับ และแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการใช้สมุนไพร บนพื้นที่สูง
พบว่ารูปแบบกระบวนการต้องเริ่มจาก การสร้างความสำนึก การศึกษาเรียนรู้จากของจริง และ
การปฏิบัติให้รู้ชัด เพื่อให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้าน บรรลุเป้าหมาย ก่อให้เกิดประโยชน์
แก่ชุมชน ชาวไทยภูเขาบนพื้นที่สูง ในการรักษาและดูแลตนเอง ด้วยตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป

**Title : Herbal knowledge based study for preservation and rehabilitation local herb
Tambon Pang Ma Pa Amphoe Pang Ma Pa , Maehongson province.**

Researchers : Chartchai Rattanakeree
: Jamroon Wongchan
: Petch Hirankomaen

Abstract

In the past, remote high land area were uncivilized, and far from Public health service. Health care was experimental used of plants and animal in their environment and developing into Local wisdom. Nowadays where public health service and civilization take place only a few of hill tribe people in high land area are interesting in herbal and local medicine. Most of medicine men are oldest person without transfer know how valuable wisdom will time invasion.

The study of herbal knowledge based for preserving and rehabilitation local herb by participation and sharing knowledge based process implemented in 1Tai-Yai in Mae Lana and 1 black Lahu in Huay Hae. Group discussion was conducted by key informant interesting group and villager. Data and knowledge based was collected aim to preserving and rehabilitation herbal used approach.

The result of this study find that in 2 communities there are 91 kind of herbal , 48 kind of Tai-Yai and 43 kind of Black Lahu with 13 Tai-Yai's medicine formula and 10 Black Lahu's formula. The approach for preserving and rehabilitation herbal used in high land area are build up perceives, learning on an existing basis and practical used of local herb.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ข
บทที่ 1 บทนำ	
- ความสำคัญของโครงการ	1
- วัตถุประสงค์การวิจัย	2
- คำถามวิจัย	2
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
- กรอบแนวคิดในการวิจัย	3
บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา	
- แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน	5
- แนวคิดกระบวนการเรียนรู้	13
- ความสำคัญของการค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูการใช้สมุนไพร	15
บทที่ 3 บริบทชุมชน	
<u>บ้านแม่ละนา</u>	
- ประวัติชุมชน	16
- ที่ตั้งอาณาเขต	19
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์	19
- สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	19
- กลุ่มกองทุน	20
- ทรัพยากรธรรมชาติ	21
- สภาพทางเศรษฐกิจ	23
- สภาพปัญหาของชุมชน	23
<u>บ้านห้วยเอื้ยะ</u>	
- ประวัติชุมชน	24
- ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอาณาเขต	24
- สภาพสังคมและวัฒนธรรม	27

	หน้า
- กลุ่ม/กองทุน	27
- ด้านสาธารณสุข	28
- ทรัพยากรธรรมชาติ	29
- สภาพทางเศรษฐกิจ	30
- สภาพปัญหาของชุมชน	31
บทที่ 4 วิธีการดำเนินการวิจัย	
- ขอบเขตพื้นที่ศึกษาวิจัย	32
- สถานที่ดำเนินการวิจัย	33
- กลุ่มเป้าหมายและทีมงานวิจัย	33
- แหล่งข้อมูลและการเก็บข้อมูล	34
- การวิเคราะห์และประมวลผล	35
- กระบวนการดำเนินการวิจัย	35
บทที่ 5 ผลการวิจัย	
<u>ผลในการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพร</u>	
- สถานการณ์สมุนไพร	36
- องค์ความรู้ด้านสมุนไพร	38
<u>ผลในการศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร</u>	
- ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินโครงการเกิดขึ้นได้	45
- การเลือกกระบวนการที่แตกต่างระหว่าง 2 ชุมชน	45
- การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม	47
- การนำมาสู่การสร้างสรรค้งาน	48
- การเกิดกลไกในการจัดการ	48
- การพัฒนาการของกลุ่มจากอดีต ปัจจุบัน อนาคต	49
- แนวทางการดำเนินงานในอนาคต	50
- บทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินโครงการวิจัย	52
บทที่ 6 สรุปการวิจัย อภิปรายผล ปัญหา และข้อเสนอแนะ	
- สรุปผลการวิจัย	53
- อภิปรายผล	56
- แนวทางการปรับปรุง ข้อเสนอแนะจากการดำเนินการ	58

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

- ประเภท ชนิด ลักษณะทางกายภาพของสมุนไพรเผ่าไทใหญ่ 60

ภาคผนวก 2

- ประเภท ชนิด ลักษณะทางกายภาพของสมุนไพรเผ่ามูเซอ 75

ภาคผนวก 3

- หลักฐานท้องถิ่นพืชสมุนไพรในท้องถิ่น 88

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของโครงการ

ในอดีตของชุมชนบนที่สูง ในด้านสาธารณสุขการรักษาพยาบาล เมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นนั้น นิยมใช้ตำรับยากลางบ้านเป็นหลัก ในการรักษาพยาบาลมานับแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด ซึ่งจากประสบการณ์การใช้ยา ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดกันสืบมา แต่เมื่อมีความเจริญในด้านยาแผนปัจจุบัน ด้านปัจจัยพื้นฐาน ถนนหนทางคมนาคมสะดวกสบายขึ้น ทำให้ความสำคัญในด้านตำรับยากลางบ้านลดลง ความสนใจที่จะสืบทอดภูมิปัญญาในเรื่องนี้ลดลงมาก ทั้ง ๆ ที่ยาแผนปัจจุบันมีราคาแพง มีผลข้างเคียงต่อผู้ใช้ และมีผลต่อการขาดดุลย์การค้าระหว่างประเทศ

ปัจจุบัน บุคคลผู้มีความเชี่ยวชาญด้านยากลางบ้านมีน้อยมากในแต่ละหมู่บ้าน หรืออาจกล่าวได้ว่าในพื้นที่อำเภอปางมะผ้า ที่เป็นชุมชนบนพื้นที่สูง มีผู้รู้ด้านตำรับยากลางบ้านอยู่น้อยมาก และผู้รู้นั้นก็เป็นผู้สูงอายุทั้งหมด เพราะในกลุ่มบ้านมีผู้สนใจที่เป็นเยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้าน จำนวนน้อย ประกอบกับการขาดแคลนผู้รู้ รวมถึงการเผยแพร่รณรงค์มีการกระทำที่น้อยมาก หรือไม่มีเลย จำนวนยาสมุนไพรลดลงและหายาก โดยสาเหตุจากธรรมชาติและการกระทำของชุมชนเอง จากสถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวอาจส่งผลถึงการสูญหายของตำรับยาพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันมีค่ามหาศาลได้ หากมิได้รับการแก้ไข

จากการรวมกลุ่มขององค์กรชาวบ้านในเขตพื้นที่อำเภอปางมะผ้า เป็นชาวไทยภูเขา ซึ่งประกอบด้วย เผ่า มูเซอ ลีซอ ไทยใหญ่ และลัวะ ซึ่งได้รวมตัวกันทำงาน ในด้านการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสที่อยู่ห่างไกล โดยการจัดหอพักให้เด็กได้เข้ามาอยู่อาศัย เป็นการเพิ่มโอกาสให้เด็กได้รับการศึกษา

และมีระบบการจัดการบริหารกันเองในองค์กร ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนตระหนักเข้าใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดการจัดแบ่งพื้นที่โดยชุมชน โกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างชุมชน ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติด การบำบัดฟื้นฟูผู้ผ่านการบำบัดยาเสพติด ซึ่งที่ผ่านมาเคยมีการใช้ยาสมุนไพรทั้งในส่วนของการกิน การดื่มและการอบสมุนไพร ด้านการรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีที่เคยได้นำผู้อาวุโสของแต่ละชนเผ่า ใน 24 หมู่บ้าน มาร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผลจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นนั้นพบว่า ใน 24 หมู่บ้าน (ไทยใหญ่ 2 หมู่บ้าน / มูเซอแดง 18 หมู่บ้าน / มูเซอดำ 4 หมู่บ้าน) มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องการใช้ยาสมุนไพรอยู่ไม่ถึง 10 คน มีทักษะความชำนาญต่างกันไปในด้านยาที่ใช้ฝน ใช้ต้ม และใช้ทา การลดลงของจำนวน/ ชนิดของพืชสมุนไพร การสูญหายของพืชสมุนไพรบางชนิด และตัวยาสสมุนไพรที่ต้องสั่งมาจากภายนอก (ประเทศพม่าที่อยู่ติดกับชายแดน) เหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องมาจากการเรียนรู้และจัดการรักษาฟื้นฟูขึ้นมา

แต่ในสถานการณ์ความเป็นจริงในปัจจุบันไม่ว่าเยาวชน พ่อบ้าน แม่บ้าน ต่างไม่ค่อยให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านี้กันมาก ทั้ง ๆ ที่ผู้อาวุโสที่มีความเชี่ยวชาญ ชำนาญ ในเรื่องตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านเหล่านั้น ต่างเต็มใจที่จะถ่ายทอดสืบต่อกับบุคคลรุ่นต่อไป ที่มีความสนใจที่จะเรียนรู้ ซึ่งทางผู้อาวุโส ผู้เฒ่า ผู้แก่เอง ก็มีความเป็นห่วงการสูญหายของการใช้ตำรับยาพื้นบ้าน ของชนเผ่าในอนาคตแต่ก็ยังไม่ได้นำดำเนินการใด ๆ อย่างจริงจัง อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ จากการประเมินร่วมกันแล้ว ทางองค์การชุมชนกลุ่มหนึ่งได้ร่วมพิจารณาถึงแนวทางที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ไว้ดังนี้

1. รวบรวมชนิด และรูปแบบของพืชสมุนไพร การใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา การถ่ายทอด
2. ค้นหาวิธีการถ่ายทอด การดูแลรักษา การสร้างความตระหนักในการรักษาพันธุ์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน
3. การเพาะขยายจำนวน ดำเนินการทดสอบ ทดลอง
4. การนำคืนสู่ชุมชนและป่า

โดยในทุกขั้นตอนตามแนวทางนี้ จะต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกันในการดำเนินการกับชุมชน ผู้รู้ ผู้สนใจ และต้องดำเนินการให้ครบกระบวนการทั้ง 4 แนวทาง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน
2. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟู สมุนไพรพื้นบ้าน

คำถามหลักของการวิจัย

กลไกและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยภูเขา ให้คงอยู่ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างไร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้ด้านสมุนไพรของชุมชนบนพื้นที่สูง 2 ชนเผ่า
2. ได้รูปแบบวิธีการของการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้านของชุมชนบนพื้นที่สูง ที่สามารถประยุกต์ใช้กับงานพัฒนาด้านอื่น ๆ ได้

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

- 1 ปี 3 เดือน หรือ 15 เดือน ระหว่างเดือน ธันวาคม 2543 - เมษายน 2545

กรอบความคิดในการดำเนินงาน

1. เรื่องสมุนไพรตำรับยาพื้นบ้าน

สมุนไพรตำรับยาพื้นบ้านจริง ๆ แล้วไม่ได้อยู่แยกตัวออกมาโดด ๆ โดยตัวของมันเอง สมุนไพรตำรับยาพื้นบ้านมีความเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งในชุมชน อาทิเช่น ในเผ่ามูเซอตำรับยาพื้นบ้านเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้านประเพณีวัฒนธรรม

ใช้ประกอบในพิธีกรรมปัดเป่าสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามารังควาญผู้คนในหมู่บ้านเป็นต้น ในด้านสังคม ผู้คนในชุมชนให้ความสำคัญกับ “แกมูปา” (หมอผี) ผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้ยาสมุนไพร ต้องมีการรดน้ำดำหัวขอพร ก่อนที่จะมีการเริ่มการ “กินวอ” (ปีใหม่มูเซอ) ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพนับถือของผู้คนในชุมชน

ในด้านการรักษาพยาบาลยังคงใช้อยู่ ในกรณีการอยู่ไฟหลังคลอด การใช้รักษาเมื่อเกิดอุบัติเหตุ แขน ขาหัก กระดูกแตก ฯลฯ ก็ยังมีการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นตัวยาสำคัญประกอบกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน

ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยังมีพิธีกรรมความเชื่อที่แอบแฝงอยู่ อาทิเช่น การไม่เข้าไปทำการใด ๆ กับพื้นที่ป่าบริเวณสถานที่ตั้งหอเจ้าเมือง ป่าช้า เป็นต้น

จากประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น สมุนไพรพื้นบ้านได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่แอบแฝงอยู่ ประเด็นหรือสาระสำคัญ คือ กระบวนการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา กระบวนการถ่ายทอดความเชื่อ กระบวนการยอมรับของชุมชน นั้นเป็นอย่างไร

2. เรื่องการผสมผสานองค์ความรู้และวิธีการ

ในอดีต ตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้าน มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย ปัจจุบันสถานการณ์ความเจริญด้านสาธารณสุข การรักษาพยาบาล มีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น การที่จะให้คนในชุมชนหันกลับมาสนใจด้านตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้าน อันเป็นภูมิปัญญาอันทรงค่าที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีตโดยใช้วิธีการเดิม ๆ นั้นมีความเป็นไปได้น้อย ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการให้เหมาะสมกับสภาพการของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนการสร้างตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่ได้ถ่ายทอดกันมาของแต่ละชนเผ่า การผสมผสานภูมิปัญญาของชนเผ่า โดยการนำขององค์ความรู้วิธีการเดิม ผสมผสานกับองค์ความรู้และวิธีการใหม่ ที่จะต้องร่วมกันกันคิดร่วมกันทดลองปฏิบัติ และหาข้อสรุปร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันจากการดำเนินงานถึงจะเป็นการรักษาและฟื้นฟู การใช้พืชสมุนไพรพื้นบ้าน ให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

3. เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน ถือได้ว่าเป็นหัวใจของความสำเร็จที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมนั้นมีการทำอย่างต่อเนื่องได้ ในอนาคตโดยบุคคล กลุ่มของชุมชนเอง ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมในทุก ๆ ขั้นตอนของการที่จะรักษาและฟื้นฟูการใช้พืชสมุนไพรตำรับยาพื้นบ้าน นั้นต้องอาศัยผู้รู้ ผู้สนใจ ตลอดจนบุคคลในชุมชนเป็นหลักสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน อาทิเช่น การสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมนี้ การรวบรวมชนิดและสรรพคุณของพืชสมุนไพร การค้นคว้าหาวิธีการที่จะสร้างความตระหนักการยอมรับ ที่จะช่วยรักษาฟื้นฟู การใช้พืชสมุนไพร การทดลองเพาะขยายพันธุ์ การนำพืชสมุนไพรกลับคืนสู่ชุมชนและป่า เป็นต้น เพื่อที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ ความรักความผูกพัน ความภูมิใจ และการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ที่จะช่วยกันรักษาฟื้นฟูพืชสมุนไพรพื้นบ้านของชุมชน ของชนเผ่าได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

4. ความสัมพันธ์ของสมุนไพรตำรับยาพื้นบ้าน การผสมผสานองค์ความรู้วิธีการดั้งเดิม กับองค์ความรู้วิธีการใหม่ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

ได้กล่าวมาแล้วว่า พืชสมุนไพรพื้นบ้านมีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเองอยู่มาก แต่พืชสมุนไพรนั้นมีได้อยู่โดดเดี่ยวเป็นเอกเทศ พืชสมุนไพรพื้นบ้านมีความสัมพันธ์แอบแฝงกับผู้คนในชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นรูปแบบวิธีการใด วิธีการไหน อย่างไรนั้น ผู้คนในชุมชนต้องร่วมกันคิดและถ่ายทอดออกมา ถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้วิธีการแบบเดิมส่วนในการที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลง วิธีการถ่ายทอดให้มีคุณภาพได้ดียิ่งขึ้น เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันนั้น ต้องใช้วิธีการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน คิดค้นวิธีการ โดยใช้ฐานความรู้เดิมประกอบมีการทดลองนำไปใช้โดยชุมชน เพื่อทดสอบวิธีการที่ได้ร่วมกันคิดค้น แล้วนำมาหาข้อสรุปร่วมกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกันของคนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

นิยามศัพท์

สมุนไพร : พืช สัตว์ สิ่งของ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่สามารถใช้รักษาและป้องกันโรคและอุบัติเหตุ

องค์ความรู้ : ความรู้ที่เกี่ยวกับ ชนิด ประเภท สรรพคุณ วิธีการใช้ประโยชน์ และตำรับยา (ชนิด ปริมาณ จำนวน) รวมถึงการสร้างความรู้ความศรัทธา ยอมรับ และลักษณะวิธีการถ่ายทอด และลักษณะวิธีการถ่ายทอด ตลอดจนการดูแลรักษา

การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้าน : การรักษาหรือคงไว้ซึ่งการใช้สมุนไพรที่ยังคงใช้กันอยู่ในชุมชน รวมถึงการค้นคว้า สอบถาม แลกเปลี่ยน การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรขึ้นมาเพิ่มเติมอีก

บทที่ 2

เอกสารงานวิจัยและงานพัฒนาที่ผ่านมา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้านในการค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้าน คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงแนวความคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานเขียนที่ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายได้คิดค้นรวบรวมเรียบเรียงไว้เป็นข้อมูลความรู้พื้นฐานสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินงานวิจัย และการตอบคำถามให้สามารถอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาวิจัยได้ชัดเจน และเกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้รวบรวมเอกสารแนวคิดทฤษฎีมารวบรวมไว้ ดังนี้

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

2.1 แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชนบท แบบการมีส่วนร่วมของประชาชน (peoples participation Development) วรทัศน์ , (2540:46-48) หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบไปด้วยความเกี่ยวข้องของประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนา เช่น การตัดสินใจในการพัฒนาการดำเนินการประเมินผล ประโยชน์ที่ได้รับ คือ ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของการพัฒนาทำให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนสิ่งที่ได้มาจากการพัฒนา

กรรณิการ์ พงษ์สนธิ (2543) กล่าวว่า ความร่วมมือเป็นหัวใจสำคัญของงานในทุกองค์กร ความร่วมมือจะเป็นจุดเชื่อมของการบรรลุเป้าหมายร่วมกันของชุมชน ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ความร่วมมือเป็นกระบวนการที่ชุมชนใช้สิทธิเพื่อเข้าร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับความต้องการ การวางแผน การประเมิน เพื่อที่จะรับประโยชน์จากการพึ่งพาตนเองเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการควบคุมสังคม และทรัพยากรต่าง ๆ

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง (2540) กล่าวว่า ความร่วมมือ คือการที่ความคิดที่อยากทำกิจกรรมหรือโครงการเกิดจากเจ้าหน้าที่ นักพัฒนา อาสาสมัคร ฯลฯ เพราะการที่เจ้าหน้าที่ นักพัฒนา อาสาสมัคร มีแผนงานอยู่ในใจก่อนแล้ว เพียงแต่ขั้นตอนการดำเนินการ การปฏิบัติ มาขอความร่วมมือหรือประสานความร่วมมือจากประชาชน ผลที่ได้รับก็เพื่อความสำเร็จตามแผนงานหรือโครงการเจ้าหน้าที่ นักพัฒนา อาสาสมัคร

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง (2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนมีความคิดที่อยากจะทำโดยความคิดที่อยากจะทำนั้น เป็นความอยากที่เกิดขึ้นหลังจากได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์มาพอสมควร จนความอยากจะทำเกิดเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องการ ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ ถ้าประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น คือร่วมคิดแล้วผลการดำเนินงานจะออกมาว่า

โครงการ กิจกรรมนั้น จะต้องของบประมาณหรือขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ยิ่งถือว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น

บัวเทศ ปรีบไชโย และคณะ (2538 , อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงกระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมีความสนใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

ยุวัฒน์ วุฒิมณี (2526 , อ้างใน รุจี จารุภาชนี่ , 2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง

Lidgren (1973 , อ้างใน รุจี จารุภาชนี่ , 2540) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึงการที่บุคคลหลาย ๆ คนทำงานด้วยกันเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน และทำงานนั้นให้สำเร็จ

Devis D.Keith (อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ (contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น และทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

Sinclair (1993, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ, 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน หรือดำเนินการอย่างเป็นระบบ

Steward (1986, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน หรือดำเนินการอย่างเป็นระบบ

Holloway (1993, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคลมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดจนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ

Maxweel & Deavwe (1994, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมจะรวมไปถึงกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมร่วมกันด้วย

Brownica (1997, อ้างในกรรณิการ์ พงษ์สนธิและคณะ , 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึงการเข้าไปร่วมในกระบวนการตัดสินใจให้บริการและประเมินผล

สมพันธ์ เตชะอธิก (2541:36) ได้ให้แนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาคนเปรียบเสมือน “น้ำพุ” ที่น้ำได้พุ่งขึ้นจากฐานล่างที่แข็งแกร่งสู่เบื้องบนและกระจายน้ำลงอย่างทั่วถึง ณ เบื้องล่างผู้คนในชุมชนจากทุกกลุ่มได้มาร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ มาตรการ ตัวชี้วัด กิจกรรม วิธีการทำงาน แผนปฏิบัติการและโครงการในรายละเอียด พวกเขาจะเป็นเจ้าของกิจกรรมการพัฒนาและสร้างความยั่งยืนให้บังเกิดผลดีแก่ชุมชนได้

และเขาได้ให้กระบวนการระดมพลังสร้างสรรค์ “เอไอซี” จึงเป็นกระบวนการเริ่มต้นจากฐานความคิดใหม่โดยมีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การรู้จักสามัคคีของหมู่คนในสังคมในการร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม
2. ชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาโดยมุ่งเป้าหมายการพัฒนาบทบาทของชุมชนสังคมร่วมกัน
3. พัฒนาองค์ความรู้เป็นการมุ่งเป้าหมายการพัฒนาอย่างมีความสัมพันธ์ไม่มุ่งเน้นเพียงด้านเดียว

John M. Cohen และ Noman T. Uphoff (1980:219) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ Uphoff ยังได้เสนอกรอบคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทว่ามี 3 มิติ และ 2 บริบท ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

มิติที่ (Dimensions) มี 3 มิติ ดังนี้

1. มีส่วนร่วมอะไรบ้าง ซึ่งแบ่งเป็นส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการโดยทางใดทางหนึ่ง (เช่น สนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ การบริหารกิจกรรมหรือการประสานงาน) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน
2. มีส่วนร่วมกับใครบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ทางราชการ เอกชน ทั้งนี้ให้พิจารณาถึงคุณลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องเพศ สถานภาพครอบครัว อาชีพ และรายได้
3. มีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง ได้แก่ มีส่วนร่วมโดยสมัครใจหรือถูกบังคับลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรประชาชนโดยตรง ขนาดของการมีส่วนร่วม ผลที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมนั้นช่วยเพิ่มพลังประชาชน หรือเป็นเพียงแค่การได้ติดต่อประสานสัมพันธ์กับนักพัฒนาเท่านั้น

บริบท (Contexts) มี 2 บริบท คือ

1. ลักษณะของโครงการ โดยพิจารณาจากลักษณะของสิ่งนำเข้าว่า มีความซับซ้อนของเทคโนโลยีเพียงใด ลักษณะของประโยชน์ที่ได้รับ (ความเร็วช้าที่ได้รับประโยชน์) และเงื่อนไขที่ต้องกำหนด เช่น การเข้าถึงการบริหารโครงการ ความยืดหยุ่นของโครงการ เป็นต้น
2. สภาพแวดล้อมของกิจกรรมตามโครงการ ได้แก่ ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ปัจจัยทางกายภาพและธรรมชาติ ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางการเมือง เป็นต้น ชุมพร, (2540:21-22) อ้างใน Cohen and Uphoff, (1980:219)

นอกจากนี้ อ.นิธิ, (2532:98) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่จะเป็นผลดีและเป็นธรรม

นั้นประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนา นับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของการกำหนดเป้าหมาย และแนวทางของการพัฒนาดังกล่าว ย่อมต้องโอนอ่อนต่อความแตกต่าง (Diversity) ของท้องถิ่น ตลอดจนแนวทางการพัฒนาย่อมต้องอยู่ภายใต้การควบคุมและตัดสินใจของประชาชน เจ้าของท้องถิ่นอย่างมาก

สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (2541:8) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า จะต้องมีส่วนร่วมในเรื่องต่อไปนี้

1. การร่วมคิด
2. ร่วมตัดสินใจ
3. ร่วมวางแผน
4. ร่วมดำเนินการ
5. ร่วมรับผลประโยชน์

และสถาบันฯ (2541:151) ยังได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและเป็นกระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย สิ่งซึ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การให้คนในชุมชน ได้มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเอง

ประเภทของการมีส่วนร่วม

องค์การอนามัยโลก (WHO , 1979 , อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ , 2543) ได้จำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็น 3 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนแบบธรรมชาติ (spontaneous participation) เกิดการจูงใจภายในของประชาชน กระทำด้วยความสมัครใจและเป็นอิสระ
2. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ถูกกระตุ้นหรือชักนำชักชวนให้เกิด (sponsored or induced participation) เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาแบบช่วยเหลือ เพื่อให้ช่วยตนเอง (aided self participation) ทำให้ประชาชนเกิดความรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นตามที่ต้องการ
3. การมีส่วนร่วมโดยการบังคับ (coerced participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่ผิดพลาด ทั้งเชิงแนวคิดและวิธีการ

รูปแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวทย์ (2527, อ้างใน กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง , 2540) ได้จำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง คือ การมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรของตนเองที่จัดขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี ฯลฯ
2. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยอ้อม คือ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กร

ที่เป็นตัวแทนของตน เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมผ่านกรรมการหมู่บ้าน กรรมการสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการชุมชน ฯลฯ

3. ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผ่านสถาบันหรือหน่วยงานที่เปิดโอกาสให้ ซึ่งสถาบันหรือหน่วยงานเหล่านั้นไม่ใช่องค์กรตัวแทนประชาชน เช่น การที่วัด (สถาบันศาสนา) โรงเรียน (สถาบันการศึกษา) หรือหน่วยงานทั้งของรัฐ และเอกชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีส่วนร่วมในการรักษาสภาพแวดล้อม

ไม่ว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมโดยตรง หรือองค์กรตัวแทนเข้าร่วมโดยตรงก็ตาม จะต้องเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นได้เข้าร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการ (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง ,2540) ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ ปัญหา และสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ
 - 2.1 มีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนแก้ไขปัญหา
 - 2.2 มีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
 - 2.3 มีส่วนร่วม ตัดสินใจดำเนินการตามแนวทาง
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ประกอบด้วย
 - 3.1 มีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร
 - 3.2 มีส่วนร่วมบริหาร
 - 3.3 มีส่วนร่วมประสานขอความร่วมมือ

4 การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ทางด้านวัตถุ ทางเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล ทั้งนี้ เพราะการที่บุคคลจะเข้าร่วมกิจกรรมใดนั้น ย่อมเกิดจากการเล็งเห็นว่า จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนหรือไม่ และอย่างไร ดังนั้นผลประโยชน์ต่าง ๆ ข้างต้นจึงเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

5 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานนั้น จำแนกตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายหรือไม่

ฉัตราน วุฒิกรรมรักษา (2526,อ้างใน รุจี จารุกาชน,2540) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม (Aspects of participation) ว่าการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามชนิดของการจัดตั้งองค์กร หรือลักษณะของความร่วมมือ แต่ลักษณะของความร่วมมือโดยทั่วไป ระหว่างองค์กรของประชาชนและองค์กรของรัฐนั้น มักจะมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ร่วมเป็นเงิน
2. ร่วมใช้แรงงาน
3. ร่วมกู้เงิน
4. ร่วมประชุมปรึกษาหารือ

5. ร่วมกิจกรรมมากกว่า 1 อย่าง

professor Jose Abageni Jr. (อ้างถึงในช้าน วุฒิกรรณรักษา , อ้างใน รุจี จารุภาชนี , 2540) ได้จัดลำดับชั้นของการเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การเข้าร่วมประชุม
2. การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
3. การตีปัญหาให้กระจ่าง
4. การออกเสียงเลือกตั้ง
5. การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
6. การบริจาคเงิน
7. การบริจาควัตถุ
8. การช่วยเหลือด้านแรงงาน
9. การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง
10. ทำงานกับผู้นำในการเปลี่ยนแปลง

Lewin (อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ , 2543) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมที่ไม่แสดงออกให้คนอื่นเห็น (covert participation) เป็นการมีส่วนร่วมด้านความคิด โดยการเขียน การพูด การสื่อความหมายในรูปอื่น เพื่อแสดงความคิดเห็นของตน ดังเช่น การตัดสินใจ (อ้างใน วุฒิกรรณรักษา , 2526, อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543) ได้แก่ การร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าหาปัญหา ร่วมคิด และสร้างรูปแบบวิธีการเพื่อพัฒนาแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน

2. การมีส่วนร่วมที่แสดงออก (overt participation) เป็นการมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามขีดความสามารถของตนเองให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ การร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน การร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรม การร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำ (ไพรัตน์ เดชะรินทร์ , 2527 อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ , 2543)

จากการศึกษาของ ธวัช เบญจาทิกุล (2539 อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ , 2543) เกี่ยวกับ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนา พบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการสละแรงงาน รองลงมาคือการมีส่วนร่วมสมทบวัสดุอุปกรณ์ ร่วมทำนุบำรุง ร่วมประชุม ร่วมเป็นสมาชิก ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมประเมินผล

องค์กรประชาชนกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างใน รุจี จารุภาชนี, 2540) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบประชาชนกับการมีส่วนร่วมโดยจัดประเภทและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาในระดับต่าง ๆ ดังนี้

1. องค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ กลุ่มประชาชน ที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชน มีการรวมตัวกันเองในขนาดเล็กในระดับหมู่บ้านหรือระดับ ตำบล อำเภอ เพื่อร่วมทำประโยชน์ต่อส่วนรวม เช่น อาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทส.ปช. หรือ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มปลูกผัก กลุ่มเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มผู้เลี้ยงไหม กลุ่มเหล่านี้จะทำงานในลักษณะที่ให้ประโยชน์แก่สมาชิก

2. องค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ องค์กรเหล่านี้ปฏิบัติตามกฎหมาย และ ข้อบังคับหรืออาจดำเนินในรูปการจดทะเบียนสมาคม สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ชาวไร่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นตัวแทนของประชาชนในการตัดสินใจ ทำงานร่วมกับประชาชนและพัฒนา ร่วมกับราชการ

นอกจากนี้ยังมี องค์กรการบริหารส่วนตำบลซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งขององค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อมีการกระจายอำนาจสู่ประชาชนในท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยเช่นกัน

ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

ได้มีผู้กล่าวถึง ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมซึ่งมีหลายประการได้แก่

1. การครอบงำโดยอำนาจรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องจะเป็นผู้วางแผน และตัดสินใจว่าสิ่งใดดีสำหรับประชาชน ซึ่งอยู่นอกเหนือจากความเข้าใจของประชาชน ทำให้ขัดขวางความคิดริเริ่ม เกิดความสับสน และไม่สามารถพึ่งตนเองได้ (ปรัชญา เวสารัชชี, 2528 อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)

2. ระบบอุปถัมภ์ มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เพราะระบบอุปถัมภ์เป็นการจัดสมาชิกของกลุ่มลดหลั่นเป็นชั้น ซึ่งตั้งอยู่ในความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ผู้ให้การอุปถัมภ์ต่อหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ได้รับประโยชน์ (อคิน ระพพัฒน์, 2527 , อ้างใน กรรณิการ์ พงษ์สนธิ, 2543)

3. การกระจายอำนาจทางการเมืองการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดินทำให้ประชาชนขาดความสามารถในการพึ่งตนเองได้ อำนาจในการต่อรองไม่มี หรือมีน้อย และยึดเอาแรงงานเป็นอำนาจต่อรอง

ดังนั้นแนวทางให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมตามโครงการหรือพัฒนาชุมชนย่อมขึ้นอยู่กับวิธีการดังต่อไปนี้

1. นโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลจะต้องปรับแนวความคิดการวางแผนจากบนลงล่าง (Top-down) ไปเป็นล่างขึ้นบน (Bottom-up) มากขึ้น เพื่อพัฒนาให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเกิดความสำนึกมีการประสานงานและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น

2. องค์กรปกครองท้องถิ่นหรือองค์กรประชาชนควรมีโครงการสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก องค์กรเหล่านี้ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี สามารถมีอิสระในการตัดสินใจและดำเนินงานตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลและแต่ละกลุ่มได้

กล่าวโดยสรุป ด้วยแนวคิดที่ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ยังมีการเข้าใจในความหมายของความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมและความร่วมมือมีหลักการ กระบวนการ และเป้าหมายต่างกัน เมื่อนำไปใช้ผิด ผลที่ได้รับไม่บรรลุเจตนารมณ์ของ เป้าหมายที่กำหนดไว้ ความแตกต่างระหว่าง ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมอยู่ที่ที่มาของความคิดอยากจะทำ ไม่ว่าสิ่งที่จะทำนั้นเป็นโครงการ หรือกิจกรรมใด

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เป็นเรื่องของลำดับขั้นมีลักษณะเป็นวัฏจักรที่มีการพัฒนาการของการมีส่วนร่วมจากเรื่องที่ย่อยไปสู่เรื่องที่ยากและมีความซับซ้อนขึ้น เพื่อให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างธรรมชาติมีความต่อเนื่องและมีความยั่งยืนมากที่สุด โดยเน้นบทบาทของกลุ่มคนต่อการมีส่วนร่วมตามศักยภาพที่แต่ละกลุ่มมีอยู่และจะต้องให้ความสำคัญกับเจ้าของปัญหา คือ ประชาชนหรือเจ้าของท้องถิ่นที่เป็นผู้กำหนดแบบแผนในการปฏิบัติของตนเอง รวมถึงการกำหนดกระบวนการให้ได้มาของแผนปฏิบัตินั้น ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการติดตามประเมินผลขั้นสุดท้ายเพื่อนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการพัฒนาตามแนวทางสรุปผลครั้งสุดท้าย จนกลายเป็นวัฏจักรของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนทุกคน ทุกกลุ่มคน ไม่ใช่บุคคลหรือกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวแต่บอกว่าเป็นตัวแทนของคนทุกกลุ่ม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อม ของชุมชน ซึ่งต่างกัน บางชุมชนประสบความสำเร็จ แต่บางชุมชนอาจมีปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน เนื่องจากในการมีส่วนร่วมต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมทั้งแบบแสดงออกและไม่แสดงออกอย่างเหมาะสม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดังนั้น ตามบทบาทของผู้วิจัยในประเด็น "การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้านในการค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร" เป็นผู้สอบถามให้ข้อมูลและสร้างเงื่อนไข เพื่อให้ประกอบมรการตัดสินใจในการกำหนดทางเลือกของกลุ่ม โดยการใช้คำถาม

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
4. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2.2 แนวคิดกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนปรับตนเองเพื่อตอบสนองสิ่งเหล่านี้เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย การเรียนรู้ของมนุษย์มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก เป็นการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบมนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ การเรียนรู้เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต

แบนดูรา (Bandura) อ้างใน ชีรพร อูวรรณใน และปรีชา วิหกโต , 2531 หน้า 314-318) เข้าแห่งทฤษฎีปัญหาทางสังคม ให้ทรรศนะว่าพฤติกรรมของมนุษย์ มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลักอีก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยทางปัญญา ปัจจัยส่วนบุคคลอื่น และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

แบนดูราได้แบ่งการเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท คือ

1. การเรียนรู้จากการสังเกต (observational learning)
2. การเรียนรู้จากการกระทำ (Enactive learning)

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรนิโล เลิศวิชา , 2532 , บทนำ) ได้ให้แนวคิดการเรียนรู้ของประชาชนในชนบท เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้การปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน การปฏิบัติตามแบบผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบทชุมชน วัฒนธรรมที่เป็นจริง กระบวนการนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพการณ์สังคมที่เปลี่ยนไป

การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม (Socialization) Broom กับ Selznick (อ้างใน เกสร ปาระมิตย์ , 2539 , บทบาทสถาบันครอบครัวในการถ่ายทอดความรู้อันเนื่องมาจากอิทธิพล เศรษฐกิจอุตสาหกรรม) กล่าวว่า การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องประสบตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่ เป็นหลักในการปฏิบัติซึ่งทุกคนต้องเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผนของกลุ่มนั้น ๆ วางไว้ ฉะนั้นการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่เป็นระเบียบ และเป็นกระบวนการที่อยู่ตลอดไปจนตลอดชีวิต ซึ่งจะขาดเสียมิได้ โดยทั่วไปจะเริ่มเรียนตั้งแต่วัยเด็ก เด็กจะเรียนรู้ในการมีส่วนร่วมในชีวิตกลุ่ม และรับ

เอาคุณค่าของกลุ่มที่เราช่วยด้วย ในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม และพ่อแม่จะเป็นผู้ให้การอบรมที่สำคัญ โดยมีวิธีการอบรมสั่งสอนให้รู้ระเบียบของสังคม ในรูปของการอบรมโดยตรง หรือการอบรมโดยอ้อม ตัวแทนของการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมที่เห็นชัดเจนที่สุดมี ดังนี้

1. ครอบครัว : เป็นองค์กรในการให้การอบรม ให้เรียนรู้ระเบียบแบบแผนสังคมที่สำคัญที่สุด เพราะมีความใกล้ชิดกับเด็กและสมาชิกของครอบครัว และอยู่รวมกันเป็นเวลานาน จึงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนได้ตลอดเวลา ประกอบกับครอบครัวมีหน้าที่สำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็กอยู่ด้วย และวัยเด็กเป็นวัยที่มีผลต่อการสร้างบุคลิกภาพ รวมทั้งอารมณ์และจิตใจของเด็ก
2. กลุ่มเพื่อน : เมื่อเด็กโตขึ้นจะเข้าร่วมสังคมกับกลุ่มเพื่อน กลุ่มเพื่อนจะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่อาจไม่ได้รับจากครอบครัวหรือผู้ใหญ่ กลุ่มเพื่อนจึงมีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมของเด็กเช่นกัน เด็กอาจเลียนแบบอย่างเพื่อน ถ้าเด็กคบเพื่อนดีก็ได้รับแบบอย่างที่ดีในทางตรงข้าม ถ้าคบเพื่อนเลวก็อาจชักนำให้มีพฤติกรรมผิดสังคมได้
3. โรงเรียน : เป็นหน่วยอบรมสั่งสอนระเบียบแบบแผนของสังคม อย่างเป็นทางการ

ปัจจุบันโรงเรียนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กมาก เพราะเด็กมีชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นเวลานาน วันละหลาย ๆ ชั่วโมง และหลาย ๆ ปี โดยโรงเรียนจะทำหน้าที่สำคัญ 2 ประการ คือ การสอนให้มีความรู้ และทักษะในการดำรงชีวิต และอบรมสั่งสอนให้เป็นพลเมืองดี มีความจงรักภักดีต่อชาติ มีจรรยาบรรณทางอื่นดังตาม

4. สื่อสารมวลชน : ได้แก่ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ วิทยุและอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสื่อที่ทำให้เกิดค่านิยม ความเชื่อ หักศนคติ และได้เรียนรู้พฤติกรรมแบบอย่างต่าง ๆ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในสังคม

5. สถาบันทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ : เช่น สถาบันศาสนา สมาคม มูลนิธิต่าง ๆ โดยเฉพาะสังคมไทย วัดเป็นหน่วยงานสังคมที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอบรมทางจิตใจ แหล่งศึกษาหาความรู้ เป็นแหล่งอบรมบุตรหลาน วัดจึงเป็นหน่วยนำทางระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่สำคัญ

บทสรุป

กระบวนการเรียนรู้มีคู่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยที่เราอาจไม่รู้ตัว กระบวนการเรียนรู้นั้น เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและถูกแอบแฝงอยู่ในวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีพตามวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน ดังนั้นการค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู การใช้สมุนไพรของชุมชนอันเป็นภูมิปัญญาของชุมชน แต่ละชนเผ่า , ชุมชน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัย "แนวคิดกระบวนการเรียนรู้" โดยได้ดำเนินงานร่วมกับกลุ่มผู้สนใจด้านสมุนไพรในกลุ่ม

1. ครอบครัว (สมาชิกกลุ่ม)
2. กลุ่มเยาวชน
3. โรงเรียน
4. องค์การชุมชน (อบต.)

2.3 ความสำคัญของ “การค้นหารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูการใช้สมุนไพร”

สถานการณ์ในปัจจุบันที่ทุกครอบครัวต่างดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีวิตและครอบครัว ทำให้ระบบวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่มีการผลิตเพื่อยังชีพ มีความสัมพันธ์เอื้อเฟื้อในครอบครัวและสังคมญาติมิตรสูง ปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำงานมุ่งผลทางเศรษฐกิจ มีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลง ทำให้ความสัมพันธ์กับชุมชนน้อยลง บางครอบครัวส่งบุตรหลานไปเล่าเรียนนอกหมู่บ้าน ความใกล้ชิดกับครอบครัว และสังคมในชุมชนน้อย เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้การเรียนรู้ระบบสังคม กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชน ลดลงจนถูกละเลยไปในที่สุด ในบางชุมชน

ดังนั้น ระบบกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพรที่ถูกค้นคว้าจนประสบผลสำเร็จและสืบทอดกันมา นับแต่บรรพบุรุษหลายชั่วคน ในแต่ละชนเผ่า ควรที่จะถูกให้ความสำคัญในคุณค่าในภูมิปัญญา ในส่วนของลูก - หลานที่จะตระหนัก และพยายามเรียนรู้ที่จะสืบทอดให้คงอยู่คู่ชุมชนตลอดไป

บทที่ 3 บริบทชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนชาวไทยใหญ่ บ้านแม่ละนา และชาวมูเซอดำ บ้านห้วยเฮี้ยะ ซึ่งเป็นพื้นที่โครงการ สรุปได้ดังนี้

3.1บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3.1.1 ประวัติชุมชน

บ้านแม่ละนาเป็นหมู่บ้านชาวไทยใหญ่ (ไต) เดิมทีชาวบ้านแม่ละนาอพยพมาจากประเทศพม่า ซึ่งมี นายฮ้อยสาม เป็นผู้นำพาได้มาทำการสำรวจพื้นที่บริเวณนี้พบว่าเป็นพื้นที่ราบ ป่าและน้ำอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานและการทำการเกษตร โดยธรรมชาติของคนไทยใหญ่ชอบที่ลุ่มราบเป็นที่อยู่อาศัยและการประกอบอาชีพ ชอบทำนาทำสวน อยู่กับที่เป็นหลักแหล่ง ไม่อพยพไปไหนมาไหน ถ้าไม่มีเหตุอื่นจำเป็น สาเหตุที่ย้ายมาจากประเทศพม่าเพราะประเทศพม่าไม่มีอิสระและยังมีกลุ่มโจรชาวจีนรบกวน และอีกกลุ่มหนึ่งทำการค้าขายเข้าออก เห็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์และสงบเพราะผู้คนไม่มาก หลังจากนายฮ้อยสามได้ตั้งเป็นหมู่บ้าน แล้วยังมีกลุ่มคนหลายพื้นที่อพยพเข้ามาอาศัยด้วย เช่น จากสืป้อจากหมอกใหม่ จากกลางเคอ เป็นหมู่บ้านในประเทศพม่า เป็นต้น หมู่บ้านแม่ละนา เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนหมู่บ้านหนึ่ง เมื่อสมัยนั้นผู้นำของหมู่บ้านคัดเลือกจากคนในชุมชนเอง โดยดูว่าเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถในการปกครองลูกบ้าน มีความยุติธรรม เป็นกลาง และต่อมาเมื่อมีการกระจายการปกครองจึงได้มีการแต่งตั้งผู้นำอย่างเป็นทางการ รายชื่อผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ เรียงตามลำดับ คือ

1. กำนันครอง สงทูน	ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี
2. กำนันสงเงิน	ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี
3. กำนันตี	ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี
4. กำนันโปงยะ สีออน	ดำรงตำแหน่งครบวาระ 60 ปี
5. กำนันทูน หิรัญโกณะหรี	ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ
6. กำนันสวัสดิ์ อยู่สมบัติ	ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ
7. กำนันพรหมชัย คำเขียว	ดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

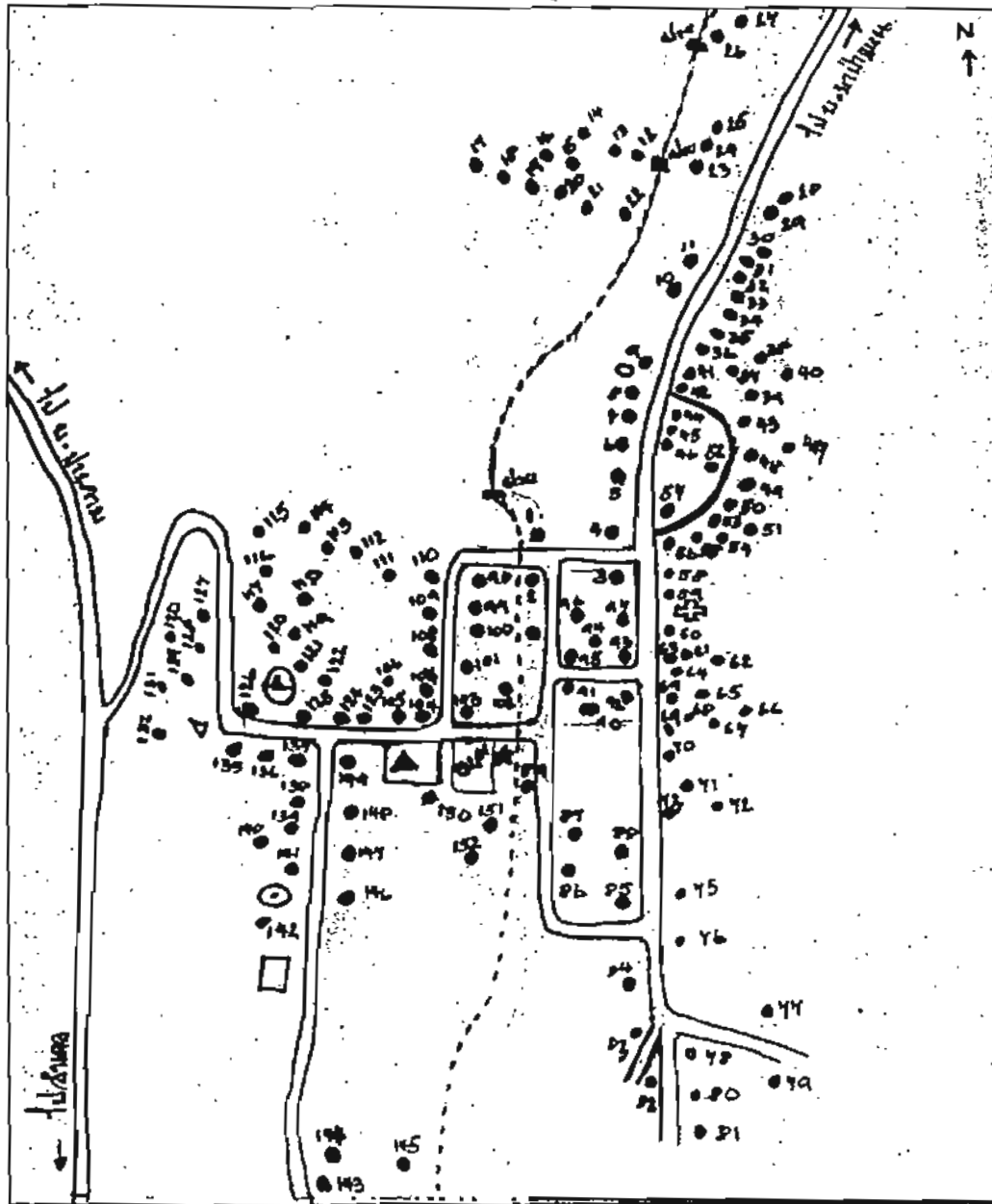
ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงแบ่งเขตการปกครอง ทางราชการได้ทำการแยกอำเภอเมืองบางส่วน พื้นที่ส่วนของปางมะผ้าออก และได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอปางมะผ้า ดังนั้นบ้านแม่ละนาจึงเปลี่ยนมาขึ้นกับกิ่งอำเภอปางมะผ้า เป็นหมู่ที่ 1 ในสมัยกำนันทูน เป็นต้นมา และเป็นตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน

แผนที่รอบนอก

หมู่บ้านแม่ละนา หมู่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

แผนที่รอบใน
หมู่บ้านแม่ละนา หมู่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

สัญลักษณ์

= ป่าช้า

= โรงเรียน

= ถนน

= สถานีอนามัย

= วัด

= ศูนย์เด็กเล็ก

= ศูนย์การศึกษาภายนอกโรงเรียน

= ลำห้วย

3.1.2 ที่ตั้งอาณาเขต

พื้นที่หมู่บ้านแม่ละนา เป็นพื้นที่ราบกลางหุบเขา มีพื้นที่หมู่บ้านรวมทั้งหมด 11,950 ไร่ โดยประมาณ แบ่งเป็นพื้นที่นา 350 ไร่ พื้นที่ไร่ 431 ไร่ ที่ตั้งของหมู่บ้านห่างจากอำเภอบางมะฉั่ว 18 กิโลเมตร เป็นถนนลาดยางและลูกรัง สามารถเดินทางได้สะดวกและสามารถติดต่อกับหมู่บ้านอื่นได้

- ทิศเหนือ	อาณาเขตติดต่อกับบ้านไม้ซุงและบ้านยาป่าแหน
- ทิศใต้	อาณาเขตติดต่อกับบ้านจำโบ้และบ้านบ่อไค้
- ทิศตะวันออก	อาณาเขตติดต่อกับตำบลถ้ำลอด
- ทิศตะวันตก	อาณาเขตติดต่อกับบ้านน้ำสุผาเสื่อ ตำบลนาปูม

3.1.3 ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านแม่ละนา เป็นหมู่บ้านที่เป็นที่ราบกลางหุบเขา มีภูเขาล้อมรอบ มีลำน้ำแม่ละนา ไหลผ่าน และลำห้วยเล็ก ๆ อีก 6 ห้วย ดังนั้นทำให้น้ำแม่ละนาเป็นสายเลือดใหญ่ของผู้อยู่ในหมู่บ้าน อาจกล่าวได้ว่าเป็นเส้นเลือดใหญ่ของตำบลบางมะฉั่ว จากปัจจัยเหล่านี้ พื้นที่หมู่บ้านจึงเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน และพื้นที่นา พื้นที่ไร่ รอบหมู่บ้าน

มีการคมนาคมติดต่อภายนอกได้ 2 ทาง กล่าวคือ

1. ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีถนนสายหลักที่ใช้ติดต่อกับทางตัวอำเภอบางมะฉั่ว
2. ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ติดต่อกับหมู่บ้านยาป่าแหน และตำบลถ้ำลอด อำเภอบางมะฉั่ว

3.1.4 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร

หมู่บ้านแม่ละนา มีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มานานหลายชั่วอายุคน ในปัจจุบันส่วนมากเป็นคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษและมีบางส่วนที่ได้อพยพมาอาศัยอยู่ใหม่ เนื่องจากมีการสู้รบในปัจจุบันหมู่บ้านแม่ละนา มีประชากรรวมทั้งหมด 535 คน

วัฒนธรรมประเพณี

ชาวบ้านมีความเชื่อเคร่งครัดในเรื่องการนับถือศาสนาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเห็นได้จากการที่ชาวบ้านได้มีการทำอาหารแบ่งใส่ปันโต นำไปถวายที่วัดทุกเช้า มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม โดยมีการปฏิบัติ ดังนี้

เดือน 2 หรือเดือนเก้าของชาวไต มีการทำบุญเลี้ยงศาลเจ้าเมืองเพื่อบอกกล่าวในการทำกิจกรรมด้านการเกษตร

เดือน 3 ถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 จะมีการทำข้าวเหนียวกู่ (ข้าวเหนียวแดง) นำไปถวายที่วัดและขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน

เดือน 4 เป็นเดือนที่ชาวไทถือว่า เป็นฤกษ์ดี สามารถทำพิธีมงคลต่าง ๆ ได้โดยการนำส้มป่อย มะนาว และหนาม 7 อย่าง มาแช่ไว้ใช้ดำหัวคนเฒ่าแก่ในหมู่บ้าน

เดือน 5 มีประเพณี กันตอ (ขอขมา) มีการทำขนมเทียน (ข้าวมูนห่อ) ไปขอขมาผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน โดยจะจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5

เดือน 6 มีประเพณีปอยจ่าดี (ก่อเจดีย์ทราย) จัดที่วัด

เดือน 7 มีพิธีเลี้ยงศาลเจ้าเมือง

เดือน 8 เป็นช่วงเทศกาลเข้าพรรษา จะมีการถวายข้าวมัญจาคีรี ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านทั้งหญิงและชาย จะไปนอนจำศีลที่วัดทุก ๆ วันพระ

เดือน 11 ช่วงเทศกาลออกพรรษาจะมีการทำแข่งขางปูด (จองพารา)

เดือน 12 มีประเพณีปอยดับไฟเทียน (ปอยช้องจ้อด)

ด้านการศึกษา

โรงเรียนเริ่มแรกเป็นโรงเรียนทหารพลร่ม มีครูมาประจำอยู่ 6 นาย โดยตั้งชื่อโรงเรียน นเรศวรอุปถัมภ์ 3 ทางทหารได้ดำเนินการสอนอยู่ 8 ปี

- โรงเรียน ตชด. เข้ามาอยู่หมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2509 ตชด. แรมโรงเรียนชายแดนที่ 74 เป็นเขต 5
- ในปี พ.ศ. 2518 สำนักงานการประถมศึกษาได้เข้ามาสร้างโรงเรียนเป็นอาคารถาวร ดำเนินการสอนตั้งแต่ ป.1 - 4
- ในปี พ.ศ. 2525 ทางการประถมได้ขยายโอกาสถึง ชั้น ป.6
- ในปี พ.ศ. 2535 ได้ขยายโอกาสเพิ่ม ตั้งแต่มัธยม 1 - 3 จนถึงปัจจุบัน
- ในปี พ.ศ. 2536 ได้ก่อสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นชั่วคราว
- ในปี พ.ศ. 2538 สำนักงานพัฒนาชุมชนได้สนับสนุนงบประมาณก่อสร้างอย่างถาวร
- โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2539 มีครู 1 คน และผู้ช่วย 1 คน และในปีเดียวกันได้สร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ห้องสมุด) ขึ้น โดยการสนับสนุนของผู้มีจิตศรัทธาบริจาค

ด้านการศึกษา มีคณะกรรมการศึกษาอยู่แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์มากนักในการดำเนินการด้านการศึกษา

3.1.5 กลุ่ม/กองทุน

1. กองทุนธนาคารข้าว เริ่มตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2529 สนับสนุนงบประมาณโดยการพัฒนาชุมชน ปี พ.ศ. 2541 สนับสนุนโดย องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นข้าว 200 ถัง (งบ คพต.)
2. กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2538 ได้รับการสนับสนุนจากโครงการไทย - เยอรมัน จำนวน 6,000 บาท

3. กองทุนพัฒนาคุ้ม เริ่มปี พ.ศ. 2538 ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน
4. กองทุนพัฒนาคุ้ม เริ่มปี พ.ศ. 2540 ได้รับการสนับสนุนจากกรมการปกครอง จำนวน 280,000 บาท
5. กองทุนพัฒนาปณิกิจ เริ่มปี พ.ศ. 2538 โดยชุมชนสมทบกัน ครั้วเรือนละ 20 บาท/ครั้ง
6. กองทุนอาหารหมู่บ้าน เริ่มปี พ.ศ. 2538 โดยกรมการพัฒนาชุมชน
7. กองทุนแม่บ้าน เริ่มปี พ.ศ. 2517 โดยโครงการไทย-เยอรมัน สนับสนุนงบประมาณ 10,000 บาท
8. กลุ่มเย็บมุ้ง เริ่มปี พ.ศ. 2534 โดยสำนักงานควบคุมโรคติดต่อ สนับสนุนเงิน 4,000 บาท
9. กลุ่มเลี้ยงสุกร เริ่มปี พ.ศ. 2537 โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนสนับสนุนเงิน 23,250 บาท
10. กลุ่มข้าวซ้อมมือ เริ่มปี พ.ศ. 2542 โดยการเก็บจากสมาชิก คนละ 20 บาท
11. กองทุนทำไม้กวาด
12. กองทุนผู้ใช้น้ำ เริ่มปี พ.ศ. 2537 และในปี พ.ศ. 2538 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ
13. กองทุนเยาวชน เริ่มปี พ.ศ. 2529 ได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน 18,600 บาท
14. กลุ่มนำเที่ยว เริ่มปี พ.ศ. 2538 เพื่อพัฒนาแหล่งธรรมชาติ และอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลาน

การจัดตั้งกลุ่มองค์กรในหมู่บ้าน ที่ผ่านมาเป็นการจัดตั้งโดยระบบกฎเกณฑ์ และระยะเวลาที่กำหนดจึงทำให้กลุ่มองค์กรขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการกลุ่ม จึงเป็นเหตุให้กลุ่มองค์กรนั้นไม่สามารถดำเนินการเป็นกลุ่ม และถูกต้องตามวัตถุประสงค์และการพัฒนาอย่างแท้จริง เพราะชุมชนไม่มีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ชุมชนจึงขาดความเข้มแข็งและความยั่งยืนภายในกลุ่มของตนเอง ดังที่เห็นกลุ่มองค์กรหรือกลุ่มกองทุนต่าง ๆ ที่มีในหมู่บ้าน

3.1.6 ทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน และการใช้ที่ดิน

- ทำนา มีจำนวน 49 ฝืน ใช้ปลูกข้าว พันธุ์ข้าวส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวเจ้า ชื่อพันธุ์ข้าวผา, ข้าวเหลืองน้อย, ข้าวขาว, ข้าวเหนียว ผลผลิตที่ได้ 8 ควายได้ 1 หลัง หรือ 1 หลัง ได้ 100 ถัง สาเหตุที่ไม่ปลูกข้าวส่งเสริมเพราะไม่ทนต่อโรคและแมลง เช่น โรคแมลง , โรคเชื้อรา , โรครากเน่า เคยใช้สารเคมีหรือยาปราบกว่าทำให้พันธุ์เสียหายมากกว่าพันธุ์ที่ไม่ได้ใช้ยา
- ทำไร่ มีจำนวน 51 ครัวเรือน ปลูกข้าวพื้นเมืองเช่น ข้าวเหลือง , ข้าวปูละ
- ไร่ข้าวโพด การปลูกข้าวโพดนิยมใช้พันธุ์พื้นเมือง ปลูกเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์และพันธุ์ข้าว ปลูกกินหลังการเก็บเกี่ยวข้าวโพด มีการปลูกถั่วแดงเพื่อขาย ผลผลิตที่ได้ 1 ถังต่อ 3 - 12 ถัง
- การทำสวน ในชุมชนมีสวนชาและสวนไม้ผลที่ปลูกและให้ผลผลิตแล้วได้แก่

ชา, มะม่วง, ฝรั่ง, ขนุน, ห้อ, กาแฟ, มะขาม, มะละกอ, มะนาว, ถั่ว

ในอดีต การทำไร่ ทำนา ไม่เคยมีโรคหรือแมลงระบาด แต่ในปัจจุบันมีโรคแมลงระบาด เกิดขึ้นทุกปีในการเพาะปลูก ชุมชนไม่มีความรู้ในเรื่องการหาแนวทางป้องกันกำจัดโรคแมลงตลอดทั้ง การใช้ยา และระบบน้ำไม่ดีพอ

น้ำ : แหล่งน้ำ

ในบริเวณหมู่บ้าน มีแหล่งน้ำอยู่หลายแห่ง ดังนี้

1. น้ำห้วยแม่ละนา	ใช้ประโยชน์ในการนำมาอุปโภคบริโภค ทั้งคนและสัตว์
2. ห้วยปางเจิง	ใช้ประโยชน์ในการทำนา
3. ห้วยน้ำกาด	ใช้ประโยชน์ในการนำมาอุปโภคบริโภค ระบบประปา
4. ห้วยไม้สะเป	ใช้ประโยชน์ในการทำนา
5. ห้วยผักกูด	ใช้ประโยชน์ในการทำนา
6. ห้วยปางตอง	ไม่ได้ใช้ประโยชน์
7. ห้วยบ้านเก่า	ไม่ได้ใช้ประโยชน์
8. ห้วยน้ำหนา	ไม่ได้ใช้ประโยชน์
9. ห้วยนากะ	ไม่ได้ใช้ประโยชน์
10. ห้วยสืบ	ไม่ได้ใช้ประโยชน์

แหล่งน้ำในบริเวณหมู่บ้านมีมาก แต่ชุมชนไม่รู้ระบบวิธีที่เหมาะสมในการใช้น้ำและไม่รู้จักวิธีการรักษาที่เหมาะสม ขาดความร่วมมือ ขาดการรวมกลุ่ม

ป่า : การใช้ป่า

การใช้พื้นที่ป่ามีการจัดการ บริหารโดยชุมชน และมีการแบ่งพื้นที่ป่าไว้แต่ละโซน ดังนี้

1. ป่าต้นน้ำ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่
2. ป่าใช้สอย อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่
3. พื้นที่เลี้ยงสัตว์ อยู่ทางทิศเหนือและทิศใต้ มีพื้นที่ประมาณ 4,00 ไร่
4. พื้นที่เจ้าเมือง มีพื้นที่ประมาณ 1 ไร่

การแบ่งพื้นที่ป่า การรักษาป่า ของชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังขาดความรู้ การจัดการที่เหมาะสมและยังไม่มีเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทั้งในระดับอำเภอและ อบต. ไม่รับทราบในการจัดการของชุมชนอีกทั้งกฎระเบียบขาดความเชื่อถือ และไม่ชัดเจนดีพอ จึงจำเป็นที่ชุมชนจัดทำกำหนดใหม่ ในกฎระเบียบ กติกาของชุมชน

3.1.6 สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพโดยส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตร (ทำไร่/ทำนา/เลี้ยงสัตว์) เป็นการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง คือผลิตผลเพื่อการบริโภค ที่เหลือจากการบริโภคจึงนำไปขาย การเลี้ยงสัตว์ หมู/ไก่ เพื่อการบริโภคที่เหลือขาย การเลี้ยงวัว เป็นการเลี้ยงเพื่อผลทางเศรษฐกิจโดยตรง ดังนั้นระบบการผลิตจะไม่ซับซ้อนมาก

ในด้านแรงงานยังมีการลงแขก (เอามือ) ในบางกลุ่ม มีการรับจ้างแรงงานจากคนต่างด้าว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพม่าและไดโนก (คนไทยใหญ่ที่อพยพมาจากพม่า) ที่หลบหรืออพยพเข้ามาอาศัยในบ้านแม่ละนา

ในด้านอาชีพนอกภาคเกษตร มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากส่วนราชการ แต่ระบบการจัดการกลุ่มยังไม่ชัดเจน ตลอดจนระบบการตลาด ทำให้เป็นการรวมตัวแบบหลวม ๆ

3.1.7 สภาพปัญหาของชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ

หากมองในแง่ความพอเพียงพออยู่พอกินแล้ว การสนับสนุนส่งเสริมระบบนี้ให้เห็นผลที่ชัดเจนมากขึ้น อาทิ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ หากมองในแง่เศรษฐกิจรายได้ ชุมชนเริ่มมีการใช้ปุ๋ยใช้ยา ระบบการผลิต มีการพึ่งพิงระบบจากภายนอกมากขึ้น อาจส่งผลต่อความเป็นชุมชนของตนเอง

ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ระบบการเมืองการปกครองและกระแสความเจริญทางเทคโนโลยี เข้ามากระทบกับระบบสังคม วัฒนธรรมเดิม ส่งผลให้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงไปมาก หากไม่มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ให้ชัดเจน เท้าทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดีระดับหนึ่ง แต่ยังขาดการสร้างความรู้เข้าใจ ความตระหนักให้กับบุคคลทั้งภายในและภายนอก รวมทั้งการประสานกับองค์กรภาคราชการ ผู้นำชุมชน ให้เอาใจจริงเอาใจอย่างต่อเนื่อง

ด้านกลุ่ม/องค์กร

ด้านกลุ่ม , องค์กรยังไม่มีความชัดเจนและตระหนัก ในการรวมกลุ่ม และองค์กรมีแต่ในนาม การดำเนินงานต่าง ๆ ขาดความรู้ความเข้าใจทิศทางการดำเนินงานตลอดจนผู้นำกลุ่มองค์กรขาดวิสัยทัศน์ในการดำเนินงาน ควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนวิสัยทัศน์ และกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนต่อเนื่อง

3.2 บ้านห้วยเหี้ยะ หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

3.2.1 ประวัติชุมชน

บ้านห้วยเหี้ยะเป็นชนเผ่ามูเซอคำ เดิมชาวบ้านห้วยเหี้ยะอาศัยอยู่ที่ดอยสามหมื่น เนื่องจากมีปัญหาด้านที่ทำกิน ได้อพยพมาอยู่ที่ปางแปก และได้โยกย้ายไปอยู่ที่ดอยสูงและห้วยน้ำโปงตามลำดับ เมื่ออาศัยอยู่ที่ห้วยน้ำโปง มีผู้คนอาศัยอยู่มากมีปัญหาก็กโยกย้ายอีก การโยกย้ายครั้งนี้แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มบ้านจำโป้ นำโดยนายจำโป้ ไพเรนดิธรรม

กลุ่มที่ 2 กลุ่มห้วยยาว นำโดยนายจำดา (ปางคามน้อย)

กลุ่มที่ 3 กลุ่มห้วยละเห้ง นำโดยนายจำเสือ และนายจำแฮ

กลุ่มที่ 4 กลุ่มนายจำโป้ (พี่ชายผู้ใหญ่บ้าน นายจำกือแหละ) และนายจำฟูเกย มาอยู่ที่บ้านห้วยเหี้ยะเดิม ทิศตะวันตก ต่อมากลุ่มห้วยละเห้ง นายจำแฮ (แกมู) ตาย กลุ่มห้วยละเห้งได้ย้ายมาอยู่กับกลุ่มห้วยเหี้ยะตะวันตก อยู่ที่นี่ได้ประมาณ 8 ปี นายจำฟูเกย (แกมู "หมอผี") ตาย ได้โยกย้ายมาอยู่ที่บ้านห้วยเหี้ยะตะวันออกและได้เปลี่ยนแกมูเป็นนายจำชา อยู่ประมาณ 7 ปี นายจำโป้ตายลง นายจำกือแหละจึงได้ขึ้นมาเป็นผู้นำต่อจากนายจำโป้ จึงได้อพยพโยกย้ายอีก ในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 สาย สาย 1 ย้ายไปอยู่ที่บ้านผาเมือกปัจจุบัน จำนวน 16 หลังคา นำโดยนายจำเสือ และสาย 2 ย้ายไปอยู่บ้านห้วยเหี้ยะ นำโดยนายจำกือแหละและนายจำชา จำนวน 25 หลังคา ในส่วนการปกครองของรัฐในอดีตตอนอยู่บ้านห้วยเหี้ยะตะวันตกตะวันออก การปกครองขึ้นอยู่กับบ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 อำเภอเมือง และเมื่อมาอยู่ห้วยเหี้ยะได้ประมาณ 4 ปี ในปี พ.ศ. 2532 ได้มีการแบ่งแยกอำเภอ นายจำกือแหละได้มาเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ต่อมาในปี 2539 นายจำชาได้ตายลง ได้เปลี่ยนหมอผี "แกมู" มาเป็นนายจำลอ ในปี 2532 ได้มีลัทธิเจ้าล่อเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ในปัจจุบันมีนักบวชศาสนาคริสต์ 5 หลังคา ไม่มีปัญหาในการประกอบพิธีกรรม และมีการช่วยเหลือกันและกัน

3.2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอาณาเขต

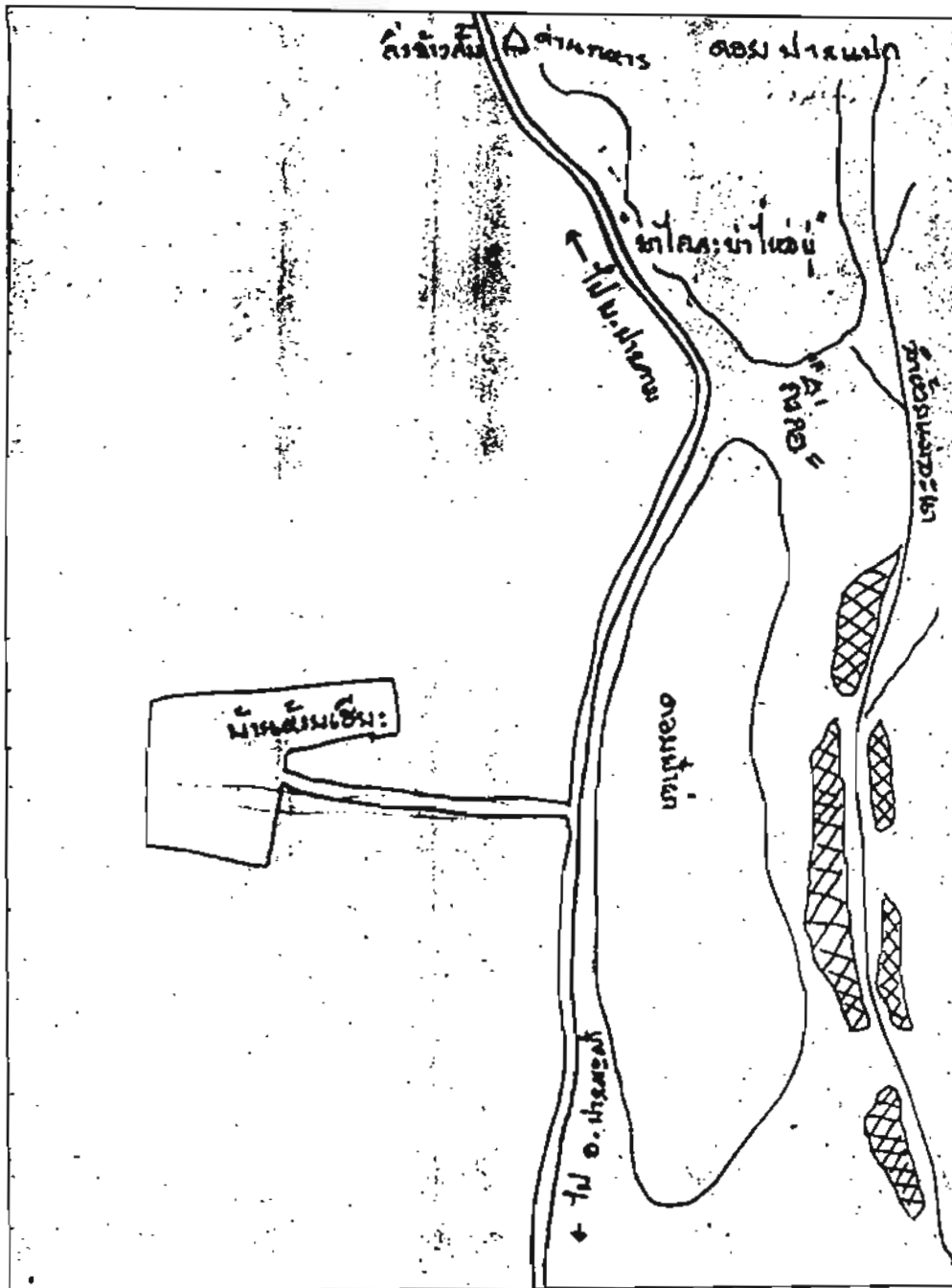
หมู่บ้านห้วยเหี้ยะ ตั้งอยู่บริเวณสันเขาภูพานม้า มีภูเขาที่เป็นป่าไม้ล้อมรอบหมู่บ้านบริเวณใกล้หมู่บ้านจะเป็นที่สวน การทำไร่จะทำไร่ข้าวในเขตประเทศพม่าทุกปี ใกล้หมู่บ้านจะมีลำห้วยแม่ละนา มีพื้นที่ราบ ชุมชนจะใช้พื้นที่ในการทำนา

ที่ตั้งหมู่บ้านทางทิศเหนือ	มีอาณาเขตติดกับบ้านไม้ล้น/สหภาพพม่า
ใต้	มีอาณาเขตติดกับบ้านผาเมือก
ตะวันออก	มีอาณาเขตติดกับบ้านยาป่าแหน
ตะวันตก	มีอาณาเขตติดกับบ้านห้วยน้ำจาง , บ้านปางคาม

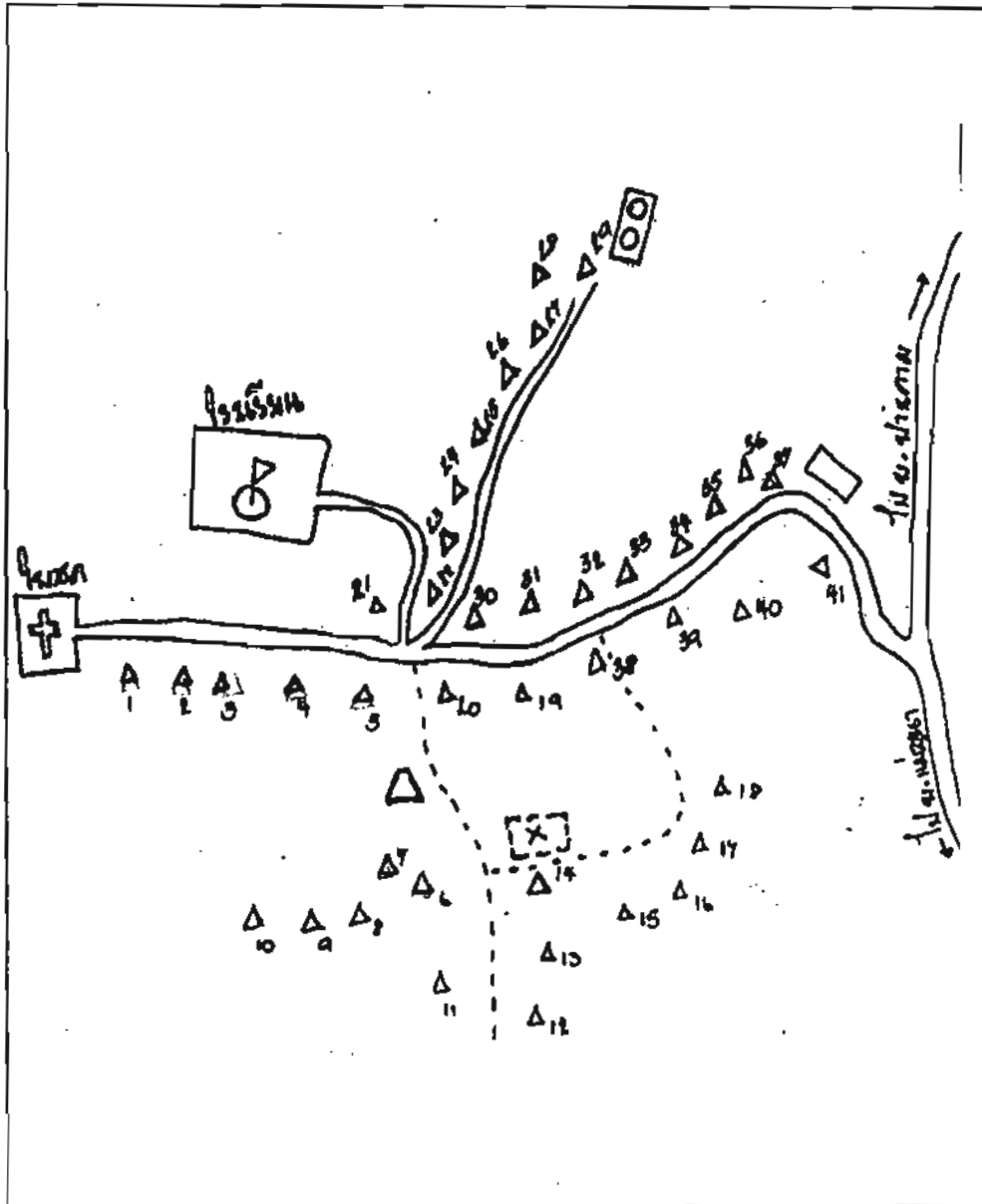
มีทางติดต่อกับอำเภอได้ทางเดียว มีระยะทางอยู่ห่างจากตัวอำเภอปางมะผ้า 26 กม. ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน

แผนที่รอบนอก

หมู่บ้านห้วยเหิยะ หมู่ 8 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

แผนที่รอบใน
หมู่บ้านห้วยเหี้ยะ หมู่ 8 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

สัญลักษณ์

= ธนาคารข้าว

= โซลาร์เซลล์ องค์การโทรศัพท์

= ถังเก็บน้ำ

= ถนน

= ทางเดิน

= บ้าน

3.2.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร

ในปัจจุบันบ้านห้วยเขียะมีอยู่ 47 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 204 คน นับถือศาสนาพุทธ, ฆี จำนวน 42 หลังคาเรือน และนับถือศาสนาคริสต์ จำนวน 5 หลังคาเรือน

ผู้คนส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน มีความผูกพันกันสูงนับแต่อดีต มีความเชื่อใน “กะแซ่” ผู้นำชุมชน และหมอผี “แกมู” ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนยังมีการเคารพนับถือจากชุมชนรวมถึงเยาวชน

การศึกษา

โรงเรียน

เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2537 โดยชาวบ้านร่วมกับครูไทย ได้จัดสร้างโรงเรียนขึ้นเอง

ในปี 2532 ได้สร้างโรงเรียนเป็นอาคารถาวร โดยใช้งบประมาณจากการประถมศึกษา

ในปี 2539 ได้สร้างโรงอาหาร ห้องสมุด โดยนักศึกษารวมค่าแห่ง

ในปี 2540 ทาง กศน. สนับสนุนโซล่าเซลล์ , โทรศัพท์ และจานรับ

ปัจจุบันมีครูอยู่ 3 คน ชาย 2 คน หญิง 1 คน มีจำนวนนักเรียน 51 คน เปิดสอนตั้งแต่อนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีผู้อ่านออกเขียนได้ในหมู่บ้าน 20 กว่าคน

3.3.4 กลุ่ม/กองทุน

1. ธนาคารข้าว

เริ่มปี 2533 โดย ชค.35 สนับสนุนข้าวเปลือก 10 กระสอบ

ปี 2541 อบต.สนับสนุนข้าวเปลือก 200 ถัง

ปี 2542 มีกองทุนข้าวอยู่ 300 ถัง รวมกับของ อบต. รวมเป็น 500 ถัง

ไม่มีการติดตามการจัดการบริหารมานาน อัตราการกู้ยืม 10 ถึง คีน 12 ถึง

(นายพอเจตน์ แก้วธารากุล เป็นผู้ถือบัญชี)

2. กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน

เริ่มปี 2528 โดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน จำนวน 6,000 บาท การดำเนินการของหมู่บ้านใช้ดอกเบี้ยในกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท/เดือน ระยะเวลาในการกู้ยืม 1 ปี ปัจจุบันมีเงินสด 600 บาท กู้ยืมในหมู่บ้าน 5,400 บาท โดย นายพอเจตน์ แก้วธารากุล ผู้ถือบัญชี นายปะปะ ถือเงินสด

3. กองทุนเลี้ยงวัว

เริ่มปี 2537 โดยพัฒนาชุมชน 14,000 บาท ซื้อวัว 7 ตัว ตัวผู้ 2 ตัว ตัวเมีย 5 ตัว มาตัวผู้เลี้ยงนักศึกษาaramคำแหง 1 ตัว ในปี 2539 ขาย 1 ตัว 4,500 บาท นำเงินมาสมทบกับกองทุนธนาคารข้าว ตัวเมียตายไป 1 ตัว เหลือ 4 ตัว นายคงศักดิ์, นายเอกชัย, นายองอาจนายยุทธศักดิ์, เป็นผู้เลี้ยง โดยมีเงื่อนไขหากมีลูกแล้วแบ่งและคืนแม่ให้หมุนเวียนในชุมชน ปัจจุบันถึงเวลาที่ต้องนำมานมุนเวียนในชุมชนแล้ว

4. กองทุนสงเคราะห์ราษฎร

เริ่มปี 2539 โดยศูนย์สงเคราะห์ชาวเขา จำนวนเงิน 12,500 บาท โดยในปีแรกนำไปซื้อข้าวช่วยเหลือชาวบ้าน และชุมชนนำข้าวมา และได้ขายข้าวนำเงินไปฝากอยู่ในธนาคาร จำนวน 12,500 บาท ตั้งแต่นั้นยังไม่เคยนำมาใช้

5. กลุ่มสตรี , เยาวชน

เริ่มในปี 2539 โดยพัฒนาชุมชน จำนวนเงิน 10,000 บาท ปัจจุบันเงินฝากอยู่ในธนาคาร 10,000 บาท ไม่ได้นำมาดำเนินกิจกรรม

6. กองทุนยา

เริ่มปี 2541 โดยสาธารณสุข จำนวนเงิน 7,000 บาท โดยชุมชนได้นำมาทำกองทุน โดยมียายหล้า (ยอละ) เป็นผู้ถือบัญชี และกองทุนยามีนายนพดล, นายเอกชัย, นายคงศักดิ์, นายสายัญ เป็นผู้ดูแลบริหารจัดการ ไม่ทราบผลความก้าวหน้า

กลุ่มกองทุนทุกประเภทที่มีในหมู่บ้าน ชุมชนขาดความเข้าใจในการดำเนินงาน การติดตามคืบหน้าคณะกรรมการและชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ส่วนราชการทำให้คณะกรรมการไม่มีความมั่นใจในการดำเนินการ ซึ่งชุมชนควรที่จะนำเรื่องกองทุนต่าง ๆ ที่มีมารวมพิจารณารื้อหรือ หาแนวทางวิธีการดำเนินการต่อไปโดยชุมชนเอง

3.2.5 ด้านสาธารณสุข

ในชุมชนมีผู้ไม่มีสัญมอยู่จำนวน 15 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่คนในชุมชนป่วยเป็นโรคไข้มาลาเรีย, เจ็บท้อง, ท้องร่วง เมื่อมีความเจ็บป่วยส่วนใหญจะไปหาซื้อยาที่กองทุนยาในหมู่บ้านหรือไปหาหมอสาธารณสุข ที่บ้านไม้สูง หากเป็นมากร้ายแรงไปโรงพยาบาลที่ปางมะผ้า

ด้านสาธารณสุขในปัจจุบันไม่ค่อยมีมากเหมือนในอดีต เพราะใกล้หมอ มียากินในหมู่บ้าน ทั้งยาแผนปัจจุบันและยาสมุนไพรในชุมชน

3.2.6 ทรัพยากรธรรมชาติ

ดิน : การใช้ที่ดิน

ทำไร่ มีจำนวน 5 - 10 ฝนหลังคาเรือน ใช้ปลูกข้าวไร่ พันธุ์ข้าวส่วนใหญ่ใช้พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ข้าวจำว ชื่อพันธุ์เปลือกคำ, ปะโอ, ปางบอนและพันธุ์ข้าวเหนียว พันธุ์จำเอนะ ให้ผลผลิต 1 ถึง ต่อ 10 - 80 ถึง

สาเหตุที่ไม่ปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมเพราะไม่ทนโรค - แมลง ตาย เคยพ่นยาปรากฏว่าพื้นที่ที่พ่นยาเสียหายมากกว่าพื้นที่ที่ไม่ได้พ่นยา ชุมชนมีประเพณีเดินจำศีล ไถ่แมลง ในการปลูกข้าวเป็นการปลูกผสมกันระหว่างข้าว, พักทอง, ถั่ว, พริก, แตง, ผักหัวคว การผลิตเพื่อบริโภค

ข้าวโพด

ส่วนใหญ่ปลูกพันธุ์พื้นเมือง "สามากือมา" เพื่อเลี้ยงสัตว์ พันธุ์ "สามาแอ" เพื่อบริโภค ผลผลิต 1 ถึง / 30 ถึง มีการปลูกถั่วแดงต่อหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวโพด เป็นการผลิตเพื่อขาย อัตราผลผลิต 1 ถึง ต่อ 3 - 12 ถึง การทำไร่ข้าวของชุมชนนั้นทำในเขตประเทศไทยและประเทศพม่า

ทำนา

ชาวบ้านมีนาอยู่ 30 หลังคา ไม่มี 17 หลังคา ในพื้นที่นาใช้ข้าว 2 - 5 ถึง ผลผลิต 20 - 80 ถึง ใช้พันธุ์ข้าวนา, พันธุ์ข้าวหลง, ข้าวยางและข้าว กข.

ในการทำนา ประสบปัญหา คือ โรค - แมลง, ลำเหมืองพังทลาย, ขาดความชำนาญและขาดทักษะในการทำนา

ทำสวน

ในชุมชนมีการปลูกไม้ผล ที่ปลูกไปแล้วและให้ผลผลิต ได้แก่ มะม่วง, ฝรั่ง, ขนุน, ท้อ, กาแฟ, มะขาม, มะละกอ, ลิ้นจี่, มะนาว โดยเฉพาะลำไย ให้ผลผลิตดี

- การทำไร่ข้าว ในอดีตไม่มีโรค - แมลง แต่ในปัจจุบันเกิดโรค - แมลงเข้ามา
รบกวนข้าวในไร่ ชุมชนไม่มีความรู้ในเรื่องการใช้สาร ในการป้องกันกำจัดโรค - แมลง ตลอดจนยา
- ในการทำนา ที่สามารถป้องกันในการทำไร่ให้น้อยลง มีปัญหาเดียวกันคือ
โรค - แมลง และหากสามารถแก้ไขระบบเหมืองฝายได้ จะสามารถใช้พื้นที่นาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนขยายพื้นที่นาได้อีก

- ในการทำสวนไม้ผลนั้น ชุมชนยังต้องการส่งเสริมด้านการปลูกไม้ผลอีกมาก แต่ในอดีตที่ผ่านมา การส่งไม้ผลมานั้นจะเป็นในช่วงปลายฝน

น้ำ

แหล่งน้ำในบริเวณหมู่บ้านมีอยู่ 9 แห่ง

1. ห้วยกัวจ้างกับ ใช้ประโยชน์ในระบบประปาหมู่บ้าน

2. ห้วยเยี้ยะ	ใช้ประโยชน์ในการทำปอเลียงปลา
3. ห้วยบ้านเก่า	ใช้ประโยชน์ในการทำปอเลียงปลา
4. ห้วยน้ำโป่ง	ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์, ปอเลียงปลา
5. ห้วยจำมะ	ใช้ประโยชน์ในการทำนา
6. ห้วยน้ำปอครุไทย	ใช้เป็นแหล่งน้ำสำรอง
7. ห้วยแปะช่วย	ใช้ประโยชน์ในการทำน้ำปอ
8. ห้วยปางแปก	ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์
9. ห้วยแม่ละนา	ใช้ประโยชน์ในการทำนา, เลี้ยงสัตว์, ปอเลียงปลา

แหล่งน้ำในบริเวณหมู่บ้านมีมาก แต่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ บางห้วยสามารถนำมาใช้ในการทำการเกษตรได้ หากมีระบบการเก็บกักน้ำที่ดี เช่นห้วยปางแปก

ป่าไม้

การใช้พื้นที่ป่า มีการจัดการบริหารโดยชุมชน มีกฎระเบียบของหมู่บ้าน การจัดการด้านป่าไม้ มีการแบ่งไว้ดังนี้

1. ป่าชุมชน อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 25 ไร่
2. ป่าต้นน้ำ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่
3. ป่าใช้สอย อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 300 ไร่
4. ป่าช้า อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่
5. พื้นที่เลี้ยงสัตว์ อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่
6. พื้นที่ป่าเจ้าเมือง มีพื้นที่ประมาณ 5 ไร่.

การจัดการรักษาป่าของชุมชนเป็นสิ่งที่ดี ชุมชนข้างเคียงรับทราบและยอมรับในการจัดการ แต่ในระดับอำเภอ ระดับ อบต. ไม่รับรู้รับทราบในการปฏิบัติของชุมชน จึงจำเป็นที่ชุมชนจะต้องทำการทบทวน กฎ ระเบียบ กติกาของชุมชน และแจ้งต่อในระดับที่สูงกว่าหมู่บ้านต่อไป

3.2.7 สภาพทางเศรษฐกิจ

อาชีพหลัก

รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเลี้ยงสัตว์ ควาย, วัว, หมู, ไก่ ตามลำดับ การนำเงินมาสู่ครอบครัว ชุมชนมีผู้ไม่มีวัว, ควาย เลย 6 หลังคา ปัญหาในการเลี้ยงสัตว์ สัตว์เลี้ยงเป็นโรคตาย วัว, ควาย หายในช่วงแล้ง เดือนธันวาคม - เมษายน

อาหารเสริม

การเก็บหาของป่าขาย เช่น เห็ดลม, น้ำผึ้ง

การไร่หรือผลผลิตจากการทำไร่ ส่วนใหญ่เพื่อการบริโภคในครอบครัว

3.2.8 สภาพปัญหาของชุมชน

ด้านเศรษฐกิจ

การให้ความรู้ในการปรับปรุงพื้นที่ดินเพื่อผลทางการเกษตร และลดปัญหาการทำไร่ ในพื้นที่ทั้งในและนอกประเทศ

การนำศักยภาพในการผลิต มาปรับปรุงระบบวิธีการให้เหมาะสม สอดคล้องกับการใช้พื้นที่ เช่น ปรับปรุงระบบการเลี้ยงวัวเป็นต้น

ด้านสังคมวัฒนธรรม

ในด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น มีระบบความเชื่อดั้งเดิมสูงแต่ควรมีการนำศักยภาพภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ

ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

มีการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ดี ตลอดจนชุมชนใกล้เคียงยอมรับและรับทราบ แต่ในระดับที่สูงกว่ายังไม่รับรู้รับทราบ ควรมีการทบทวนและนำเสนอกฎระเบียบ กติกาการจัดการของชุมชน ต่อส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในระดับสูงกว่านั้น

ด้านกลุ่ม/องค์กร

มีความตั้งใจดี แต่ยังขาดความเข้าใจในการบริหารจัดการ การติดตาม และข้อมูลจากแหล่งอื่นเพื่อใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงาน เป็นกลุ่ม/องค์กรที่ขาดการประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์

บทที่ 4

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัย การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรักษาผู้ป่วยชาวไทยภูเขา อำเภอปางมะผ้า มีองค์ประกอบ ดังนี้

4.1 ขอบเขตของการศึกษา

4.1.1 ด้านพื้นที่

- 1) ชาวไทยใหญ่ บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้าจังหวัดแม่ฮ่องสอน บริเวณ ดอยแปกโตน ดอยหางนา ดอยมือเก๋า
- 2) ชนเผ่ามูเซอดำ บ้านห้วยเฮี้ย หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน บริเวณ ดอยฟ้าผ่าเหนือ ดอยฟ้าผ่าใต้ ดอยก๊วก่อ และบริเวณดอยยาโกะปะนาหลู
- 3) พื้นที่เป็นกลาง (พื้นที่รวม) ได้แก่บริเวณ ดอยปางแปก

4.1.2 ด้านเนื้อหา

- 1) บริบท
- 2) สถานการณ์สมุนไพรรักษาผู้ป่วย
 - การใช้ประโยชน์ อดีต - ปัจจุบัน
 - ความคิดความเชื่อ
 - กระบวนการถ่าย
 - ปัจจัยที่ทำให้สมุนไพรรักษาผู้ป่วยลดลง
- 3) องค์ความรู้
 - พืชสมุนไพร ตำรับ
 - พืชสมุนไพร กับการจัดการทรัพยากร
 - การผสมผสานองค์ความรู้
 - อื่น ๆ
- 4) การอนุรักษ์และฟื้นฟู

การศึกษาก็เพื่อ.....

1. ศึกษาและรวบรวม องค์ความรู้ด้านสมุนไพรรักษาผู้ป่วย
2. ศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรักษาผู้ป่วย

4.2 สถานที่ดำเนินการศึกษา

4.2.1 บ้านแม่ละนา (ชาวไทยใหญ่)

หมู่ที่ 1 ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.2.2 บ้านห้วยเยี้ยะ (ชาวมูเซอดำ)

หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.3 กลุ่มบุคคลเป้าหมาย และทีมงานวิจัย

กลุ่มบุคคลเป้าหมาย	บ้านแม่ละนา	
1. นายหยั่นนะ	องค์อาจศักดิ์ศรี	ผู้รู้, ผู้ให้ข้อมูล
2. นายปานหลู่	ทวิวงศ์	ผู้รู้, ผู้ให้ข้อมูล
3. นายหย่านะ	แก้วสกุลเดช	ผู้สนใจเรียนรู้
4. นายสุรี	จันทร์หาวิถิ	ผู้สนใจเรียนรู้
5. นายตอนะ	-	ผู้สนใจเรียนรู้
6. นายจอมจันทร์	นนะนอง	ผู้สนใจเรียนรู้/ผช.ผู้ใหญ่บ้าน
7. นายจำรูญ	วงศ์จันทร์	ผู้สนใจเรียนรู้
8. นายวีชะ	พงษ์จักร	ผู้สนใจเรียนรู้
9. นายอ่องซาน	องค์อาจศักดิ์ศรี	ผู้สนใจเรียนรู้
10. นายสุทัศน์	เดชทรงชัย	ผู้สนใจเรียนรู้/อบต.ปางมะผ้า

กลุ่มบุคคลเป้าหมาย บ้านห้วยเยี้ยะ

1. นายติ	เหม็นตวิจิตร	ผู้รู้ / ผู้ให้ข้อมูล
2. นายกรรชิต	เฉลิมวันรม	ผู้สนใจเรียนรู้
3. นายจำลอง	สินสมัคกุล	ผู้สนใจเรียนรู้
4. นายนพพล	แก้วธารากุล	ผู้สนใจเรียนรู้/ อบต.
5. นายไพรัตน์	ไพรีเวช	ผู้สนใจเรียนรู้
6. นายจำกอก	ไพรรูปพรรณ	ผู้สนใจเรียนรู้
7. นายจำหรั่งตะ	สินสมัคกุล	ผู้สนใจเรียนรู้
8. นางนาขุ	กิ่นพนาสุข	ผู้สนใจเรียนรู้
9. นายพอเจตน์	แก้วธารากุล	ผู้สนใจเรียนรู้ / ผู้ใหญ่บ้าน
10. นายปิ่นดีะ	-	ผู้สนใจเรียนรู้

ทีมงานวิจัยศึกษา

1. นายจำรูญ	วงศ์จันทร์	ผู้ช่วยผู้วิจัย
2. นางเพ็ชร	นิรัญโกเมนทร์	ผู้ช่วยผู้วิจัย
3. นายสุทิพย์	เทพรัตน์	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ม.1 ต.สบป่อง
4. นายสุทัศน์	เดชทรงชัย	อบต.ปางมะผ้า
5. นายสาธิต	ปัญญารัตน์	ปลัด อบต. สบป่อง
6. นายชา	ศิริเกิดเกียรติ	นักพัฒนาอิสระ
7. น.ส.กรรณิกา	คงตัน	โรงพยาบาลปางมะผ้า
8. นายสมพงษ์	พันธุ์สามหมอก	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 11 ต.ปางมะผ้า
9. นายเกียรติศักดิ์	รักเรียน	จนท.สาธารณสุขบ้านแม่ละนา
10. นายชาติชาย	รัตนศิริ	นักวิจัย

องค์กรที่ให้การสนับสนุน

- ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน (Node แม่ฮ่องสอน)
- ทีมงานโรงพยาบาลปางมะผ้า
- ทีมงานสาธารณสุขปางมะผ้า
- เครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า

4.4 แหล่งข้อมูล / วิธีการเก็บข้อมูล

4.4.1 ประเภทของข้อมูล

- 1) ข้อมูลมือสองจากองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า , สาธารณสุข บ้านแม่ละนา ข้อมูลบริบทชุมชน
- 2) ข้อมูลดิบที่ได้จากชุมชน

4.4.2 วิธีการเก็บข้อมูล

- กรณีข้อมูลมือสอง
 1. รวบรวมข้อมูลมือสองที่ได้
 2. จำแนกแยกแยะข้อมูลที่ต้องการ
 3. ตรวจสอบข้อมูลร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย และเพิ่มเติมข้อมูล
- กรณีข้อมูลดิบจากชุมชน
 1. กำหนดหัวข้อประเด็นข้อมูลที่ขาด
 2. สอบถามรายบุคคล , กลุ่ม
 3. รวบรวมเรียบเรียงข้อมูลที่ได้

4. ให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ชุมชน (Feed Back)

4.5 การวิเคราะห์และประมวลผล

การวิเคราะห์และประเมินผลใช้แบบการมีส่วนร่วมของชุมชนมาดำเนินการโดยแบ่งแยกการวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. วิเคราะห์ภายในหมวดหมู่โดยนำสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ภายในหมวดของแต่ละหมวด (หัวข้อ) มาเรียบเรียง หาความสัมพันธ์ภายในหมวด ในประเด็นศักยภาพ / ข้อจำกัด
2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแต่ละหมวดหมู่โดยนำศักยภาพหรือข้อจำกัดของแต่ละหมวดหมู่ มาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน
3. วิเคราะห์ผลในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ เป็นการวิเคราะห์ผลที่ได้จากการดำเนินการ ปัญหา อุปสรรคตลอดจน ค้นหาแนวทางแก้ไข / บทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินงาน

เทคนิคที่ใช้

การตั้งประเด็นคำถามตามเหตุการณ์ สถานการณ์เพื่อร่วมกับชุมชนวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎี แนวคิดเชิงเปรียบเทียบ

การวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีแนวคิดในการเปรียบเทียบ หรือเทียบเคียง มีแนวทางดังนี้

1. ศึกษาทำความเข้าใจทฤษฎีแนวคิด
2. นำสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาเปรียบเทียบ เพื่อหาเหตุผล หรือตั้งประเด็น , กรอบ ในการคิดและตั้งคำถาม
3. กำหนดแนวทางกิจกรรมแก้ไข

4.6 กระบวนการดำเนินการวิจัย กระบวนการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้พอสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจกับชุมชน/ กลุ่มเป้าหมาย
2. จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดในการรวบรวมองค์ความรู้
3. ดำเนินการค้นหารวบรวมองค์ความรู้
4. จัดเวทีเรียนรู้ร่วมกัน 2 หมู่บ้าน
5. จัดเวทีร่วมกันวิเคราะห์กำหนดแนวทางการฟื้นฟู
6. ดำเนินกิจกรรม
7. จัดเวทีสรุปประเมินผล

หมายเหตุ การกำหนดแนวทางการฟื้นฟู ได้มีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมในระหว่างการทำงาน โดยเพิ่มเติมการจัดเวทีพบปะพูดคุยกับเยาวชนโดยตรง และการที่เยาวชนร่วมกันไปขอให้ผู้รู้ ผู้สนใจเรียนรู้จากกลุ่ม เพื่อนำไปศึกษาสมุนไพรรักษาในพื้นที่ป่า

บทที่ 5

ผลการวิจัย

ผลจากการดำเนินการวิจัย สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 การศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพร

สถานการณ์สมุนไพร

1. การใช้ประโยชน์ อดีต - ปัจจุบัน

ในอดีตสมุนไพรเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เกือบทุก ๆ คนต้องรู้ไม่มากก็น้อย เป็นการรักษาในเบื้องต้นที่ต้องสามารถกระทำได้ แล้วส่งต่อหมอยา หากไม่สามารถรักษาได้ โดยในอดีตมีเงื่อนไขที่บังคับให้ต้องเรียนรู้กล่าวคือ

1. ห่างไกลความเจริญทางการแพทย์
2. สถานการณ์ความเจ็บป่วยเป็นดั่งบังคับให้ต้องรู้

ปัจจุบัน ความเจริญทางการแพทย์เข้าถึง มีสถานเฝ้าระวังเข้าถึงเกือบทุกหมู่บ้านผู้ที่ยังเชื่อในเรื่องสมุนไพร ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และผู้ที่อยู่ในวัยกลางคน อายุ 40 ปี ขึ้นไป ประกอบกับลักษณะการประกอบอาชีพมุ่งหวังเศรษฐกิจ ทำให้เกือบทุกครอบครัวละเลยภูมิปัญญา” ด้านสมุนไพรที่เป็นองค์ความรู้ดั้งเดิมของชุมชน

2. ระบบความคิดความเชื่อ

ความคิดความเชื่อด้านสมุนไพรมีความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในกลุ่มที่มีอายุ มีการยอมรับและใช้ ในส่วนกลุ่มวัยกลางคนจะเป็นการใช้เพื่อบำรุงกำลังเจริญอาหาร เด็กและเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจมากนักแสดงให้เห็นถึงความเชื่อด้านสมุนไพรลดลงมากในปัจจุบันและความเชื่อมีความสัมพันธ์กันช่วงอายุของคนโดยอาจมีสาเหตุมาจาก

1. ความสะดวกสบาย รวดเร็ว ใช้ได้ทันเหตุต่อการณ์ ยาแผนโบราณนั้นต้องรักษาตามอาการที่เป็น กล่าวคือ ตรวจแล้วจึงเข้าป่าไปหาสมุนไพรมาจัดทำเป็นตำรับ
2. การถ่ายทอดของผู้รู้ การบอกกล่าวของผู้รู้จะเป็นการบอก สอนเฉพาะผู้สนใจผู้ต้องการเรียนรู้เข้าไปสอบถาม ผู้รู้จะไม่ดำเนินการสอนหากไม่มีผู้ต้องการจะเรียนรู้
3. ประสบการณ์ ผู้สูงอายุมีประสบการณ์ในอดีต มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสมุนไพรทำให้มีความเชื่อในสมุนไพรสูง กว่าคนรุ่นหลังที่ไม่ค่อยมีประสบการณ์

กับสมุนไพรแต่มีความสัมพันธ์กับอนามัย โรงพยาบาล ยานแผนปัจจุบันมากกว่าสมุนไพร

3. กระบวนการถ่ายทอด

ในอดีตมีการสืบทอดด้านความรู้สมุนไพรมีลักษณะการถ่ายทอดอยู่ 2 ลักษณะคือ

1. การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น รุ่นปู่สู่รุ่นหลาน หรือรุ่นพ่อสู่รุ่นลูก
2. การถ่ายทอดแก่ผู้สนใจ ที่มีความตั้งใจจริง

การที่จะเป็นหมอยาได้นั้นต้องมีเงื่อนไข ดังนี้

1. รู้ภาษาไท อ่านออกเขียนได้
2. มีบุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ
3. ถือศีล 5 หรือมีคติประจำตัว
4. มีความสามารถ ในการวินิจฉัย วิเคราะห์โรคได้

เงื่อนไข เหล่านี้ไม่ได้ถูกจำกัดเรื่องเพศ สาเหตุที่หมอยาส่วนใหญ่เป็นชาย ไม่ค่อยเป็นหญิง เพราะว่าการเข้าป่าเก็บสมุนไพร บางครั้งต้องปีนป่ายขึ้นที่สูง เช่น ต้นไม้ หน้าผาสูงซึ่งเป็นการลำบากสำหรับเพศหญิง ดังนั้นเพศหญิงจึงไม่ให้ความสนใจต่อเรื่องนี้มากเท่าที่ควร

การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ด้านสมุนไพร/ ตำรับยา ตลอดจนการรักษา

ในอดีตการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านสมุนไพร ตำรับยา ตลอดจนการรักษาพยาบาลมีการแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ด้านการรักษา ต่างหมู่บ้านต่างชนเผ่าตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น(การเจ็บป่วย) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวปะโอ (ตองสู) และชาวพื้นเมืองภาคเหนือ ผู้รู้ชาวไทยใหญ่ ชาวมูเซอที่รู้จักกัน การแลกเปลี่ยนจะอยู่ในประเด็น การรักษาหาย บรรเทาหรือไม่หายของหมอยา การใช้ประเภทยา ชนิดปริมาณ

รูปแบบของการถ่ายทอดในอดีต

รูปแบบของการถ่ายทอดในอดีตมีลักษณะเป็นกระบวนการดังนี้

- พูดให้ได้คิด เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้
- พูดสอนถึงการใช้อย่าง จำนวน ปริมาณที่ใช้ในการรักษาและการวินิจฉัยวิเคราะห์โรค
- การทดลอง ปฏิบัติจริง
- ให้คำแนะนำ ชี้แนะ แลกเปลี่ยน

4. ปัจจัยที่ส่งผลทำให้การใช้สมุนไพรลดลง

การลดลงของสมุนไพรมีสาเหตุที่หลากหลายที่มีผลทำให้ความสนใจในการใช้สมุนไพรลดลง พอที่จะสรุปได้ดังนี้

1. หมอยา ผู้รู้ไม่ได้อยู่ประจำ เมื่อมีผู้ป่วยมารักษาไม่พบ ต้องไปหาหมอ สถานที่ อนามัย โรงพยาบาล ที่อยู่ประจำ
2. หมอยา ผู้รู้ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ไม่สอนเด็ก เยาวชน ทำให้เด็กและเยาวชนมีความสนใจลดลง
3. ความเจริญของบ้านเมือง อาทิ เช่น การคมนาคม การแพทย์แผนปัจจุบันความสะดวกสบายในการใช้ยา ระบบการศึกษาเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อการใช้สมุนไพร
4. การให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป
6. ระบบการถ่ายทอด ที่มีเงื่อนไขจำกัดไว้

องค์ความรู้ด้านสมุนไพร

องค์ความรู้ด้านสมุนไพรที่ได้ศึกษา มีรายละเอียดด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. พืชสมุนไพรและตำรับยา

1.1 ชาวไทยใหญ่ บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า

พืชสมุนไพร ที่พบบริเวณเขตชุมชนพอจะจำแนกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทยาร้อน ได้แก่

หมากแข้งนา , ไม้สีป้าน , เครือยาแก้ , งามากแทนเครือ , เพลี้ยฟาน , ยาซากแห้ง , ยาซากเหลือง , เฉาก้างว่างหรือไม้แก้ดอก , สามปู , ผักห้าช้วย , ไม้สามตอน และไม้แม่ก่า

2) ประเภทยาเย็น ได้แก่

หญ้าตีสูด , หญ้าหางแอน , หญ้าหวาดคำ , ยาดอกดิบ , ไม้ยอดแอต , หญ้าดีดสืบ , ยาหลัง , ไม้เข่งป้าน , งามากอยู่ดำ , ไม้คืบแคบ , ไม้ซี่ , เอื้อง , ชิงู (กระชาย) , ไม้หนูปี้ , หญ้าแสนหวีหรือหญ้าหัวปลาดำ , เฝื่อนาย , ไม้สีแสน , ไม้เหมือด , ผักหนี่ไม้ , ฤดตีนบัว , น้ำเต้าป้า , ไม้ตำหลวง , กุ่ยเถื่อน , ผักกูดท้อง , ควายแม่ม้อง , หญ้าบาดรูป , หญ้าต้อยหุบ , ไม้ต้นหด , ยาราวาง , ยาซากเหลือง , แมวไม้ , ไม้เฝื่อนายแดง และไม้เตือก

2) ประเภทเป็นกลาง ได้แก่ ไม้ควายหางาน และดอกไค้ล้าน

หมายเหตุ รายละเอียดทั้ง 3 ประเภท อยู่ในภาคผนวก 1

ตำรับยาไทยใหญ่

สำหรับตำรับยาที่ใช้ในปัจจุบัน พอที่จะจำแนกได้ดังนี้

1. ผู้หญิงอยู่เดือน หลังคลอด (ประเภทยาร้อน)
2. แก้กามโรค หนองใน , หนองไก่
3. ยาคุมกำเนิด
4. แก่ไข้ตัวร้อน หนาวสั่น (ประเภทยาเย็น)
5. แผลสด – แผลเปลี่ยน
6. หัวใจ

รายละเอียดตำรับยาสมุนไพร ไทยใหญ่

อยู่เดือน	: ต้นหนัด , ตำหลวง , ควายแม่เมือง , ใบกล้วยสด , ไม้นางหนู่ม , หญ้าหนวดคำ , หญ้าต้อยหนูบ , ไม้สะเป (เปลือก) ยาหัวอง (ใบ ต้น หัว) อย่างละเท่า ๆ กัน ต้ม อบ อบ
อยู่เดือน	: หัวเยือง ล จะเริ่ม , เครือแพร , ไม้นางหนู่ม , ยาล้าง , หญ้าเอ็นยัด , คำห้อย , ยาจางว่าง , ผักห้าช่วย ต้มอบ อบ หลังคลอด 1 มัด ต้ม 3 ครั้ง 3 วัน อบทั้งหมด 7 วัน นำมดยาเก็บไว้รวมกันอบในวันที่ 7 : ไม้ต้นหนัด , เครือแพ , นีอดหอม , ไม้นางหนู่ม , หัวเยือง , ยาล้าง , สะเปก้า , จาเริ่ม , มินจาลาง ต้มอบ อบ
แก้มืดเดือน	: มินจาลาง , สามปู , ปานหนู , หอกจ่าดีโผล่ , พริกขาง , จัง , แปก , เป้าเลือด , ลิงยาง , หน้าสา ต้มกิน อบ อบ
หนองใน , หนองไก่	: กุ่ยเถื่อน , ผักกูดก้อง , หัวหญ้าบาดหนูบ , รากหมากเดือยเหล็ก
ยาคุมกำเนิด	: ควายแม่เมือง , ไม้ตำหลวง , ใบตองกล้วยสด (กล้วยที่ออกเครือแล้ว) ผสมต้มกิน
แก้ไข้ตัวร้อน	: เครือหวาน (ชะเอม) ปานหนู , อุปลักก้า , หนามสาเผือก (ไม้หนามเนื้อ) , หนามสาแหลง , แม่งสินล่า (กิ่งเหลือง ๆ แก่ น้ำร้อนลวกไฟไหม้) , งาข้างดิบ , ขี้ไต้เดือน , หญ้าชาก้าน , สิปปแล , หนามไม้หนิม (เพกาไทย)
ไข้หนาวสั่น , ตัวร้อน	: พริกขาง (ดีปลี) , ลิงยาง (ดอกจันทน์ปวยถัก) , พริกป้อม

	(พริกไทยขาว) , ขิง , ข่า , หมากจืดโผล่ (กระวาน) , ลูกกะหล่ำ , ผล่ำ , ปืดปิวแหลง , มันจ๋าลาง ไพร (ไทย) ปูเลย (เมือง) , มันเหลื่อง , สามปู , หญ้าตืดูด ฝนในน้ำต้มสุก
เป็นไข้ตัวร้อน	: เสร้แปล (ภาษาพม่า) , แม่งจิ้นล่า , อุปะสะกะ , ยาซากกาด , ยาส่วยที , แก่นจันกู , เครือหวาน ต้มกิน อบ อบ
แผลตามเท้า , ตาตุ่ม	: รากคาส (หญ้าคา) , รากหญ้าต้อยหุบ , รากหญ้าควยง , หมากเก้งนา
น้ำกัดเท้า , ต้มอบ , อบ	: หมากหึ่งหนู อย่างละ 3 ข้อย (ข้อยนี้มือนาง) นำมาผสมต้มกิน (สัดสวนอยู่ที่อาการ)
ปวด ฟกซ้ำ	: ส้มจิ้น , หญ้าตืดูด , เครือสันมะหน้อย , หอมเกี้ยว ต้มประคบบริเวณปวด ฟกซ้ำ
บวม	: หญ้าดอกดิบ , หมอกบ๊ีบ , เพี้ยพาน , หมากเพื่อง , หมอกสาลาชี ต้ม อบ อบ
ท้องร่วง	: ใช้เมื่อนวยแดง , พ่นเพน ต้มกินแก้ท้องเดิน

1.2 ชนเผ่ามูเซอคำ

บ้านห้วยเขียะ หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พืชสมุนไพร ที่พบบริเวณเขตชุมชน พืชที่จะจำแนกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1) ประเภทยาร้อน ได้แก่

ยาแก้ , ยารากแดง , ยาเมืองปอน , ยารากเหลื่อง , ยาดองเหล้า , ซากูอีเนาะป่าจ่า , ยาแก้มียาง , เตออีผะ , แหมพิพัน , ยารากแดงดอกขาว

2) ประเภทยาเย็น ได้แก่

ยาแก้ , อิทอนนาเนาะก้อย , สุพะกือ , ซามานะ , ปีโต๊ะ , อยู่กูย , ยาเก๊า , ป่าเต มีอจะ , มะตู , ป่าปือ , อาหมีขันชะ , หมือขันชะ , เปเตาะ , ปือแจ้ , คาเบือ , กือหยี่มา , ผือจาลี่ก่า , ยาซากเหลื่อง , ยาแก้ฟู , ยาแก้หลวง , มูซูเจ้ , ก๊ะซูเจ้ , คอชือเจ้ , อะยอชือเจ้ , ค่ำกา , ชือชือเจ้ , ออหนาปอผะ และไม้ไค้

3) ประเภทยาเป็นกลาง มีดังนี้

เสื่อแค

หมายเหตุ รายละเอียดทั้ง 3 ประเภท อยู่ในภาคผนวก 2

คำรับยา คำรับยาที่ใช้อยู่พอจำแนกได้ ดังนี้

1. ยาแก้เจ็บท้อง , ปวดท้อง , กระเพาะ
2. ยาแก้กินผิด , ปวดตามร่างกาย
3. บำรุงกำลัง
4. เจริญอาหาร
5. เด็กเป็น "ตง" หัวโตพุ่งโลกันปอด
6. ปวด - บวม

รายละเอียดคำรับยาสมุนไพร มูเซอดำ

แก้ท้องร่วง	: ใช้รากต้นมะกูด ผสมกับรากตำป้อจากหลีก้า (หมาม้วย) ผสมกับอิทอหนาเนะก้อย ต้ม
กระเพาะ	: 1. สุกะกือ + อิทอหนาเนะก้อย ต้ม : 2. กาฬาก ("กอแจะ" มูเซอดำ)
แก้โรคกระเพาะ	: ดอกกู , หละโก , ซือบิพู (แมงไม้) , ปาลิปานู , ยาซากแหลง , ยาซากเหลียง , แมงจุก , อิทอหนาเนะก้อย , ยาแก้มียาง ,
แก้ปวดท้อง	: ใช้ยา หยื่อกู , กะพู , อากือ , ตือฮือผะ , ไม้ไผ่ , ซือมาฮามา ฮือตูมา , ซือบิพู (เป่าเลือด) นำทั้งหมดมาตำ นำไป เผาไฟ , อังไฟ , ใช้ประคบที่ท้อง
แก้กินผิด,ปวดตามร่างกาย	: แหมพิพัน , อามือแจ้ , ซือขอแจ้ , ซือกู , ลือแค , หมือฮือแจ้ , คยพิ (ปีเตาะ) ใช้ต้ม อบ อบ
บำรุงกำลังเจริญอาหาร	: 1. ยาแก้หลวง + ยาแก้ : 2. หญ้าเมืองปอน + หญ้าซากแดงดอกขาว
แก้คัน , เด็กเป็น "ตง"	: ปอแจ้ , กือหยีมา , ออกะเคาะก้อย , หมายซู (ฮากู) , สแป ,
เป็น "ซาง" หัวโตพุ่งโลกันปอด	: แม่แลเกื่อน , ยาป้อจ้อ , สุกะกือ , ยาเมืองปอน , ป่าตี ใช้ต้ม อบ อบ อามานะ นำมารวมกันต้มกิน
พอกที่ปวดบวม	: นาเกาะ + หญ้าตืดสืบ ("ใจ" ภาษาลาหู่) + เปลือกมะลิ้นจี่ ("ยี่มาฮะปี่มา" มูเซอดำ) + ต้นค้อบแคบ ("จ้อแปก" มูเซอดำ) + ใบเกียะ ("อาถือ") อย่างละเท่า ๆ กัน ตำผสมหมกไฟ แล้วนำมาผอกบริเวณปวดบวม เคล็ดขัดยอกแขน - ขาหัก

2. พืชสมุนไพรกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ตามความเชื่อของการใช้พืชสมุนไพรนั้น ทั้ง 2 ชาติพันธุ์ มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อขอใช้สมุนไพรจากเจ้าป่า เจ้าเขา และจะเก็บสมุนไพรได้ต้องบอกกล่าวชื่อผู้ป่วย แสดงว่า จะเก็บสมุนไพรได้เมื่อมีผู้ป่วยเท่านั้น ไม่มีการเก็บกักตุน กล่าวว่าคุณภาพจะไม่ขลัง

พฤติกรรมดังกล่าวได้ถูกสืบทอดจนถึงปัจจุบัน อันแสดงถึงการแสดงความเคารพต่อป่า สิ่งเหล่านี้นำมาสู่ความรักความหวงแหนในพื้นที่ป่าเกิดการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ป่าได้ในอนาคตถึงแม้ว่าในอดีตจะไม่มีแบ่งเขตป่าสมุนไพรมาก่อน โดยสาเหตุที่ว่าในอดีตมีพื้นที่ป่ามากมาย การเก็บสมุนไพรมาใช้จะใช้จำนวนไม่มาก และไม่ได้เก็บทุกวันจะเก็บเมื่อมีผู้ป่วย และพืชสมุนไพรจะมีเฉพาะที่ที่เป็นหินเป็นผาสูงเย็น

3. การผสมผสานองค์ความรู้

การผสมผสานองค์ความรู้ ดั้งเดิมอันเป็นภูมิปัญญาในอดีต กับความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย พอสรุปกว้างๆได้ดังนี้

กระบวนการถ่ายทอด		
อดีต	จากการวิจัยฯ	การผสมผสาน
พูดให้ได้คิด, เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้	สร้างสำนึก - นำสถานการณ์เป็นจริงมาพูด - ผู้รู้, ผู้สูงอายุ, นำเสนอในที่ประชุมหมู่บ้าน - หารือเฉพาะกลุ่ม - หลักสูตรชุมชนในโรงเรียน	เป็นการผสมผสานวิธีการที่จะใช้ในการสร้างความตระหนักสำนึกให้กับคนในชุมชน เปลี่ยนจากเชิงรับเป็นเชิงรุก
พูดสอนถึงการใช้อย่างจำนวนวิธีการรักษา วินิจฉัยวิเคราะห์โรค	ศึกษาเรียนรู้จากของจริงในพื้นที่ ชนิดประเภทลักษณะทางกายภาพ แหล่งที่พบ	การดำเนินการเป็นการเพิ่มการให้รู้ให้เห็นของจริงในพื้นที่ เพราะคนในยุคปัจจุบันไม่ค่อยรู้จัก
การทดลองทำ ปฏิบัติจริง	ปฏิบัติให้รู้ชัด	เป็นการเพิ่ม กิจกรรมในเชิงรูปธรรมให้เห็นจริง เช่นการนำสมุนไพรมาเพาะขยาย การทำแปลงสาธิตการจัดตำรับยาต่างๆ การอบสมุนไพร

ส่วนการการให้คำแนะนำของผู้กระทำอยู่แล้วในทุกขั้นตอนของกระบวนการ การผนวกหรือผสมผสานองค์ความรู้เก่า/ ใหม่ นั้น เสนอในภาพใหญ่เป็นกระบวนการในแนวทางกว้าง ๆ เน้นเชิงรุกโดยวิธีการต่างๆ และในสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อเรียกความสนใจ

4. องค์ความรู้อื่น ๆ

4.1 ข้อมูลในการวินิจฉัยโรค วิเคราะห์อาการ

ธาตุในตำมมนุษย์เราประกอบไปด้วย ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

หากธาตุน้ำ อ่อน/มาก จะมีอาการ เจ็บหัว อ่อนเพลีย

หากธาตุไฟ อ่อน/มาก จะมีอาการ ไข้ผิ เหน็บชา ช็อก อัมพฤกษ์

หากธาตุลม อ่อน/มาก จะมีอาการ หน้ามืด ตามัว วิงเวียนศีรษะ อ่อนเพลีย

4.2 โรคที่พบบ่อย

โรคที่พบบ่อยในพื้นที่ 2 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเปลี่ยนฤดูฝนไปฤดูหนาว ช่วงเดือน ตุลาคม - พฤศจิกายน โดยส่วนใหญ่จะเป็นโรคเกี่ยวกับเลือดลมเดินไม่สะดวก (ธาตุหลุ) ไข้มาลาเรีย เปื้ออาหาร “ ก็นมิด ”

4.3 สมุนไพรที่หายาก

สมุนไพรที่มีความสำคัญต้องใช้แต่หายากในพื้นที่

- บ้านแม่ละนา “ ไทโยใหญ่ ” ได้แก่

1. ม้า 3 ตอน
2. ยารากแดง
3. ยาจางว่าง
4. บอนหอม

- บ้านห้วยเฮี้ยะ “ มูเซอดำ ” ได้แก่

1. จูปา นัสซือ
2. นูตูมา
3. จีอนะกามา

สมุนไพรตามรายชื่อที่นำเสนอส่วนใหญ่มีอยู่มากในแต่ละพื้นที่

4.4 คำคมเกี่ยวกับสมุนไพร

- * ฝาดแก้ลม ขมแก้เลือด
- * ยันต์พม่า คาถาคนเมือง ว่านกะเหรี่ยง
- * ยาร้อนแก้เย็น ยาเย็นแก้ร้อน

4.5 การอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรร

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรที่ได้ดำเนินการโดย โครงการ การวิจัยร่วมกับ ผู้รู้ ผู้สนใจเรียนรู้ นั้น เป็นการตั้งภูมิปัญญา ความเชื่อ ระบบวิธีในอดีต อาทิเช่น กระบวนการถ่ายทอดในอดีต ที่เป็นในเชิงตั้งรับ มีเงื่อนไขควบคุม ระบบความเชื่อ การแสดงความเคารพต่อเจ้าป่า เจ้าเขา ต่อการเก็บสมุนไพรร มาผนวก กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ในปัจจุบัน โดยมาร่วมกันค้นหานวทางวิธีการ ต่างๆ อาทิเช่น การจัดเวทีทำความเข้าใจ ค้นหาแนวทางดำเนินการร่วมกัน การสร้างเตาอบสมุนไพรร การสร้างและดำเนินการเพาะสมุนไพรรที่หายาก การทำแปลงสาธิตสมุนไพรรที่สามารถใช้ทันกับเหตุการณ์ การทำแปลงรวบรวมสมุนไพรรในพื้นที่ การประสานกับทางโรงเรียนเพื่อกำหนดหลักสูตรชุมชนด้านสมุนไพรร ทำการเรียนการสอนให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียน การพูดคุยหารือกับเยาวชนเพื่อชักชวน รับฟังความคิดเห็นเยาวชนในการให้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านสมุนไพรร มาดำเนินการร่วมกันกับกลุ่มผู้สนใจ พร้อมกันนั้นมีการขยายกลุ่ม และมาดำเนินการสรุปประเมินผล ได้ข้อสรุปในกระบวนการดำเนินงานได้ 3 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การสร้างความสำนึก
2. การศึกษาเรียนรู้จากของจริง
3. การปฏิบัติให้รู้ชัด

วัตถุประสงค์ที่ 2 : การศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรร

การศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรนั้น ได้ใช้กระบวนการศึกษา / ขั้นตอน ดังนี้

1. ทำความเข้าใจกับชุมชนเพื่อค้นหาผู้รู้ผู้สนใจ
2. รวมกลุ่มผู้รู้ผู้สนใจเพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์แนวทางการดำเนินงาน
3. ศึกษาและแลกเปลี่ยนแนวคิดในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม
4. ร่วมกันวิเคราะห์กำหนดแนวทางการศึกษาฟื้นฟู
5. ดำเนินกิจกรรม (สร้างเตาอบสมุนไพรร แปลงเพาะ แปลงสาธิต) เพื่อดึงดูดสร้างความสนใจ
6. ผลักดันให้มีการเรียนการสอนสมุนไพรร "หลักสูตรชุมชน" ในโรงเรียน
7. จัดเวทีพบปะระหว่างกลุ่มผู้รู้ผู้สนใจกับเยาวชน เพื่อสร้างความตระหนักให้เยาวชนได้เห็นถึงภูมิปัญญาชนเผ่า / ท้องถิ่น และรับฟังความคิดเห็นของเยาวชนต่อสมุนไพรร
8. จัดเวทีแลกเปลี่ยนด้านตำรายาของชุมชน
9. จัดเวทีสรุป / ประเมินผล

1. สรุปผลการดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์/ฟื้นฟู สมุนไพร

1.1 ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินโครงการเกิดขึ้นได้

การดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดขึ้นได้จากปัจจัยหลัก ๆ ที่สามารถจำแนกได้ ดังนี้

ปัจจัยภายในชุมชน

ผู้รู้ : มีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดบอกกล่าวต่อลูกหลาน , กล่าวองค์ความรู้ที่มี
จะสูญหาย ผู้รู้ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ

ผู้สนใจ : ผู้ที่มีความต้องการที่จะเรียนรู้ มีความเกรงกลัวว่าหากไม่มีการสืบทอดไว้
แล้ว ความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชน/ชนเผ่าจะสูญหาย

องค์กรชุมชน : กลุ่มบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง คัดเลือกอย่างเป็นทางการที่อยู่ใน
ชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน

ส่วนราชการ : เจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีสถานที่ตั้งอยู่ภายในชุมชน ให้ความสำคัญใน
ประเด็นมากน้อยอย่างไร ตลอดจนการมีความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์
กับชุมชนมากน้อยเพียงไหน

ระบบสังคมในชุมชน : อาทิเช่น

การปกครอง : การทำความเข้าใจ / การร่วมพิจารณาหารือ / การประชุม
ประจำเดือน มีมากน้อย สม่ำเสมออย่างไร

อื่น ๆ : การประกอบอาชีพของชุมชน , การศึกษา , กลุ่ม ความเชื่อ
ความศรัทธา ต่อผู้นำทางการ / ธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อ
ในภูมิปัญญาชุมชน ที่ส่งผลต่อการอบรมให้ความรู้ในระเบียบ
ของสังคม (Socialization)

ปัจจัยภายนอกชุมชน

วัฒนธรรม / ค่านิยม : กระแสเศรษฐกิจค่านิยมภายนอก ที่ผ่านเข้ามาในรูปแบบ
ต่าง ๆ

ทีมวิจัย : ผู้ให้ข้อมูลมีความรอบรู้ชัดเจนในส่วนที่เกี่ยวข้องขนาดไหนและการให้ข้อมูล
ควรให้ข้อมูล 2 ด้าน เพื่อประกอบในการตัดสินใจ

1.2 การเลือกกระบวนการที่แตกต่างกันระหว่าง 2 ชุมชน

ในกระบวนการดำเนินงานนั้นใช้รูปแบบกระบวนการทำงานเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันใน
แต่ละชุมชนพอกล่าวได้ดังนี้

หัวข้อ / ประเด็น	บ้านแม่ละนา (ไทยใหญ่)	บ้านห้วยเฮี้ยะ (มูเซอดำ)
- ผู้รู้	มี 2 คน นายหยั่นนะ องค์อาจศักดิ์ศรี นายปานหลู ทวีวงศ์	มี 1 คน นายลิ เหมันตวิจิตร
- ผู้สนใจ	มี 8 คน เมื่อเริ่มแรก	มี 9 คน เมื่อเริ่มแรก
- องค์การชุมชน	มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน , สมาชิก อบต. เข้าร่วมกลุ่มสนใจ	มีผู้ใหญ่บ้าน , สมาชิก อบต. เข้าร่วมกลุ่มสนใจ
- ส่วนราชการที่ตั้งอยู่ในชุมชน	- เจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้ความสนใจ , เข้าร่วมกับกลุ่ม , ให้ข้อมูล , สนับสนุนการดำเนินกิจกรรม - ครู ประสานเรื่อง “หลักสูตรชุมชน” ทางโรงเรียนกับชุมชนมีความขัดแย้ง จึงไม่ได้ทำหลักสูตรสอนเด็กในโรงเรียน	ครูให้ความสนใจและได้ทำ “หลักสูตร” สอนสมุนไพรในโรงเรียน
- การปกครอง	มีการประชุมพิจารณาหารือร่วมกันเป็นบางครั้งไม่สม่ำเสมอ ตามสถานการณ์	มีการพิจารณาหารือร่วมกัน ประจำสม่ำเสมอ ทุกเรื่อง ที่ดำเนินการในชุมชนและส่งผลต่อชุมชน
- อื่น ๆ การประกอบอาชีพ	หลากหลายอาชีพ มีความแตกต่างกัน ได้จัด รวมถึงออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน	อาชีพเดียวกัน เป็นส่วนใหญ่ ด้านการเกษตรไม่มีการออกไปประกอบอาชีพนอกชุมชน
- ขนาดของชุมชน	มีขนาดใหญ่ 151 หลังคาเรือน	ขนาดเล็ก 42 หลังคาเรือน
- การศึกษา	ผู้คนในชุมชนให้ความสำคัญในด้านการศึกษา มีหลายระดับ มีทั้งที่เรียนในชุมชน / ภายนอกชุมชน	การศึกษาเป็นการเรียนภาคบังคับในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชน
- กลุ่ม / ความเชื่อ	มีความหลากหลาย การดำเนินการกลุ่มเป็นรูปแบบภายนอก มีโครงสร้างในการจัดการ ดำเนินการ	มีความเป็นปึกแผ่นและมี ความเชื่อในระบบสังคม วัฒนธรรมสูง การดำเนินการจัดการกลุ่มเป็นไปตามวิถีชีวิต

สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นล้วนส่งผลต่อการที่จะค้นหาแนวทางการรักษาและฟื้นฟูสมุนไพรทั้งหมดทั้งสิ้น

1.3 การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม (นอกเหนือจากผลที่คาดว่าจะได้รับ)

ในกระบวนการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ตั้งแต่แรกเริ่ม มี การปฏิบัติการความเคลื่อนไหวทางสังคม (Social – movement) ที่เกิดขึ้น มีลักษณะที่แตกต่างกันใน 2 หมู่บ้านที่ดำเนินการ ดังนี้

1.3.1 บ้านแม่ละนาชาวไทยใหญ่

มีการประชุมกลุ่ม ทำความเข้าใจพูดคุยถึง ความสำคัญ คุณค่า ของสมุนไพร ความยาก ลำบากในการเรียนรู้ในอดีต การสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การที่จะรวบรวมไว้เป็นอักษรไทย (ตำราภาษาไทยใหญ่มีแต่ผู้อ่านออกเข้าใจมีน้อย) การพูดคุยอยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มในระยะเริ่ม ขณะเดียวกันมีงานวิจัยอีกโครงการหนึ่งทำในเรื่องการท่องเที่ยว ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วสามารถผนวก ให้เป็นเรื่องเดียวกัน กลุ่มท่องเที่ยวจึงเข้ามาเรียนรู้ด้านสมุนไพร เพื่อนำไปพูดคุยแนะนำให้นักท่องเที่ยว ได้

ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่ม 2 กลุ่ม เป็นการขยายกลุ่มได้แต่ก็ยังเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในชุมชนที่เกิด สำนึกในคุณค่า เห็นความสำคัญของสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ถึงแม้ว่าการรวมกลุ่มจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ในปัจจุบันได้

1.3.2 บ้านห้วยเฮี้ยะชาวมูเซอดำ

มีการพูดคุยในกลุ่มเล็กในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร แล้วนำไปพูดคุยในกลุ่มใหญ่ที่ ประชุมหมู่บ้าน ให้ความสำคัญกับเรื่องสมุนไพรมาก ส่วนใหญ่เน้นความสำคัญที่ไม่มีชาวมูเซอที่ มีความรู้ในเรื่องนี้ (มีอยู่ 1 คน) ทั้งในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง สมควรที่คนในชุมชนจะ ต้องมีการเรียนรู้ไว้ ก่อนที่จะสูญหาย ตลอดจนมีการประสานงานกับครูในโรงเรียนเรื่องการจัดทำหลัก

เหล่าลูกหลาน ชนเผ่าอันเป็นเอกลักษณ์ (ชาวไทยใหญ่ / มูเซอดำ) ไปอยู่ที่ไหนกันหมด กลับไม่ให้ความสนใจห่วงใย

คำพูดเหล่านี้เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนได้หันกลับมาสนใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้เรียนรู้และสืบทอดกันมา เกิดความรักความผูกพันต่อดินเกิด

สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เยาวชนได้หันกลับมาสนใจในวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบกับการที่กลุ่มมีการพูดคุยหารือในเรื่องเหล่านี้ ส่งผลให้เยาวชนได้เข้ามาร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มผู้สนใจสมุนไพร สังเกตได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในระยะหลัง ๆ

1.4 การนำมาสู่การสร้างสรรค้งาน

การดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรในรูปแบบนี้ เป็นการสร้างความตระหนัก ความสำนึกในการรักษา สืบทอดองค์ความรู้ ซึ่งประเด็นหลักอยู่ที่การให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญ เป็นอันดับแรก อันเป็นพื้นฐานความคิดในเบื้องต้น

การนำพื้นฐานความคิดดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในการรวบรวมแปรรูปในระบบกลุ่มเพื่อผลทางเศรษฐกิจ การที่สมุนไพรอยู่กับป่านั้น ต้องมีความรู้ด้านการจัดการ รู้ที่อยู่ของยาแต่ละชนิด รู้วิธีการเก็บระยะเวลาการเก็บมีความเชื่อต่อป่า สังเกตได้จากเวลาไปเก็บสมุนไพรมานั้น ต้องทำการขออนุญาตใช้จากเจ้าป่า เจ้าเขา กล่าวคือมีความเคารพต่อป่า สิ่งเหล่านี้นำมาสู่ความรักและห่วงใยในพื้นที่ป่า เกิดการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ป่า อันส่งผลถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สังคมในระยะยาว

หากจะดำเนินการสมุนไพรในเชิงเศรษฐกิจ / ธุรกิจแล้ว จะต้องมีการดำเนินการอีกรูปแบบหนึ่งต่างหาก ที่ไม่มีผลกระทบต่อระบบความเชื่อต่อป่า ของชุมชน ที่ต้องสร้างความสมดุลของวิถีการดำรงชีวิตกับธรรมชาติ

1.5 การเกิดกลไกในการจัดการ

กลไกในการดำเนินการสำหรับการรักษาและฟื้นฟูสมุนไพรนั้น เริ่มมาจาก

1.5.1 ตัวผู้รู้ : เป็นการหาหรืออย่าง "เปิดอก" ระหว่างผู้รู้กับชุมชนถึงความคิด , ความเต็มใจ ความต้องการที่จะให้มีการสืบทอดเรียนรู้ อย่างไม่หวงวิชา เป็นการแสดงความห่วงใยในเรื่องการสูญหายขององค์ความรู้เพื่อให้ผู้ต้องการเรียนรู้สำนึกและมั่นใจที่จะเรียนรู้

1.5.2 กลุ่มผู้เรียนรู้ "กลุ่มสนใจ" : เป็นการรวมตัวของผู้สนใจที่มี ความสำนึก ที่มองเห็นคุณค่าขององค์ความรู้ที่ได้ลองผิดลองถูกมาในอดีต และได้ทำการสืบทอดมา ตลอดจนสถานการณ์ในปัจจุบันบ่งบอกถึงการที่ใกล้จะสูญหายไป (ผู้รู้มีน้อย / ผู้สนใจจำกัด / ความเจริญทางวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน เข้ามามาก) จึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น

1.5.3 องค์การชุมชน : ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ มีความสำคัญ มองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญานี้มากน้อยเพียงใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงการดำเนินการต่อไปในรูปแบบไหน อย่างไร กลไกหลักในการดำเนินงานที่ผ่าน (ผู้รู้, กลุ่มผู้สนใจและองค์การชุมชน) มาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีบทบาทสูงต่อการดำเนินการรักษาและฟื้นฟูสมุนไพร และยังมีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องอีก กล่าวคือ กระบวนการและทีมที่เลี้ยง

กระบวนการ : การมีส่วนร่วม ของกลุ่มเป้าหมาย เป็นหัวใจของการดำเนินงาน ได้แก่ ได้ร่วมกันคิด ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล ความต่อเนื่องของกระบวนการ / ยังเป็นอีกสิ่งที่ควรคำนึงถึง

ทีมที่เลี้ยง : มีความจำเป็นในระยะแรก ๆ ที่เลี้ยงต้องมีความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ดำเนินการที่เลี้ยง เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลเพื่อประกอบในการตัดสินใจของกลุ่ม มิใช่ผู้ตัดสินใจ

1.6 พัฒนาการของกลุ่มจากอดีตปัจจุบันสู่อนาคต

การพัฒนาการของกลุ่มผู้สนใจที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ที่ได้ดำเนินการร่วมกันกับโครงการวิจัย ตั้งแต่อดีตเป็นขั้นตอนจนถึงการกำหนดแนวทางการดำเนินงานในอนาคต โดยจะขอกล่าวเป็นภาพรวม ได้ดังนี้

ผู้รู้ : อันเป็นหัวใจเริ่มแรกของการดำเนินโครงการ ในส่วนของผู้รู้เป็นการสอบถามบุคคลในแนวคิด , ความพร้อม ความสมัครใจ ที่จะถ่ายทอดให้เป็นกุศลต่อลูกหลานเพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญามิให้สูญหายไป ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งคำตอบที่ได้ "เข้าทางผู้รู้" ที่กำลังกลัวว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมมานับแต่บรรพบุรุษจะสูญหาย ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นอยู่ปัจจุบันมีผู้สนใจน้อย หรือเกือบไม่มีเลย ผู้รู้มีน้อยรายในชุมชนและเป็นผู้สูงอายุด้วย ดังนั้นจึงนับว่าผู้รู้เป็นจุดเริ่มแรกที่ทรงคุณค่าที่สุดในเรื่องนี้

กลุ่มผู้สนใจ

นับเป็นก้าวอย่างต่อเนื่องที่มีการพูดคุยหารือระหว่างผู้รู้กับชุมชนและทีมที่เลี้ยง เป็นการปรับทัศน เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น "สมุนไพร" กับการถ่ายทอดให้แก่ชุมชนเพื่อค้นหาผู้ที่ตระหนัก , สำนึก , คำนึง , เล็งเห็น (ความหมายคล้ายกันแต่วัตถุประสงค์ต่างกัน) ถึงประโยชน์ , คุณค่าของภูมิปัญญาด้านสมุนไพร

เมื่อได้ผู้สนใจแล้วจะเป็นการทำกระบวนการกลุ่มร่วมกันระหว่างผู้รู้กับผู้สนใจ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ศึกษาชุมชน วิเคราะห์ข้อมูล ตัดสินใจกำหนดกิจกรรมดำเนินการ และประเมินผล สรุปบทเรียน

กลุ่มกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ค้นคิดขึ้นร่วมกันเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้บุคคลในชุมชนถึงการเอาใจจริงเอาใจกับสิ่งที่ได้พูดหาหรือกัน มีการประชาสัมพันธ์ บอกกล่าวนัดหมายให้รู้กันอย่างทั่วถึงทางเครื่องกระจายเสียงของหมู่บ้าน กิจกรรมที่ได้ร่วมกันกำหนดและดำเนินการมีดังนี้

1. การศึกษาสมุนไพรในพื้นที่หมู่บ้าน และพื้นที่ร่วม (ปางแปกติดชายแดนไทย - พม่า)
2. การสร้างเตาอบสมุนไพร
3. การทำแปลงเพาะสมุนไพรหายาก
4. แปลงรวบรวมพันธุ์สมุนไพร
5. การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่าง 2 หมู่บ้าน
6. การประสานหลักสูตรสมุนไพรในโรงเรียน

การขยายกลุ่ม

การขยายกลุ่มภายหลังการดำเนินการ กลุ่มได้นำเรื่องเขาสู่การประชุมหมู่บ้าน เป็นลักษณะแจ้งให้ทราบ หากมีความประสงค์จะเข้ากลุ่มก็สามารถเข้ามาได้การขยายผลดูเหมือนไม่ค่อยประสบผลเท่าใด ขณะเดียวกันได้มีโครงการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่ละนา ในอดีตที่มุ่งแต่การเปิดถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว สามารถทำให้กลุ่มเปลี่ยนทัศนจากการเที่ยวถ้ำ หันมาเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อเยี่ยมชมวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ดังนั้นกลุ่มท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาศึกษาเรียนรู้สมุนไพร ตลอดจนเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสามารถใช้ได้สำหรับการท่องเที่ยวไปด้วย

การขยายกลุ่มเป้าหมายไปยังเยาวชน ซึ่งผลจากการเก็บข้อมูลและร่วมวิเคราะห์ร่วมกับทางกลุ่ม เยาวชนยังไม่ให้ความสนใจ หรือให้ความสนใจในเรื่องสมุนไพรภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เมื่อมีการจัดเวทีพบปะระหว่างผู้รู้, ผู้อาวุโส กับเยาวชน ที่ผู้รู้ ผู้อาวุโสพูดถึง คุณค่าความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้เยาวชนบางส่วนหันมาให้ความสนใจ สังเกตจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มได้จัดขึ้น สำหรับเยาวชนนั้นเป็นเป้าหมายสำหรับการสืบทอดภูมิปัญญา เยาวชนส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ให้ความสนใจ เยาวชนกลุ่มที่เกิดขึ้นจะเป็นผู้ชักชวนเพื่อให้ หันกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีผู้รู้ ผู้สนใจช่วยเป็นกำลังเสริมให้ต่อไป

1.7 แนวทางการดำเนินงานในอนาคต

ก่อนที่การดำเนินงานโครงการวิจัยการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรจะสิ้นสุด ได้มีการจัดเวทีสรุป ประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน 2 หมู่บ้าน พอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1.7.1 กิจกรรมที่ได้คิดและกำหนดร่วมกัน

กิจกรรมที่ได้ร่วมกันคิดและกำหนดขึ้นมาเพื่อเรียกความสนใจ ตลอดจนสร้างประโยชน์ให้กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรร ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การสร้างเตาอบสมุนไพร การทำแปลงเพาะชำ การปลูกสมุนไพรสาธิต แปลงรวบรวมสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย ให้ชุมชนได้เห็นและใช้ประโยชน์ ตลอดจนการคืนสมุนไพรสู่ป่า จึงต้องมีการดำเนินการต่อ โดยมี “โครงการส่งเสริมการผลิตพืชสมุนไพรปี 2545” ของทางกรมส่งเสริมการเกษตร สนับสนุนต่อเนื่อง และทางองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ได้บรรจุโครงการลงในแผนกิจกรรมปี 2545 ไว้ให้แล้ว

1.7.2 การต่อยอดโครงการ

ปัจจุบันสถานการณ์การใช้สมุนไพรให้หมู่บ้านห้วยเฮี้ยะ ผลิตไม่ทัน มีคนจากหมู่บ้านใกล้เคียงมีความต้องการมาก ทางออกที่ได้คือให้กลุ่มเป็นผู้จัดหาตามที่ต้องการ ดำเนินการในรูปกลุ่ม ส่วนการบริหารจัดการให้ผู้รู้ภายในกลุ่ม หากมีการดำเนินการในทางการค้าแล้ว ควรประสานกับทางสาธารณสุข เก็บตัวอย่างสมุนไพร ทำให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติยา ซึ่งหากทำกันอย่างจริงจังอาจเป็นสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ได้

1.7.3 การเรียนรู้ของทีมวิจัยและส่วนที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่ทีมงานวิจัยในโครงการได้ดำเนินการไปนั้น ทางทีมงานได้เรียนรู้เพิ่มเติมในหลายสิ่งจากกระบวนการทำวิจัย พอสรุปได้ดังนี้

- การทำเรื่องการวิจัยเชิงพัฒนา นั้นไม่สามารถดำเนินการในด้านเดียวได้ เพราะเรื่องที่กำลังดำเนินการนั้น ไปมีความสัมพันธ์กับความเป็นชุมชน / วิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้นการทำวิจัยเชิงพัฒนา ต้องมองในทุกแง่มุมอย่างรอบด้าน ไม่มุ่งหวังผลด้านเดียว งานวิจัยอาจได้ผลหรือไม่บรรลุผล ก็ได้แต่ทุกอย่างต้องมีเหตุมีผลประกอบ งานวิจัย....อาจเป็นจุดเริ่มต้นให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายได้ร่วมกันคิด และดำเนินการในช่วงระยะแรก ๆ เพราะงานวิจัยมีระยะเวลาจำกัด กลุ่มจะต้องมีความชัดเจนในส่วนของแนวทางและเป้าหมาย

- การทำการวิจัย จะเป็นการใช้ข้อมูลที่เก็บได้มาใช้ประกอบในการตอบคำถาม ดังนั้นข้อมูลที่เก็บรวบรวมนั้น ต้องเป็นข้อมูลที่ละเอียดและลึกซึ้งกว่าข้อมูลทั่วไป เช่น ก่อนที่จะเก็บสมุนไพรในพื้นที่ป่า ต้องทำการขออนุญาตใช้ เป็นความเชื่อต่อพื้นที่ป่า เจ้าป่าเจ้าเขา อันบ่งบอกถึงระบบความเชื่อ การถ่ายทอดสู่บุคคลรุ่นหลัง ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ เช่นการจัด การทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- กระบวนการทำงานที่เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม นั้นสามารถดึงความคิดที่หลากหลายต่างมุมมอง ต่างแนวคิด ที่จะมาดำเนินการร่วมกันของกลุ่ม ทำให้บุคคลยอมรับในเหตุผล

ของผู้อื่น หากมีแนวคิดที่ดีกว่า (ใช้ได้กับบุคคลที่เปิดใจยอมรับและจะใช้ไม่ได้หากบุคคลนั้นไม่ยอมรับโดยเฉพาะบุคคลที่ตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า เกิดความเสียหน้า)

1.8 บทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินโครงการวิจัย

1. การเตรียมตัวของทีมวิจัย มีความสำคัญ ซึ่งได้แก่ความชัดเจนในแนวทางการดำเนินการ ความชัดเจนในวิธีการดำเนินงาน
2. การทำงานเป็นทีมงานนั้น เนื่องงานสถานการณ์และความเคลื่อนไหว ต้องรู้ชัดเจน เพื่อการหาแนวทางการดำเนินการให้ต่อเนื่องเหมาะสม
3. การประสานงานต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว จะได้ผลมากกว่า / เร็วกว่า
4. การสนับสนุน.....ต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ ระยะเวลา และฤดูกาล
5. การนัดหมาย.....นัดแล้วต้องไป.....ต้องทำ.....

บทที่ 6

สรุปการวิจัย อภิปรายผล ปัญหา ข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการวิจัย

สรุปวัตถุประสงค์ / ขอบเขตการศึกษา

1. ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน

ได้ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ 2 หมู่บ้าน ใน 3 ประเด็น

1.1 ประเภทและชนิดของสมุนไพรใน 2 ชุมชน โดยได้อธิบายถึงลักษณะของสมุนไพรแต่ละ

ชนิด ความชอบสรรพคุณ การนำไปใช้ประโยชน์

ทั้งนี้ได้รับข้อมูลแบบมีส่วนร่วมกับผู้รู้ ผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้องอื่นในแหล่งสมุนไพร บ้านแม่ละนา บริเวณ ดอยแปกโดน “ ไม้สนตันเดียว ” อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พื้นที่ดอยหางนา อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พื้นที่ ดอยม็อกก่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของหมู่บ้านแม่ละนา และพื้นที่บริเวณดอยยาโกะปะนาลู บริเวณดอยฟ้าผ่า ของบ้านห้วยเฮี้ยะ พบว่ามีสมุนไพร จำนวน 91 ชนิด โดยแยกเป็นสมุนไพรในแถบหมู่บ้านห้วยเฮี้ยะ (มุเซอดำ) จำนวน 43 ชนิด

1.2 ตำรับยาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ของ 2 ชนเผ่า คือไทยใหญ่ และ มุเซอดำ พบว่ามีตำรับยาของไทยใหญ่ 13 ตำรับ และมุเซอดำ 10 ตำรับ

1.3 ระบบการถ่ายทอด , การสร้างความตระหนัก , การคัดเลือก และการอบรมสั่งสอน เถ่าที่ค้นพบ อยู่ที่ความสนใจ เอาใจใส่ของบุคคลไม่ได้มีการบังคับ การเรียนรู้ด้านสมุนไพรในอดีต อยู่ที่ความสามารถในการจดจำ ความสังเกต การสอบถาม แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ เพื่อนในหมู่บ้าน ต่างหมู่บ้าน และประสบการณ์จริงที่ได้ผ่านพบหรือทำการรักษา ตลอดจนศึกษาเพิ่มเติมจาก ตำราภาษาไทยใหญ่ (ปัจจุบันยังมีตำราอยู่แต่มีผู้อ่านแล้วเข้าใจมีน้อยรายมาก)

2. ผลศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้าน

จากการดำเนินการพบว่ารูปแบบกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ควรเริ่มจาก

การสร้างความรู้ โดยวิธีการใด ๆ ก็ตามแต่ที่ทางทีมวิจัยใช้ คือ การนำสถานการณ์ ความจริงมาเสนอ เช่น ผู้รู้มีน้อยราย , ผู้รู้เป็นผู้สูงอายุ ความยากลำบากในการสืบทอดภูมิปัญญานับแต่อดีต ความเป็นเอกลักษณ์ของการใช้สมุนไพรแต่ละชนเผ่า ศักดิ์ศรี การสืบทอดจะปล่อยหายไปในคนรุ่นนี้หรือ (เชิงท้าทาย) การที่ผู้รู้สูงอายุ เข้านำเสนอเรื่องในที่ประชุมของหมู่บ้าน การพูดคุยหรือเฉพาะกลุ่ม และการทำหลักสูตรการเรียนการสอนสมุนไพรในโรงเรียน (หลักสูตรชุมชน) เป็นต้น

การศึกษาเรียนรู้จากของจริง ใน / นอกพื้นที่ กล่าวคือ เดินศึกษาในพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน และต่างบ้าน เป็นการเรียนรู้ที่ใช้ประสาททั้ง 5 ตา , หู , จมูก , ปาก และมือ และเป็นการสื่อสาร 2 ทาง (Two way communication)

ปฏิบัติให้รู้ชัด กล่าวคือการได้นำต้นสมุนไพรมาเพาะขยาย , นำมาปลูกมาดูแล ตลอด จนการนำสมุนไพรแต่ละชนิดมาผสมผสานสำหรับการอบ สิ่งเหล่านี้คือการใช้ปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้ที่ชุมชนได้คิด

ดังนั้นพอสรุปได้ว่ากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟู 3 ขั้นตอนที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง

1. สร้างสำนึก
2. เรียนจากของจริง
3. ปฏิบัติให้รู้ชัด

3. สรุปกิจกรรม / วิธีการเก็บข้อมูล

กิจกรรมที่ดำเนินการในโครงการแบ่ง 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะรวบรวม วิเคราะห์ สรุปข้อมูล

โดยได้ดำเนินการกิจกรรมอยู่ กิจกรรม

1. ทำความเข้าใจกับชุมชนเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟู
2. หาแนวทางการรวบรวมองค์ความรู้
3. รวบรวมเนื้อหาสร้างแบบฟอร์ม / ประเด็นเนื้อหาสาระ
4. เก็บรวบรวมเนื้อหา / บทสัมภาษณ์
5. ถอดบทเรียนการอนุรักษ์
6. แลกเปลี่ยนประสบการณ์
7. แลกเปลี่ยนแนวทางการฟื้นฟู
8. ศึกษาสมุนไพรในพื้นที่
9. ค้นหาแนวทางการฟื้นฟู

ระยะที่ 2 เป็นระยะปฏิบัติการ

1. สนับสนุนกิจกรรมการฟื้นฟู - เตาอบสมุนไพร , แปลงสาธิต , เรือนเพาะชำ
2. จัดเวทีเยาวชนกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูสมุนไพร
3. ประสานกับคณะกรรมการเรื่องหลักสูตรสมุนไพรในโรงเรียน (หลักสูตรชุมชน)

ระยะที่ 3 เป็นระยะสรุปผล

1. จัดเวทีสรุปประเมินผล

หมายเหตุ โดยมีการประชุมประจำเดือนคณะทำงานในทุกระยะ

วิธีการที่ใช้

พอสรุปเป็นขั้นได้ดังนี้

ขั้นเตรียมการ

เป็นการทำความเข้าใจร่วมกันในคณะทำงานถึง

1. วัตถุประสงค์ในแต่ละกิจกรรม
2. แนวทางการดำเนินงาน
3. ประเด็นเนื้อหา
4. การตั้งประเด็นคำถาม
5. อื่น ๆ การนัดหมายกลุ่มเป้าหมาย , การเตรียมวัสดุ , การพบปะรายบุคคล / กลุ่ม

ขั้นดำเนินการ

1. กล่าวถึงความเป็นไปเป็นมา
2. ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์
3. การตั้งประเด็นคำถาม (แบบต่อเนื่อง)
4. บันทึกประเด็นในกระดานสรุปให้เห็นชัดเจน
5. เชื่อมประเด็น / หัวข้อ
6. สรุป.....ประเด็นเนื้อหาสาระรวมถึงข้อตกลง

4.สรุปผลองค์ประกอบหลัก ๆ ตามผลการวิจัยที่ตอบวัตถุประสงค์

องค์ประกอบหลัก ๆ ที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยมีดังนี้

1. องค์ความรู้ : ไม่ว่าจะเป็นชนิดของสมุนไพร และตำรับยา
2. กลุ่ม (ผู้รู้ + ผู้สนใจ) / การขยายกลุ่ม
3. กระบวนการ
 - สร้างสำนึก
 - เรียนจากของจริง
 - ปฏิบัติให้รู้ชัด
4. ความเชื่อ / ศรัทธา
 - กระบวนการมีส่วนร่วม (Participation)
 - เรียนรู้จากปฏิบัติ

- กรอบความคิด / ความเชื่อ

5.สรุปบทเรียนสำคัญ

- การวิจัยเชิงพัฒนา เป็นท่ามมองทุกแง่มุม สังคม , เศรษฐกิจ , การเมืองการปกครองและสิ่งแวดล้อม
- การเก็บข้อมูล นั้นควรเก็บในเชิงคุณภาพที่ชัดลึกและเชิงวิเคราะห์
- ความชัดเจนของทมิวิจัยเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงาน
- กรอบความคิด / ความเชื่อ เป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญที่จะต้องถูกประยุกต์สู่การปฏิบัติ และการดำเนินการในสนาม

6.2 อภิปรายผล

1.งานวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการขับเคลื่อนทางสังคม

งานวิจัยที่ได้ดำเนินการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้ “ภูมิปัญญา” ที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร มาใช้ในการสร้างสำนึก หวงแทน มิให้มีการสูญหาย เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของชุมชนขึ้น โดยการรวมกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้รู้ ผู้สนใจ มาศึกษาสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน การคิดและทำกิจกรรม อาทิเช่น การสร้างเตาอบเพื่ออบสมุนไพร การเพาะสมุนไพรที่หายาก การทำแปลงสาธิตสมุนไพรที่เหมาะสมสำหรับเหตุการณ์ฉุกเฉิน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวความคิดระหว่างกลุ่มบ้าน เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจ และแสวงหาแนวร่วม

ในการดำเนินงานได้แสวงหาภาคีความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ตั้งอยู่ในชุมชน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอที่สนใจ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากโรงพยาบาลปางมะผ้า ในส่วนของการเรียนรู้ร่วมกันและให้คำปรึกษาแก่ชุมชน

โดยในทีมงานและภาคี มีความต้องการที่จะเห็นการรวมกลุ่มของชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามารถที่จะเป็นแกนนำในด้านการพัฒนาที่ใช้ความสามารถ ภูมิปัญญา ศักยภาพของชุมชน เป็นหลัก

2. การศึกษามีความสอดคล้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีอย่างไร

ในการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิด การมีส่วนร่วม (Participation) กล่าวคือ กลุ่มได้เข้าไปร่วมในการเก็บข้อมูลโดยการเป็นผู้ให้ข้อมูล ร่วมกันคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่กลุ่ม ได้แสดงความคิดเห็น หาแนวทางดำเนินการร่วมกัน ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นจริงของชุมชน มากำหนดกิจกรรมร่วมกันและดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดขึ้นร่วมกัน ร่วมกันได้ผลประโยชน์ ตลอดจนร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน

การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม (Socialization) ตัวแทนของการอบรมให้รู้ระเบียบ

ของสังคม ที่เห็นเด่นชัด ได้แก่

ครอบครัว : ได้แก่ผู้ปกครอง , ผู้นำครอบครัวที่เป็นผู้รู้ ผู้สนใจ ได้นำเรื่องราว ของสมุนไพร อันเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ไปบอกเล่าต่อบุตรหลาน

กลุ่มเพื่อน :เยาวชนที่มีความสนใจเห็นประโยชน์คุณค่าของภูมิปัญญาในด้านสมุนไพรไปขยายไปพูดคุยกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือต่างวัย เป็นการชักชวนในกลุ่มเพื่อนให้หันมาให้ความสนใจในเรื่องของสมุนไพร

โรงเรียน : อันเป็นหน่วยอบรมระเบียบแบบแผนของสังคมที่เป็นทางการ เด็กในโรงเรียนให้ความสนใจและเชื่อฟังครูมากกว่า พ่อ – แม่ ผู้ปกครอง ผลจากการประเมินร่วมกันของกลุ่ม โรงเรียนบ้านห้วยเอี้ยะได้บรรจุหลักสูตรสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นหลักสูตรชุมชนทำการเรียนการสอนในชุมชน จึงนับว่าโรงเรียนเป็นอีกแหล่งที่สามารถส่งสอนให้เด็กได้รู้ในเรื่องของสมุนไพรอันเป็นการสืบทอดต่อเด็กได้อีกทางหนึ่ง

สถาบันทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ : สถาบันทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นแหล่งให้ความรู้หรือถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรโดยตรง แต่มีความสามารถในการให้ทุนในการสนับสนุน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งในปีงบประมาณ 2545 นี้ได้ตั้งงบประมาณไว้ในแผนสำหรับให้กลุ่มสมุนไพร / หมู่บ้านที่สนใจเขียนโครงการมาขอรับการสนับสนุน

3.วิธีการเก็บข้อมูลมีศักยภาพ / ข้อจำกัด

ในการเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มีจุดเด่น กล่าวคือ

1. มีการทำความเข้าใจกับทีมวิจัย ให้เข้าใจชัดเจนในวัตถุประสงค์ แต่ละคำถาม และคำถามมิใช่คำถามปิด ผู้ให้ข้อมูลสามารถบอกกล่าว แสดงความคิดเห็นเต็มที่
2. ผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความเข้าใจในภาษาท้องถิ่น สามารถสื่อสารตามประเด็น และเข้าใจได้ง่ายกับผู้ให้ข้อมูล
3. การให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้ดำเนินการเป็นกลุ่ม มีการตรวจสอบกันในตัวของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
4. ในการวิจัยเมื่อได้ข้อมูลแล้ว จะมีการรวบรวมแล้วมีการให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed Back) แก่ชุมชนเพื่อการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล

สำหรับข้อจำกัดที่พบในการดำเนินการเก็บข้อมูล มีดังนี้

1. การเก็บข้อมูลในระบบกลุ่ม ผู้ที่ไม่แสดงความคิดเห็น ผู้เก็บข้อมูลต้องใช้ทักษะการกระตุ้นมากและทั่วถึง ซึ่งทางทีมต้องแก้ไข

2. ความรอบรู้ของผู้วิจัยที่เกี่ยวข้องกับฐานแนวความคิด (concept) ทฤษฎี (theory) มีจำกัด ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้ในการเก็บข้อมูลแบบกลุ่ม ซึ่งหากมีความจำเป็น มีคำถาม หรือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ต้องทำความเข้าใจให้กับกลุ่ม

4. การเรียนรู้ของทีมวิจัย

ในการดำเนินงานร่วมกันในโครงการวิจัย อนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ทางทีมได้มีการเรียนรู้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ

- การที่จะทำโครงการ.....ใด ๆ แล้ว ต้องมองให้ครอบคลุมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้อง สังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม ปัญหาใด ๆ แล้ว การคิดและดำเนินการในทางเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

- ในการเก็บข้อมูลแล้ว ต้องเก็บและรวบรวมข้อมูลที่เป็นเหตุเป็นผล ในทางลึก เพื่อการรู้ที่ถ่องแท้

- การนำกรอบความคิดหรือทฤษฎี เข้ามาเกี่ยวข้องกับงาน ทำให้มีหลัก มีกรอบคิดในการดำเนินงาน และทำให้งานที่ออกมามีน้ำหนัก มีความเชื่อถือเพิ่มขึ้น

5. ข้อเท็จจริงบางประการที่ค้นพบ

เยาวชนที่เป็นเป้าหมายในการถ่ายทอด ที่ถูกมองว่าไม่ให้ความสนใจในคุณค่าของภูมิปัญญา ประเพณีเก่าดั้งเดิม แต่เมื่อได้มีการพูดคุยโดยตรงกับเยาวชนเองแล้วกลับพบว่าเยาวชนบางกลุ่มยังให้ความสำคัญกับคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาติพันธุ์ ชนเผ่า เพียงพวกเขาเหล่านั้นไม่มีโอกาสที่จะแสดงออก และได้รับการชี้แนะทำความเข้าใจที่ชัดเจนทางวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้แบบต่อเนื่อง

6.3 แนวทางการปรับปรุง ข้อเสนอแนะจากการดำเนินการ

- ผู้วิจัย / ทีมวิจัย ควรมีความรอบรู้ ความคิด ความเชื่อ หรือการทำความเข้าใจในกรอบความคิด ความเชื่อ ให้ชัดเจนตรงกัน ซึ่งมีความสำคัญ และสัมพันธ์ต่อการแปลงแนวความคิด ความเชื่อ สู่การปฏิบัติจริงในสนาม

- การวิจัยพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เน้นที่กระบวนการ (Process) ดังนั้น ผู้วิจัยควรมีพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในการสรุป ประเมิน เกือบทุกขั้นตอน

- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เสมือนเป็นการจุดประกายให้ผู้มีความ

สำนึกมารวมกันพัฒนาศักยภาพให้เด่นชัดขึ้น การดำเนินการแบบต่อเนื่อง จึงมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการ ดังนั้น กลุ่มควรมีความชัดเจนในวัตถุประสงค์, เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินการ

- การสร้างสำนึก การรวมกลุ่มบุคคล ควรที่จะเริ่มจากความสำนึกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศักยภาพของชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันไม่ควรที่จะนำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องในระยะเริ่มต้น

1.3 การเกิดจิตสำนึกและปฏิบัติการทางสังคม (นอกเหนือจากผลที่คาดว่าจะได้รับ)

ในกระบวนการดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ตั้งแต่แรกเริ่ม มี การปฏิบัติการความเคลื่อนไหวทางสังคม (Social – movement) ที่เกิดขึ้น มีลักษณะที่แตกต่างกันใน 2 หมู่บ้านที่ดำเนินการ ดังนี้

1.3.1 บ้านแม่ละนาชาวไทยใหญ่

มีการประชุมกลุ่ม ทำความเข้าใจพูดคุยถึง ความสำคัญ คุณค่า ของสมุนไพร ความยาก ลำบากในการเรียนรู้ในอดีต การสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การที่จะรวบรวมให้เป็นอักษรไทย (ตำราภาษาไทยใหญ่มีแต่ผู้อ่านออกเข้าใจมีน้อย) การพูดคุยอยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มในระยะเริ่ม ขณะเดียวกันมีงานวิจัยอีกโครงการหนึ่งทำในเรื่องการท่องเที่ยว ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วสามารถผนวก ให้เป็นเรื่องเดียวกัน กลุ่มท่องเที่ยวจึงเข้ามาเรียนรู้ด้านสมุนไพร เพื่อนำไปพูดคุยแนะนำให้นักท่องเที่ยว ได้

ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่ม 2 กลุ่ม เป็นการขยายกลุ่มได้แต่ก็ยังเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในชุมชนที่เกิด สำนึกในคุณค่า เห็นความสำคัญของสมุนไพร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ถึงแม้ว่าการรวมกลุ่มจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ในปัจจุบันได้

1.3.2 บ้านห้วยเฮี้ยะชาวมูเซอดำ

มีการพูดคุยในกลุ่มเล็กในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร แล้วนำไปพูดคุยในกลุ่มใหญ่ที่ ประชุมหมู่บ้าน ให้ความสำคัญกับเรื่องสมุนไพรมาก ส่วนใหญ่เน้นความสำคัญที่ไม่มีชาวมูเซอที่ มีความรู้ในเรื่องนี้ (มีอยู่ 1 คน) ทั้งในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง สมควรที่คนในชุมชนจะ ต้องมีการเรียนรู้ไว้ ก่อนที่จะสูญหาย ตลอดจนมีการประสานงานกับครูในโรงเรียนเรื่องการจัดทำหลัก

เหล่านักหลาน ขนเผ่าอันเป็นเอกลักษณ์ (ชาวไทยใหญ่ / มูเซอดำ) ไปอยู่ที่ไหนกันหมด กลับไม่ให้ความสนใจห่วงใย

คำพูดเหล่านี้เป็นการกระตุ้นให้เยาวชนได้หันกลับมาสนใจในสิ่งที่บรรพบุรุษได้เรียนรู้และสืบทอดกันมา เกิดความรักความผูกพันต่อกันเกิด

สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เยาวชนได้หันกลับมาสนใจในวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบกับการที่กลุ่มมีการพูดคุยหารือในเรื่องเหล่านี้ ส่งผลให้เยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มผู้สนใจสมุนไพร สังเกตได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมในระยะหลัง ๆ

1.4 การนำมาสู่การสร้างสรรคงาน

การดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรในรูปแบบนี้ เป็นการสร้างความตระหนัก ความสำนึกในการรักษา สืบทอดองค์ความรู้ ซึ่งประเด็นหลักอยู่ที่การให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญ เป็นอันดับแรก อันเป็นพื้นฐานความคิดในเบื้องต้น

การนำพื้นฐานความคิดดังกล่าว สามารถนำมาใช้ในการรวบรวมแปรรูปในระบบกลุ่มเพื่อผลทางเศรษฐกิจ การที่สมุนไพรอยู่กับป่านั้น ต้องมีความรู้ด้านการจัดการ รู้ที่อยู่ของยาแต่ละชนิด รู้วิธีการเก็บระยะเวลาการเก็บมีความเชื่อต่อป่า สังเกตได้จากเวลาไปเก็บสมุนไพรมาใช้นั้น ต้องทำการขออนุญาตใช้จากเจ้าป่า เจ้าเขา กล่าวคือมีความเคารพต่อป่า สิ่งเหล่านี้นำมาสู่ความรักและห่วงใยในพื้นที่ป่า เกิดการอนุรักษ์และรักษาพื้นที่ป่า อันส่งผลถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สังคมในระยะยาว

หากจะดำเนินการสมุนไพรในเชิงเศรษฐกิจ / ธุรกิจแล้ว จะต้องมีการดำเนินการอีกรูปแบบหนึ่งต่างหาก ที่ไม่มีผลกระทบต่อระบบความเชื่อต่อป่า ของชุมชน ที่ต้องสร้างความสมดุลของวิถีการดำรงชีวิตกับธรรมชาติ

1.5 การเกิดกลไกในการจัดการ

กลไกในการดำเนินการสำหรับการรักษาและฟื้นฟูสมุนไพรนั้น เริ่มมาจาก

1.5.1 ตัวผู้รู้ : เป็นการหาหรืออย่าง "เปิดอก" ระหว่างผู้รู้กับชุมชนถึงความคิด , ความเต็มใจ ความต้องการที่จะให้มีการสืบทอดเรียนรู้ อย่างไม่หวงวิชา เป็นการแสดงความห่วงใยในเรื่องการสูญหายขององค์ความรู้เพื่อให้ผู้ต้องการเรียนรู้สำนึกและมั่นใจที่จะเรียนรู้

1.5.2 กลุ่มผู้เรียนรู้ "กลุ่มสนใจ" : เป็นการรวมตัวของผู้สนใจที่มี ความสำนึก ที่มองเห็นคุณค่าขององค์ความรู้ที่ได้ลองผิดลองถูกมาในอดีต และได้ทำการสืบทอดมา ตลอดจนสถานการณ์ในปัจจุบันบ่งบอกถึงการใช้ใกล้จะสูญหายไป (ผู้รู้มีน้อย / ผู้สนใจจำกัด / ความเจริญทางวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน เข้ามามาก) จึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น

1.5.3 องค์กรชุมชน : ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ มีความสำนึก มองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญานี้มากน้อยเพียงใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงการดำเนินการต่อไปในรูปแบบไหน อย่างไร กลไกหลักในการดำเนินงานที่ผ่าน (ผู้รู้, กลุ่มผู้สนใจและองค์กรชุมชน) มาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีบทบาทสู่ต่อการดำเนินการรักษาและฟื้นฟูสมุนไพร และยังมีปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องอีก กล่าวคือ กระบวนการและทีมที่เลี้ยง

กระบวนการ : การมีส่วนร่วม ของกลุ่มเป้าหมาย เป็นหัวใจของการดำเนินงาน ได้แก่ ได้ร่วมกันคิด ตัดสินใจ ดำเนินการ ประเมินผล ความต่อเนื่องของกระบวนการ / ยังเป็นอีกสิ่งที่ควรคำนึงถึง

ทีมที่เลี้ยง : มีความจำเป็นในระยะแรก ๆ ที่เลี้ยงต้องมีความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ดำเนินการที่เลี้ยง เป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลเพื่อประกอบในการตัดสินใจของกลุ่ม มิใช่ผู้ตัดสินใจ

1.6 พัฒนาการของกลุ่มจากอดีตปัจจุบันสู่อนาคต

การพัฒนากลุ่มผู้สนใจที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ที่ได้ดำเนินการร่วมกันกับโครงการวิจัย ตั้งแต่อดีตเป็นขั้นตอนจนถึงการกำหนดแนวทางการดำเนินงานในอนาคต โดยจะขอกล่าวเป็นภาพรวม ได้ดังนี้

ผู้รู้ : อันเป็นหัวใจเริ่มแรกของการดำเนินโครงการ ในส่วนของผู้รู้เป็นการสอบถามบุคคลในแนวคิด , ความพร้อม ความสมัครใจ ที่จะถ่ายทอดให้เป็นกุศลต่อลูกหลานเพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาให้สูญหายไป ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งคำตอบที่ได้ "เข้าทางผู้รู้" ที่กำลังกลัวว่าความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะสมมานับแต่บรรพบุรุษจะสูญหาย ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นอยู่ปัจจุบันมีผู้สนใจน้อย หรือเกือบไม่มีเลย ผู้มีน้อยรายในชุมชนและเป็นผู้สูงอายุด้วย ดังนั้นจึงนับว่าผู้รู้เป็นจุดเริ่มแรกที่ทรงคุณค่าที่สุดในเรื่องนี้

กลุ่มผู้สนใจ

นับเป็นก้าวอย่างต่อเนื่องที่มีการพูดคุยหารือระหว่างผู้รู้กับชุมชนและทีมที่เลี้ยง เป็นการปรับทัศน เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น "สมุนไพร" กับการถ่ายทอดให้แก่ชุมชนเพื่อค้นหาผู้ที่ตระหนัก , สำนึก , คำนึง , เล็งเห็น (ความหมายคล้ายกันแต่วัตถุประสงค์ต่างกัน) ถึงประโยชน์ , คุณค่าของภูมิปัญญาด้านสมุนไพร

เมื่อได้ผู้สนใจแล้วจะเป็นการทำการกระบวนการกลุ่มร่วมกันระหว่างผู้รู้กับผู้สนใจ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่ศึกษาชุมชน วิเคราะห์ข้อมูล ตัดสินใจกำหนดกิจกรรมดำเนินการ และประเมินผล สรุปบทเรียน

กลุ่มกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้คิดค้นขึ้นร่วมกันเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้บุคคลในชุมชนถึงการเอาใจจริงเอาใจกับสิ่งที่ได้พูดหาหรือกัน มีการประชาสัมพันธ์ บอกกล่าวนัดหมายให้รู้กันอย่างทั่วถึงทางเครื่องกระจายเสียงของหมู่บ้าน กิจกรรมที่ได้ร่วมกันกำหนดและดำเนินการมีดังนี้

1. การศึกษาสมุนไพรในพื้นที่หมู่บ้าน และพื้นที่ร่วม (ปางแปกติดชายแดนไทย - พม่า)
2. การสร้างเตาอบสมุนไพร
3. การทำแปลงเพาะสมุนไพรหายาก
4. แปลงรวบรวมพันธุ์สมุนไพร
5. การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่าง 2 หมู่บ้าน
6. การประสานหลักสูตรสมุนไพรในโรงเรียน

การขยายกลุ่ม

การขยายกลุ่มภายหลังการดำเนินการ กลุ่มได้นำเรื่องเข้าสู่การประชุมหมู่บ้าน เป็นลักษณะแจ้งให้ทราบ หากมีความประสงค์จะเข้ากลุ่มก็สามารถเข้ามาได้การขยายผลดูเหมือนไม่ค่อยประสบผลเท่าใด ขณะเดียวกันได้มีโครงการวิจัยเรื่องการท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่ละนา ในอดีตที่มุ่งแต่การเปิดถ้ำเพื่อการท่องเที่ยว สามารถทำให้กลุ่มเปลี่ยนทัศนจากการเที่ยวถ้ำ หันมาเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อเยี่ยมชมวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ดังนั้นกลุ่มท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาศึกษาเรียนรู้สมุนไพร ตลอดจนเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสามารถใช้ได้สำหรับการท่องเที่ยวไปด้วย

การขยายกลุ่มเป้าหมายไปยังเยาวชน ซึ่งผลจากการเก็บข้อมูลและร่วมวิเคราะห์ร่วมกับทางกลุ่ม เยาวชนยังไม่ให้ความสนใจ หรือให้ความสนใจในเรื่องสมุนไพรภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เมื่อมีการจัดเวทีพบปะระหว่างผู้รู้, ผู้อาวุโส กับเยาวชน ที่ผู้รู้ ผู้อาวุโสพูดถึง คุณค่าความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้เยาวชนบางส่วนหันมาให้ความสนใจ สืบเนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางกลุ่มได้จัดขึ้น สำหรับเยาวชนนั้นเป็นเป้าหมายสำหรับการสืบทอดภูมิปัญญา เยาวชนส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ให้ความสนใจ เยาวชนกลุ่มที่เกิดขึ้นจะเป็นผู้ชักชวนเพื่อให้ หันกลับมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีผู้รู้ ผู้สนใจช่วยเป็นกำลังเสริมให้ต่อไป

1.7 แนวทางการดำเนินงานในอนาคต

ก่อนที่การดำเนินงานโครงการวิจัยการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรจะสิ้นสุด ได้มีการจัดเวทีสรุป ประเมินผลการดำเนินงานร่วมกัน 2 หมู่บ้าน พอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1.7.1 กิจกรรมที่ได้คิดและกำหนดร่วมกัน

กิจกรรมที่ได้ร่วมกันคิดและกำหนดขึ้นมาเพื่อเรียกความสนใจ ตลอดจนสร้างประโยชน์ให้กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรักษาทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การสร้างเตาอบสมุนไพร การทำแปลงเพาะชำ การปลูกสมุนไพรสาธิต แปลงรวบรวมสมุนไพร เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย ให้ชุมชนได้เห็นและใช้ประโยชน์ ตลอดจนการคืนสมุนไพรสู่ป่า จึงต้องมีการดำเนินการต่อ โดยมี “โครงการส่งเสริมการผลิตพืชสมุนไพรปี 2545” ของทางกรมส่งเสริมการเกษตร สนับสนุนต่อเนื่อง และทางองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ได้บรรจุโครงการลงในแผนกิจกรรมปี 2545 ไว้ให้แล้ว

1.7.2 การต่อยอดโครงการ

ปัจจุบันสถานการณ์การใช้สมุนไพรให้หมู่บ้านห้วยเขยาะ ผลผลิตไม่ทัน มีคนจากหมู่บ้านใกล้เคียงมีความต้องการมาก ทางออกที่ได้คือให้กลุ่มเป็นผู้จัดหาตามที่ผู้สั่ง ดำเนินการในรูปกลุ่ม ส่วนการบริหารจัดการให้ผู้รู้ภายในกลุ่ม หากมีการดำเนินการในทางการค้าแล้ว ควรประสานกับทางสาธารณสุข เก็บตัวอย่างสมุนไพร ทำให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติยา ซึ่งหากทำกันอย่างจริงจังอาจเป็นสินค้า 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ได้

1.7.3 การเรียนรู้ของทีมวิจัยและส่วนที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่ทีมงานวิจัยในโครงการได้ดำเนินการไปนั้น ทางทีมงานได้เรียนรู้เพิ่มเติมในหลายสิ่งจากกระบวนการทำวิจัย พอสรุปได้ดังนี้

- การทำเรื่องการวิจัยเชิงพัฒนา นั้นไม่สามารถดำเนินการในด้านเดียวได้ เพราะเรื่องที่กำลังดำเนินการนั้น ไปมีความสัมพันธ์กับความเป็นชุมชน / วิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้นการทำวิจัยเชิงพัฒนา ต้องมองในทุกแง่มุมอย่างรอบด้าน ไม่มุ่งหวังผลด้านเดียว งานวิจัยอาจได้ผลหรือไม่บรรลุผล ก็ได้แต่ทุกอย่างต้องมีเหตุผลประกอบ งานวิจัย...อาจเป็นจุดเริ่มต้นให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายได้ร่วมกันคิด และดำเนินการในช่วงระยะแรก ๆ เพราะงานวิจัยมีระยะเวลาจำกัด กลุ่มจะต้องมีความชัดเจนในส่วนของแนวทางและเป้าหมาย

- การทำการวิจัย จะเป็นการใช้ข้อมูลที่เก็บได้มาประกอบในการตอบคำถาม ดังนั้นข้อมูลที่เก็บรวบรวมนั้น ต้องเป็นข้อมูลที่ละเอียดและลึกซึ้งกว่าข้อมูลทั่วไป เช่น ก่อนที่จะเก็บสมุนไพรในพื้นที่ป่า ต้องทำการขออนุญาตใช้ เป็นความเชื่อต่อพื้นที่ป่า เจ้าป่าเจ้าเขา อันบ่งบอกถึงระบบความเชื่อ การถ่ายทอดสู่บุคคลรุ่นหลัง ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ เช่นการจัด การทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- กระบวนการทำงานที่เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วม นั้นสามารถดึงความคิดที่หลากหลายต่างมุมมอง ต่างแนวคิด ที่จะมาดำเนินการร่วมกันของกลุ่ม ทำให้บุคคลยอมรับในเหตุผล

ของผู้อื่น หากมีแนวคิดที่ดีกว่า (ใช้ได้กับบุคคลที่เปิดใจยอมรับและจะใช้ไม่ได้หากบุคคลนั้นไม่ยอมรับโดยเฉพาะบุคคลที่ตำแหน่งทางสังคมสูงกว่า เกิดความเสียหน้า)

1.8 บทเรียนที่ได้รับจากการดำเนินโครงการวิจัย

1. การเตรียมตัวของทีมวิจัย มีความสำคัญ ซึ่งได้แก่ความชัดเจนในแนวทางการดำเนินการ ความชัดเจนในวิธีการดำเนินงาน
2. การทำงานเป็นทีมงานนั้น เนื่องจากระบบการงานและความเคลื่อนไหว ต้องรู้ชัดเจน เพื่อการหาแนวทางการดำเนินการให้ต่อเนื่องเหมาะสม
3. การประสานงานต้องอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว จะได้ผลมากกว่า / เร็วกว่า
4. การสนับสนุน.....ต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ ระยะเวลา และฤดูกาล
5. การนัดหมาย.....นัดแล้วต้องไป.....ต้องทำ.....

บทที่ 6

สรุปการวิจัย อภิปรายผล ปัญหา ข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการวิจัย

สรุปวัตถุประสงค์ / ขอบเขตการศึกษา

1. ผลการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพื้นบ้าน

ได้ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ 2 หมู่บ้าน ใน 3 ประเด็น

1.1 ประเภทและชนิดของสมุนไพรใน 2 ชุมชน โดยได้อธิบายถึงลักษณะของสมุนไพรแต่

ละชนิด ความชอบสรรพคุณ การนำไปใช้ประโยชน์

ทั้งนี้ได้เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมกับผู้รู้ ผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้องอื่นในแหล่งสมุนไพร บ้านแม่ละนา บริเวณ ดอยแปกโดน “ ไม้สนต้นเดียว ” อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พื้นที่ดอยหางนา อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ พื้นที่ ดอยม็อกก่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของหมู่บ้านแม่ละนา และพื้นที่บริเวณดอยยาโกะปาหลู บริเวณดอยฟ้าผ่า ของบ้านห้วยเยี้ยะ พบว่ามีสมุนไพร จำนวน 91 ชนิด โดยแยกเป็นสมุนไพรในแถบหมู่บ้านห้วยเยี้ยะ (มุเซอดำ) จำนวน 43 ชนิด

1.2 ตำรับยาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ของ 2 ชนเผ่า คือไทยใหญ่ และ มุเซอดำ พบว่ามีตำรับยาของไทยใหญ่ 13 ตำรับ และมุเซอดำ 10 ตำรับ

1.3 ระบบการถ่ายทอด , การสร้างความตระหนัก , การคัดเลือก และการอบรมสั่งสอนเท่าที่ค้นพบ อยู่ที่ความสนใจ เอาใจใส่ของบุคคลไม่ได้มีการบังคับ การเรียนรู้ด้านสมุนไพรในอดีตอยู่ที่ความสามารถในการจดจำ ความสังเกต การสอบถาม แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ เพื่อนในหมู่บ้าน ต่างหมู่บ้าน และประสบการณ์จริงที่ได้ผ่านพบหรือทำการรักษา ตลอดจนศึกษาเพิ่มเติมจาก ตำราภาษาไทยใหญ่ (ปัจจุบันยังมีตำราอยู่แต่มีผู้อ่านแล้วเข้าใจมีน้อยรายมาก)

2. ผลศึกษารูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรพื้นบ้าน

จากการดำเนินการพบว่ารูปแบบกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ควรเริ่มจาก

การสร้างความรู้ โดยวิธีการใด ๆ ก็ตามแต่ที่ทางทีมวิจัยใช้ คือ การนำสถานการณ์ความจริงมาเสนอ เช่น ผู้รู้มีน้อยราย , ผู้รู้เป็นผู้สูงอายุ ความยากลำบากในการสืบทอดภูมิปัญญาแบบอดีต ความเป็นเอกลักษณ์ของการใช้สมุนไพรแต่ละชนเผ่า ศักดิ์ศรี การสืบทอดจะปล่อยหายในคนรุ่นนี้หรือ (เชิงท้าทาย) การที่ผู้รู้ผู้สูงอายุ เข้านำเสนอเรื่องในที่ประชุมของหมู่บ้าน การพูดคุยหารือเฉพาะกลุ่ม และการทำหลักสูตรการเรียนการสอนสมุนไพรในโรงเรียน (หลักสูตรชุมชน) เป็นต้น

การศึกษาเรียนรู้จากของจริง ใน / นอกพื้นที่ กล่าวคือ เดินศึกษาในพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน และตำบล เป็นการเรียนรู้ที่ใช้ประสาททั้ง 5 ตา , หู , จมูก , ปาก และมือ และเป็นการสื่อสาร 2 ทาง (Two way communication)

ปฏิบัติให้รู้ชัด กล่าวคือการได้นำต้นสมุนไพรมาเพาะขยาย , นำมาปลูกมาดูแล ตลอดจนการนำสมุนไพรแต่ละชนิดมาผสมผสานสำหรับการอบ สิ่งเหล่านี้คือการปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้ที่ชุมชนได้คิด

ดังนั้นพอสรุปได้ว่ากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟู 3 ขั้นตอนที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง

1. สร้างสำนึก
2. เรียนจากของจริง
3. ปฏิบัติให้รู้ชัด

3. สรุปกิจกรรม / วิธีการเก็บข้อมูล

กิจกรรมที่ดำเนินการในโครงการแบ่ง 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะรวบรวม วิเคราะห์ สรุปข้อมูล

โดยได้ดำเนินการกิจกรรมอยู่ กิจกรรม

1. ทำความเข้าใจกับชุมชนเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟู
2. หาแนวทางการรวบรวมองค์ความรู้
3. รวบรวมเนื้อหาสร้างแบบฟอร์ม / ประเด็นเนื้อหาสาระ
4. เก็บรวบรวมเนื้อหา / บริบทชุมชน
5. ถอดบทเรียนการอนุรักษ์
6. แลกเปลี่ยนประสบการณ์
7. แลกเปลี่ยนแนวทางการฟื้นฟู
8. ศึกษาสมุนไพรในพื้นที่
9. ค้นหาแนวทางการฟื้นฟู

ระยะที่ 2 เป็นระยะปฏิบัติการ

1. สนับสนุนกิจกรรมการฟื้นฟู – เตาอบสมุนไพร , แปลงสาธิต , เรือนเพาะชำ
2. จัดเวทีเยาวชนกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูสมุนไพร
3. ประสานกับคณะครูเรื่องหลักสูตรสมุนไพรในโรงเรียน (หลักสูตรชุมชน)

ระยะที่ 3 เป็นระยะสรุปผล

1. จัดเวทีสรุปประเมินผล

หมายเหตุ โดยมีการประชุมประจำเดือนคณะทำงานในทุกระยะ

วิธีการที่ใช้

พอสรุปเป็นขั้นได้ดังนี้

ขั้นเตรียมการ

เป็นการทำความเข้าใจร่วมกันในคณะทำงานถึง

1. วัตถุประสงค์ในแต่ละกิจกรรม
2. แนวทางการดำเนินงาน
3. ประเด็นเนื้อหา
4. การตั้งประเด็นคำถาม
5. อื่น ๆ การนัดหมายกลุ่มเป้าหมาย , การเตรียมวัสดุ , การพบปะรายบุคคล / กลุ่ม

ขั้นดำเนินการ

1. กล่าวถึงความจำเป็นไปเป็นมา
2. ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์
3. การตั้งประเด็นคำถาม (แบบต่อเนื่อง)
4. บันทึกประเด็นในกระดานสรุปให้เห็นชัดเจน
5. เชื่อมประเด็น / หัวข้อ
6. สรุป.....ประเด็นเนื้อหาสาระรวมถึงข้อตกลง

4.สรุปผลองค์ประกอบหลัก ๆ ตามผลการวิจัยที่ตอบวัตถุประสงค์

องค์ประกอบหลัก ๆ ที่ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยมีดังนี้

1. องค์ความรู้ : ไม่ว่าจะเป็นชนิดของสมุนไพร และตำรับยา
2. กลุ่ม (ผู้รู้ - ผู้สนใจ) / การขยายกลุ่ม
3. กระบวนการ
 - สร้างสำนึก
 - เรียนจากของจริง
 - ปฏิบัติให้รู้จริง
4. ความเชื่อ : ศรัทธา
 - กระบวนการมีส่วนร่วม (Participation)
 - เรียนรู้จากปฏิบัติ

- กรอบความคิด / ความเชื่อ

5.สรุปบทเรียนสำคัญ

- การวิจัยเชิงพัฒนา เป็นการมองทุกแง่มุม สังคม , เศรษฐกิจ , การเมืองการปกครองและสิ่งแวดล้อม
- การเก็บข้อมูล นั้นควรเก็บในเชิงคุณภาพที่ชัดลึกและเชิงวิเคราะห์
- ความชัดเจนของทีมวิจัยเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อการดำเนินงาน
- กรอบความคิด / ความเชื่อ เป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญที่จะต้องถูกประยุกต์สู่การปฏิบัติและการดำเนินการในสนาม

6.2 อภิปรายผล

1.งานวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการขับเคลื่อนทางสังคม

งานวิจัยที่ได้ดำเนินการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้ “ภูมิปัญญา” ที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพร มาใช้ในการสร้างสำนึก ห่วงแหน มิให้มีการสูญหาย เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านสมุนไพรของชุมชนขึ้น โดยการรวมกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้รู้ ผู้สนใจ มาศึกษาสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน การคิดและทำกิจกรรม อาทิเช่น การสร้างเตาอบเพื่ออบสมุนไพร การเพาะสมุนไพรที่หายาก การทำแปลงสาธิตสมุนไพรที่เหมาะสมสำหรับเหตุการณ์ฉุกเฉิน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวความคิดระหว่างกลุ่มบ้าน เพื่อเป็นการดึงดูดความสนใจ และแสวงหาแนวร่วม

ในการดำเนินงานได้แสวงหาภาคีความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ตั้งอยู่ในชุมชน และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอที่สนใจ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจากโรงพยาบาลปางมะผ้า ในส่วนของการเรียนรู้ร่วมกันและให้คำปรึกษาแก่ชุมชน

โดยในทีมงานและภาคี มีความต้องการที่จะเห็นการร่วมกลุ่มของชุมชนที่เข้มแข็ง มีความสามารถที่จะเป็นแกนนำในด้านการพัฒนาที่ใช้ความสามารถ ภูมิปัญญา ศักยภาพของชุมชน เป็นหลัก

2. การศึกษามีความสอดคล้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีอย่างไร

ในการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิด การมีส่วนร่วม (Participation) กล่าวคือ กลุ่มได้เข้าไปร่วมในการเก็บข้อมูลโดยการเป็นผู้ให้ข้อมูล ร่วมกันคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่กลุ่ม ได้แสดงความคิดเห็น หาแนวทางดำเนินการร่วมกัน ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นจริงของชุมชน มากำหนดกิจกรรมร่วมกันและดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดขึ้นร่วมกัน ร่วมกันได้ผลประโยชน์ ตลอดจนร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน

การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม (Socialization) ตัวแทนของการอบรมให้รู้ระเบียบ

ของสังคม ที่เห็นเด่นชัด ได้แก่

ครอบครัว : ได้แก่ผู้ปกครอง , ผู้นำครอบครัวที่เป็นผู้รู้ ผู้สนใจ ได้นำเรื่องราว ของสมุนไพร อันเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ไปบอกเล่าต่อบุตรหลาน

กลุ่มเพื่อน :เยาวชนที่มีความสนใจเห็นประโยชน์คุณค่าของภูมิปัญญาในด้านสมุนไพรไปขยายไปพูดคุยกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือต่างวัย เป็นการชักชวนในกลุ่มเพื่อนให้หันมาให้ความสนใจในเรื่องของสมุนไพร

โรงเรียน : อันเป็นหน่วยอบรมระเบียบแบบแผนของสังคมที่เป็นทางการ เด็กในโรงเรียนให้ความสนใจและเชื่อฟังครูมากกว่า พ่อ - แม่ ผู้ปกครอง ผลจากการประเมินร่วมกันของกลุ่ม โรงเรียนบ้านห้วยเขียะได้บรรจุหลักสูตรสมุนไพรพื้นบ้าน เป็นหลักสูตรชุมชนทำการเรียนการสอนในชุมชน จึงนับว่าโรงเรียนเป็นอีกแหล่งที่สามารถสั่งสอนให้เด็กได้รู้ในเรื่องของสมุนไพรอันเป็นการสืบทอดต่อเด็กได้อีกทางหนึ่ง

สถาบันทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ : สถาบันทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นแหล่งให้ความรู้หรือถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรโดยตรง แต่มีความสามารถในการให้ทุนในการสนับสนุน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งในปีงบประมาณ 2545 นี้ได้ตั้งงบประมาณไว้ในแผนสำหรับให้กลุ่มสมุนไพร / หมู่บ้านที่สนใจเขียนโครงการมาขอรับการสนับสนุน

3.วิธีการเก็บข้อมูลมีศักยภาพ / ข้อจำกัด

ในการเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้มีจุดเด่น กล่าวคือ

1. มีการทำความเข้าใจกับทีมวิจัย ให้เข้าใจชัดเจนในวัตถุประสงค์ แต่ละคำถาม และคำถามมิใช่คำถามปิด ผู้ให้ข้อมูลสามารถบอกกล่าว แสดงความคิดเห็นเต็มที่
2. ผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความเข้าใจในภาษาท้องถิ่น สามารถสื่อสารตามประเด็น และเข้าใจได้ง่ายกับผู้ให้ข้อมูล
3. การให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ได้ดำเนินการเป็นกลุ่ม มีการตรวจสอบกันในตัวของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
4. ในการวิจัยเมื่อได้ข้อมูลแล้ว จะมีการรวบรวมแล้วมีการให้ข้อมูลย้อนกลับ (Feed Back) แก่ชุมชนเพื่อการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูล

สำหรับข้อจำกัดที่พบในการดำเนินการเก็บข้อมูล มีดังนี้

1. การเก็บข้อมูลในระบบกลุ่ม ผู้ที่ไม่แสดงความคิดเห็น ผู้เก็บข้อมูลต้องใช้ทักษะการกระตุ้นมากและทั่วถึง ซึ่งทางทีมต้องแก้ไข

2. ความรอบรู้ของผู้วิจัยที่เกี่ยวข้องกับฐานแนวความคิด (concept) ทฤษฎี (theory) มีจำกัด ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้ในการเก็บข้อมูลแบบกลุ่ม ซึ่งหากมีความจำเป็น มีคำถาม หรือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ต้องทำความเข้าใจให้กับกลุ่ม

4. การเรียนรู้ของทีมวิจัย

ในการดำเนินงานร่วมกันในโครงการวิจัย อนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพรรวมทางทีมได้มีการเรียนรู้เพิ่มขึ้น กล่าวคือ

- การที่จะทำโครงการ.....ใด ๆ แล้ว ต้องมองให้ครอบคลุมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม ปัญหาใด ๆ แล้ว การคิดและดำเนินการในทางเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน

- ในการเก็บข้อมูลแล้ว ต้องเก็บและรวบรวมข้อมูลที่เป็นเหตุเป็นผล ในทางลึก เพื่อการรู้ที่ถูกต้องแท้

- การนำกรอบความคิดหรือทฤษฎี เข้ามาเกี่ยวข้องกับงาน ทำให้มีหลัก มีกรอบคิดในการดำเนินงาน และทำให้งานที่ออกมามีน้ำหนัก มีความเชื่อถือเพิ่มขึ้น

5. ข้อเท็จจริงบางประการที่ค้นพบ

เยาวชนที่เป็นเป้าหมายในการถ่ายทอด ที่ถูกมองว่าไม่ให้ความสนใจในคุณค่าของภูมิปัญญา ประเพณีเก่าดั้งเดิม แต่เมื่อได้มีการพูดคุยโดยตรงกับเยาวชนเองแล้วกลับพบว่าเยาวชนบางกลุ่มยังให้ความสำคัญกับคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาติพันธุ์ ชนเผ่า เพียงพวกเขาเหล่านั้นไม่มีโอกาสที่จะแสดงออก และได้รับการชี้แนะทำความเข้าใจที่ชัดเจนทางวัฒนธรรมอย่างต้องแท้แบบต่อเนื่อง

6.3 แนวทางการปรับปรุง ข้อเสนอแนะจากการดำเนินการ

- ผู้วิจัย / ทีมวิจัย ควรมีกรอบความคิด ความเชื่อ หรือการทำความเข้าใจในกรอบความคิด ความเชื่อ ให้ชัดเจนตรงกัน ซึ่งมีความสำคัญ และสัมพันธ์ต่อการแปลงแนวความคิด ความเชื่อสู่การปฏิบัติจริงในสนาม

- การวิจัยพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เน้นที่กระบวนการ (Process) ดังนั้นผู้วิจัยควรมีพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องใช้ในการสรุปประเมิน เกือบทุกขั้นตอน

- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เสมือนเป็นการจุดประกายให้ผู้มีความ

สำนึกมารวมกันพัฒนาศักยภาพให้เด่นชัดขึ้น การดำเนินการแบบต่อเนื่อง จึงมีความจำเป็นที่ต้องดำเนินการ ดังนั้น กลุ่มควรมีความชัดเจนในวัตถุประสงค์, เป้าหมาย และแนวทางการดำเนินการ

- การสร้างสำนึก การรวมกลุ่มบุคคล ควรที่จะเริ่มจากความสำนึกทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญา ศักยภาพของชุมชน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันไม่ควรที่จะนำผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องในระยะเริ่มต้น

ภาคผนวก 1

ประเภท ชนิด ลักษณะทางกายภาพของสมุนไพร

เผ่าไทยใหญ่

บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. หญ้าติตุต (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาเย็น แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
ลักษณะทางกายภาพ

ใบเป็นแฉกเล็ก ๆ คล้ายใบกล้วย
ดอกมีสีขาว เป็นพืชรัดมด ขยายพันธุ์โดยใช้หน่อ
ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

2. หญ้าหางแอน (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาเย็น รสขม แก้ท้องเสีย
ท้องเดิน ใช้ใบ , ลำต้น , ราก คั้นกิน
ลักษณะทางกายภาพ

ต้นสูงประมาณ 1 ฟุต ใบเป็นแฉก ๆ 5 แฉก
ใบออกเป็นคู่ ๆ ดอกสีม่วง ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

3. หญ้าหนวดคำ (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาเย็น ใช้ภายนอก
แก้เท้าบวมพอง โดยใช้ทุกส่วนของหญ้าหนวดคำ
คั้นรมไอน้ำ

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้น ขนาดกลาง รูปทรงใบขนาดกลาง
ฐานใบโค้ง ปลายใบเรียวแหลม ใบนุ่มมีขน
ใบออกสีเขียวอมเหลือง พบทั่วไปในพื้นที่สูง ชอบ
อากาศร้อน

4. ยาดอกดิบ (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาเย็น แก้ไข้ , ปวดบวม ตามร่างกาย

ลักษณะทางกายภาพ

ใบกลม ปลายใบแหลมเล็ก ได้ใบสามารถเห็นเส้นได้ใบชัดเจน มีดอกติดอยู่กับฝัก ใช้ต้มอบ
ไอน้ำที่ดื่มใช้อาบ ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

5. ไม้ยอดแอด (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาเย็น ใช้รากหรือเปลือก

ต้มกินแก้ร้อน ปัสสาวะขัด

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ลำต้นสีน้ำตาลแดง
ใบใหญ่ออกใบสลับกันเป็นใบ ๆ ขอบใบหยัก
คล้ายซี่เลื่อย ใช้ร่วมกับต้นหมากแงงนา
ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

6. ต้นหมากแงงนา (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นยาร้อน ใช้รากต้มกินแก้ร้อน

ปัสสาวะขัด ใช้ผสมกับต้นยอดแอด

ลักษณะทางกายภาพ

ต้นสูงประมาณ 1 คืบ ถึง 1 ศอก มีใบติดกับลำต้น
มีลูกขาวรี มีหนามแข็ง ๆ ตลอดลูก เส้นใบมี 3 เส้น
ขึ้นทั่วไปตามพื้นที่นา ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

7. หญ้าติดสืบ (ภาษาไทยใหญ่) หญ้าเอ็นหยึด

(เมือง หย้าอดป้อ (ภาษากลาง)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายนอกและภายใน ใช้ใบมาตำผสมกับฟอกข้าว หรือใช้ผสมกับสมุนไพร
อื่น ต้มกินแก้ไข้

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นกอขนาดเล็ก ถ้าคันปล้อง ๆ ขนาดเล็กคล้ายใบสน 2 - 3 ใบ ชอบขึ้นตามที่ขึ้นเป็นพุ่มตามลำน้ำลำห้วย

8. ยาล้าง (ภาษาไทยใหญ่) ต้นหนาด (ภาษาเมือง)

จัดอยู่ประเภทยาเย็นใช้ภายนอก ใช้ใบ, คัน
กิ่ง อบ อบาบ หลังคลอดลูก

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบหนาเป็นขนสีเทา
ใบเป็นคลื่น โคนเรียว ปลายเรียวแหลม ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด
ชอบอยู่ที่โล่งแจ้ง ไม่ชอบที่ชื้น

9. ไม้สีป่าน (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ภายนอก ใช้ใบต้มอาบ
อบ แก้อัมพฤกษ์ โดยใช้ผสมกับตัวยาอื่น ๆ อีก

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ทรงพุ่มขนาดกลาง กิ่งแตกออกเป็นคู่ ๆ
ตรงข้ามใบเป็นใบประกอบขึ้นตามกิ่งที่แตกแขนงออกเป็นคู่ ๆ
1 ชุด จะมีอยู่ 4-5 คู่ ฐานใบโค้ง ปลายใบเรียวแหลม
พบทั่วไปตามพื้นที่สูง

10. เครือยาแก้ (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ทั้งภายในและภายนอก ใช้เถาต้มอาบ อบ กิน แก้เด็กเป็นซางตาขโมย
แก้กินผิด, ผิดเดือน

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเถา เป็นเครือ ใบมีขนาดใหญ่ คล้ายรูปหัวใจ เครือหรือเถามีเปลือกขรุขระ สีน้ำตาล
พบตามภูเขาที่ขึ้น

11. ไม้แข่งปาน (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ใบ, กิ่ง, ฝัก, อาบ
แก้ผดผื่นคัน

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ทรงพุ่มขนาดเล็ก ใบคอกไข่ใบ ห่องใบขาวนูน
ใบขนาดเล็ก ฐานใบโค้ง ปลายใบโค้งเรียว ไม่ชอบที่ร้อน
พบตามพื้นที่สูงทั่วไป

12. หมากฮู้ดำ (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายนอกและภายใน
ใช้เถา ใบ ผสมกับตัวยาอื่น แก้กษัย ภายใต้วงกาย

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้เถา ตามเถามีหนามคม กิ่งขึ้นตามเถาสลับกัน
ใบงอกตามกิ่ง อยู่สลับตำแหน่งกัน
ฐานใบโค้งคล้ายรูปหัวใจ ปลายใบเรียวแหลม
ใบชอค่อนสีเหลืองอมเขียว
ชอบอยู่ตามพื้นที่สูงเย็น

13. หมากแหนแคว (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ภายใน
ใช้เปลือกที่เถาต้นอม แก้ปวดฟัน

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเถา สีนํ้าตาลใบขึ้นตรงข้ามกัน
ฐานใบโค้งกลม ปลายใบเรียวแหลม
ชอบอากาศร้อนพบตามที่สูงทั่วไป

14. ไม้กอบแคบ (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทชาเย็น ใช้ภายใน - ภายนอก
ใช้ใบ - เครื่องดื่ม ขี้, คำ ผอกแผลฝีหนอง
หรือใช้เป็นส่วนผสมยาอื่น

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้เถา ตามเถามีผงสีขาว
คล้ายผงแป้ง เคลือบไว้เวลานำมาหักจะมีเสียง
ใบคล้ายรูปใบโพธิ์ รูปหัวใจ ตัวใบสีเขียว
ท้องใบสีน้ำตาลอ่อน พบตามที่ชื้น

15. ไม้เพี้ยฟาน (ภาษาพื้นเมือง)

เพี้ยฟาน (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทชาร้อน ใช้ทั้งภายใน - ภายนอก ใช้ใบชงคล้ายชา กิน คัม อาบ แก้ผดผื่นคัน
ลักษณะทางกายภาพ

ใบเรียวยาวสีเขียวเป็นมัน ปลายใบเรียวแหลม รสขม เป็นไม้ทรงพุ่มขนาดเล็ก ใช้เมล็ด
ขยายพันธุ์ สามารถปลูกได้ดีในพื้นที่สูง

16. ยาฮากแหลว (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทชาร้อน ใช้ภายใน
ใช้รากคัมหรือคองเห่าเป็นชากำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นต้นเดี่ยว สูงประมาณ 1 ฟุต
1 ก้าน ใบประกอบด้วยใบ 3 ใบ
ใบลักษณะขนาดเล็ก ชอบที่ร้อน

17. ยาฮากเหลือง (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ภายใน
ใช้รากต้มกิน เป็นยาล้าง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ขนาดกลาง สูง 4-5 ฟุต
ออกดอกสีม่วงในช่วงแล้ง ใบลักษณะรียาว
พบตามพื้นที่สูงทั่วไป ชอบอากาศร้อน
ตามที่ชื้นไม่มี

18. เกอ่าหว่าง (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ภายใน ใช้รากต้มหรือคองเหล้า เป็นยาล้าง และทำให้กินข้าวได้มาก.

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้เถาขนาดใหญ่ขึ้นตามต้นไม้ ใบกลมขนาดกลาง คล้ายใบมะนาว
ชอบอากาศร้อน พบในป่า

19. สามปู (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายนอก - ภายใน ใช้ใบต้มแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ใบยี้พอกหัวเด็กแก้
ลมชักกระตุก

ลักษณะทางกายภาพ

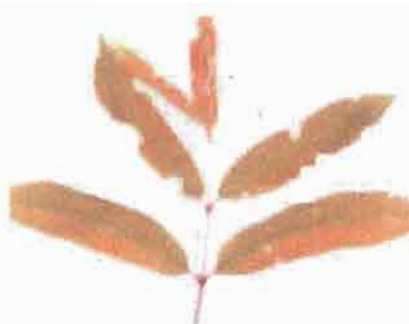
เป็นกอ ลำต้น ๑ ใบยาวรี สีเขียว คล้ายตะไคร้ แต่อ่อน ใบมีกลิ่นคล้ายขมิ้นเทศ,
หรือ ไพร ชอบที่เย็น

20. ไม้ขี้

จัดเป็นยาเย็น ใช้ภายนอก ใช้ใบ, ยอด อมแก้เจ็บลิ้น
หรือใช้ผสมผสมกับยอดใบส้ม

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอยู่ตามภูมิประเทศกึ่งร้อนกึ่งเย็น เป็นไม้
ขนาดกลาง มีใบมากเฉพาะฤดูฝน ยอดอ่อนสีเขียวอมเหลือง
ออกสีทอง ตรงบริเวณใกล้ยอดอ่อน ก้านใบสีแดง
กิ่งสีน้ำตาล ลักษณะใบยาว ฐานใบโค้งออกสีแดง ปลายใบแหลม แดงยอดตามโคนใบออกเป็นคู่ ๆ
กลิ่นเหม็นคล้ายขี้ ตามลำต้นเป็นหนามใหญ่ เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

21. ผักห้าช่วย

จัดเป็นชาร้อน ใช้ใบ, ราก, ลำต้น อบ อบแห้งคลอคลุก หรือภายหลังจากการหายใจ ดอกใช้กินกับน้ำพริก แก่ท้องอืด

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ทรงพุ่มขนาดกลาง พบมากตามพื้นที่สูง บนดอย ใบงอกออกตามกิ่ง 1 ชูค มีอยู่ 3 ใบ ฐานใบเล็กโค้งและขยายใหญ่ช่วงกลางใบปลายใบโค้งแหลม ตั้งแต่กลางใบไปถึงปลายใบ ตามขอบใบเป็นหยัก ออกดอกในช่วงฝน ดอกมีสีม่วง

22. มะแมก่า (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาร้อน ใช้ราก ดอกเห็ด, ใช้ราก, ลำต้น, ใบ, ดอกต้มกิน สรรพคุณ บำรุงกำลัง, เจริญอาหาร

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ขนาดเล็ก ชอบอากาศเย็น พบตาม พื้นที่สูง มีใบตามลำต้น/กิ่ง มีใบเล็ก ๆ ออกสลับ อยู่ตรงกันข้ามระหว่างใบ จะมีดอกเล็ก ๆ สีขาวออกม่วง ฐานใบเรียวปลาย ใบแหลม เป็นสมุนไพรเชิงเคี้ยว และเชิงผสม

23. จิ๋ว (ไทยใหญ่) หัวละแอน

(พื้นเมืองภาคเหนือ) กระชาย (ไทยกลาง)

จัดเป็นชาเย็น ใช้หัว, เหง้า ต้มกินแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ

ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะทั่วไป คล้ายต้นขิง ลำต้น สีแดง ใบออกสีเขียว, ขาว, แดง พบอยู่ทั่วไป เป็นสมุนไพรเชิงเคี้ยว และเชิงผสม

24. ไม้หมปี (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาเย็น ใช้เปลือกต้มอาบ แก้ไข้, ผอมแห้ง
แรงน้อย ใช้ดอกผสมกินแก้เด็กหัวโต พงโลกันปอด
("ตง" ภาษาไทยใหญ่)

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นเนื้ออ่อน ใบแตกเป็นกลุ่ม
ตรงปลายกิ่งใบขึ้นสลับกัน ก้านใบขาว ตัวใบขาว
ฐานใบโค้ง ปลายโค้งกลม ขอบใบเรียบสีขาวออกเขียว
เห็นชัด เส้นกลางใบบนเห็นชัดเจนขอบขึ้นตามพื้นที่สูง
อากาศเย็น ที่ร้อนไม่พบไม้ชนิดนี้

25. หญ้าเส้นหวีหรือหัวปลาคำ (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาเย็น ใช้ภายนอก ใช้ราก, ลำต้น, ใบ
ต้มรวมแก้คำ (บวมปวดแสบปวดร้อน มีหนอง)

ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นดำติดดิน ใบขาว ฐานใบโค้งเล็ก
ปลายโค้งกลมขอบใบเป็นหยัก ๆ ตามใบเป็นขน
เส้นกลางใบสีม่วง ดอกสีขาว งอกสูงขึ้นมา
จากกลางต้นสูง ดอกมีขนาดเล็ก พบทั่วไป
ตามพื้นที่เย็น
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว และเชิงผสม

26. เฝื่อนวย

จัดเป็นชาเย็น ใช้ภายใน ใช้ราก, ลำต้น, ใบ
ต้มกินแก้ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบพื้นที่คดขย่ง ที่พื้นที่ราบไม่มี
เป็นไม้ขนาดเล็ก ลำต้นสีแดง ใบขึ้นสลับกัน
ก้านใบสีแดง ฐานใบเรียว ใบขาวปลายแหลม
ขอบใบเป็นหยักโค้งตลอดใบ ใบมีสีเขียว
อมเหลือง เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว หรือเชิงผสม

27. ไม้สีสน

จัดเป็นยาเย็น ใช้ภายใน ใช้เปลือกคั้นกิน
แก้ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบขึ้นสลับกัน
ตรงกิ่ง ฐานใบโค้งเรียว ปลายใบโค้งเกือบกลม
ขอบสีแดง ใบเป็นขนสีขาว ขึ้นอยู่ตามพื้นที่สูง
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

28. ไม้เหมือด

จัดเป็นยาเย็น ใช้เปลือกคั้นกิน แก้ท้องร่วง
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบงอกออกจากกิ่ง ใบออกสลับกัน ฐานใบโค้ง
ปลายใบโค้งกลม ใบเป็นขนทั้งล่างใบและบนใบ พบในพื้นที่ทั่วไป เป็นสมุนไพรทั้งเชิงเดี่ยวและเชิงผสม

29. ผักหมีไม้ (ไทยใหญ่)

จัดเป็นยาร้อน ใช้ตำคั้นกิน (1 กำมือ
ดัดหัว-ท้าย) แก้ไอ

ลักษณะทางกายภาพ

พบตามดินไม้ ใหญ่ไม้แฉะ, ไม้เปา
ตามพื้นที่สูง อาศัยขึ้น เช่นเดียวกับต้นกล้วยไม้
ลำต้นขึ้นเป็นลำกลมๆ ปลายแหลม อยู่เป็นกระจุก
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว และผสม

30. กูดตีนบัว (ไทยใหญ่)

จัดเป็นยาเย็น ใช้เครือคั้นกิน แก้กิดสีดวงทวาร
ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอาศัยขึ้น ขึ้นตามลำต้นไม้ใหญ่
บนพื้นที่สูง ลักษณะเป็นเครือตามเครือเป็นขน
ขนาดเล็กสีขาว ใบเหมือน ผักกูด ได้ใบเป็น
ปุ่มสปอร์สีน้ำตาลแดง เป็นจุดๆ เรียงเป็นคู่ ๆ

ตามความยาวของใบ

เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวหรือผสมที่สรรพคุณเดียวกัน

31. น้ำเต้าป๋า (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาเย็น ใช้ใบ - เครือ ดัม/อบ/อาบ แก้วดบวม ใช้รากฝนทา แก้ไฟไหม้,
น้ำร้อนลวก

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเครือขนาดเล็ก ใบมีขนาดใหญ่ ก้านใบอวบยาว ฐานใบโค้งใหญ่คล้ายรูปหัวใจ
ปลายใบเป็นหยักคล้ายใบฝ้าย ขอบใบเป็นหนามขนาดเล็กอ่อน ๆ ชอบอากาศเย็น
เป็นสมุนไพรทั้งเชิงเดี่ยวและผสม

32. “ไม้คำหลวง” ภาษาไทยใหญ่

จัดเป็นชาเย็น ใช้เปลือก, ใบ, ลำต้น ดัมอาบ แก้ว“คง” (เด็กที่หัวโต, พุงโต, ก้นปอด)
ผู้ใหญ่หอมแห้ง เหลือง อ่อนเพื่อย แก้กิดเดือน และอยู่เดือนของผู้หญิงหลังคลอด
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบใหญ่คล้ายรูปหัวใจ ด้านบนใบสีเขียว ด้านล่างใบสีเทา
ใบขอบสีแดง ตามโคนกิ่งใบมีกาบใบหุ้ม กิ่งแตกออกตรงข้ามกัน พบทั่วไป ในพื้นที่
อากาศเย็นลำต้นใหญ่ ในพื้นที่ร้อนลำต้นเล็ก เป็นสมุนไพรทั้งเชิงเดี่ยวและเชิงผสม
วิธีการเก็บการใช้

ใช้ข้าวสารเจ้า 7 เม็ด ใส่ลงในใบไม้ นำมาทำเป็น “สวช” ภาชนะใส่บูชาขอเป็น “อาจารย์ใหญ่แห่ง
สมุนไพร ในการรักษาโรค” ก่อนเก็บสมุนไพร ชั่งน้ำหนัก 3 จ้อย (5 กิโลกรัม) แยกเป็น
มัด ๆ ละ 1 จ้อย (1.67 กก.) ดัมอาบ 1 มัด ต่อ 3 วัน (3 มัด 9 วัน 9 ครั้ง) นำซากเก่า 3 มัด
มารวมกันดัมอาบอีก 3 วัน รวมเป็น 12 ครั้ง 12 วัน

33. กุ้ยเถียน (ไทยใหญ่) ฝ่ายป่า

จัดเป็นชาเย็น ใช้รากดัมกินแก้คุดคั่น, ขับนิ้ว,
หนองใน

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ล้มลุกขนาดกลาง ก้านใบยาว
ฐานใบโค้ง ปลายใบมี 3 ขด ลักษณะคล้าย
ใบฝ้ายทั่วไป ใบเป็นขนอ่อนขนาดเล็ก พบทั่วไป

ชอบอากาศเย็น

เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

34. ผักกูดก้อง (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาเย็น ใช้รากต้ม อบ อบ แก้วคั้น

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเครือแตกกิ่งจากเครือ แต่ละกิ่งมี 2 กิ่งย่อย ชอคกิ่งย่อยมี 2 ก้านใบ ใบมีลักษณะ

3 แฉก ปลายแต่ละแฉกโค้งกลม รากคล้ายรากหญ้าคา

เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

35. ควายแม่เมือง (ไทยใหญ่)

ชาเย็น ใช้ใบ, กิ่ง, ลำต้น กิน สรรพคุณ

เป็นชาคุมกำเนิด

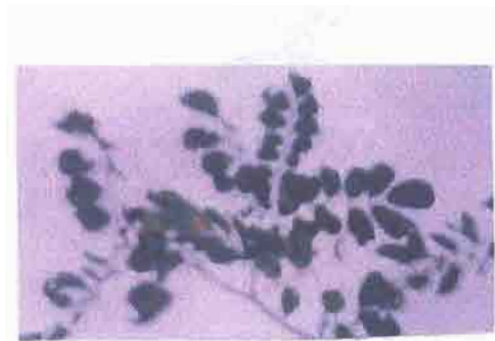
ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ทรงพุ่มขนาดกลาง ใบรวมคล้าย

ใบมะขาม ใบกลมเล็ก ใบสีเขียว ใต้ใบหนาม

(ขาว - เทา)

เป็นสมุนไพรเชิงผสม

36. หย้าบาดหลูบ (ไทยใหญ่)

จัดเป็นชาเย็น ใช้หัวต้มกิน แก้วโรคนองใน

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอากาศเย็น ลำต้นคล้ายต้นกก

ก้านใบเป็น 3 เหลี่ยม ชาวเมืองมีความคมมาก

ใกล้ถึงปลายใบมีกาบใบหุ้ม ใบยาวรี

ขอบใบเป็นหยักคม มีหัวอยู่ใต้ดิน

เป็นสมุนไพรเชิงผสม

37. หญ้าต้อยหุบ

จัดเป็นยาเย็น ใช้รากใบดอก คัมอบ/อาบ แก้บวม

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้เลื้อยขนาดเล็ก ก้านใบแข็งแดงกิ่งเขียว เป็นหนามใบเล็ก ๆ เวลา ไปสัมผัส
ถูกใบจะหุดตัวหรือพับใบลง เป็นยาเชิงผสม

38. ไม้ต้นหด (ไทยใหญ่)

จัดเป็นยาเย็น ใช้เปลือก 2 ส่วน ยอด 1 ส่วน

ผสมกับคัมอาบ ก่อนอาบให้กินน้ำ 3 ถ้วย

สรรพคุณแก้แผลเป็นหนองจะค่อข ๆ หดเล็กลง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบเป็นใบ
ประกอบขนาดกลาง ใบอยู่สลับกันไปไม่มีใบ
ปลายยอด ใบเป็นขนตลอดใบ ใบแก่จะหุดตัวงอ
ขึ้นในบริเวณพื้นที่อากาศเย็น
เป็นยาเชิงเดี่ยว และเชิงผสม

39. ยาหัวอาจ

จัดเป็นยาเย็น ใช้ใบ , ลำต้น , หัวคัมกินแก้ร้อนใน

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็ก ใบคล้ายใบผักไผ่
เส้นใบขาวไปตามตัวใบเห็นชัดเจน กิ่งอ่อนสีเขียว
ยอดหนุ่ม, ยอดอ่อน สีแดง บริเวณท้องใบ มีหัว
อยู่ใต้ดิน หัวขาวคล้ายกระชาย
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและเชิงผสม

40. ยาซากเหลือง

จัดเป็นยาเย็น ใช้ใบ , ลำต้น , ราก (รากจะดีที่สุดใน)

คัมกิน แก้อาการนอนไม่หลับ รับประทานอาหาร
ไม่ย่อย , ปัสสาวะขัด

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอยู่ตามพื้นที่สูงที่ไม่มีไม้สัก เป็นไม้ล้มลุก
ขนาดเล็ก ใบมีขนาดเล็ก อยู่สลับกัน ปลายใบมีหลาย
ลักษณะ เช่น ปลายแหลม , มด , โค้ง
เป็นสมุนไพร

41. ไม้เหื่อนวยแดง (ไทยใหญ่)

จัดเป็นยาเย็น ใช้รากคั้นกินแก้ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ล้มลุกขนาดเล็ก ใบยาว ฐานใบเรียว
ปลายใบแหลม ขอบใบพับลง สันด้านบนตาม
ขอบใบเป็นตุ่มเล็ก ๆ ออกดอกเดือนสิงหาคม
ดอกจะสีเขียว เมื่อขังอ่อน เมื่อแก่จะสีแดง
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

42. ไม้เก็ดออก (ไต)

จัดเป็นสมุนไพรประเภทยาเย็น ใช้เปลือกอม
หรือคั้นกิน แก้ปวดฟัน

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบเป็นใบประกอบ
อยู่สลับกันไปฐานใบโค้งกลม ปลายใบเรียวแหลม
กึ่งมีสีเขียว เปลือกลำต้นขาวสีแดง ชอบที่สูงที่มี
อากาศร้อน
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว

43. หน้อยากวายนาง (ไต)

จัดเป็นสมุนไพรเป็นกลาง ใช้ใบ , ลำต้น ,
ราก อบ อบ แก้ว ไค (เด็กหัวโตพุ่งโต
กันปอด)

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ล้มลุกขนาดเล็ก ใบกลม ฐานใบเรียว ปลายใบเรียวแหลม ขอบใบหยัก ใบนุ่ม ใบสีเขียวเข้ม ใต้ใบสีแดง กล้ายใบถ้ำผสม ชอบอากาศเย็น เป็นสมุนไพรเชิงผสม

44. ตอไอ้กล้าน (ไต้)

จัดเป็นสมุนไพรเป็นกลาง ใช้รากคั้นกิน บำรุงกำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบที่อากาศเย็น ลำต้นสีเขียว ก้านใบขาวแข็ง ใบสีเขียว ใต้ท้องใบสีขาว ใบใหญ่ยาว ฐานใบโค้ง ปลายใบโค้งเรียวแหลม เป็นสมุนไพรเชิงผสม

45. มะสามตอน (ไต้) กะซอ (มุซอ)

จัดเป็นยาร้อน ใช้หัวใต้ดิน คั้น หรือคองเหล้า บำรุงร่างกาย

ลักษณะทางกายภาพ

มีลำต้นเล็กขึ้นเป็นพุ่ม ใบฝอยเป็นเส้นโค้งเล็ก ๆ ใบแตกจากกิ่งอยู่สลับกัน ตรงกันข้าม ใบงอกออกตามกิ่ง ก้านใบแตกอยู่ตรงกันข้าม หัวมีลักษณะเถ่ขาวรี รสหวานเล็กน้อย ชอบอากาศเย็น เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว หรือผสมจะมีคุณภาพมากกว่า

46. ยางหลวง

จัดเป็นยาเย็น ใช้หัวคั้นอาบ - กิน แก้เด็กคง บำรุงกำลัง จินใช้แก้ไข้ใน

ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นตั้งตรง ใบมี 3 ใบ รวมอยู่ด้วยกัน ใบยาวมีเส้นกลางใบ 3 เส้น เห็นอยู่ชัดเจน มีหัวอยู่ใต้ดิน ชอบอากาศเย็น เป็นสมุนไพรที่ใช้ได้ทั้งเชิงเดี่ยวและผสม

47. ยางรางแดง

จัดเป็นยาร้อน ใช้รากคั้น คองเหล้า บำรุงกำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นทรงพุ่ม ขนาดต่ำ ดอกสีแดง กิ่งมี 3 ใบ ใบสาก ขอบใบเรียบ งอรั้น ลักษณะใบคล้ายถั่ว ใบยาวกลม กิ่ง - รากมีสีแดง ชอบอากาศเย็น เป็นสมุนไพร

48. แมวไม้ (โต) ชื่อป่าฟู (มุเซอ)

จัดเป็นยาเย็น ใช้หัว กินแก้ท้องอืด คองเหล้า บำรุงกำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

ขึ้นตามต้นไม้สูงเย็น ลักษณะเป็นหัวอวนน้ำ อยู่ตามต้นไม้คล้ายกาฝาก ใบยาวเรียบเป็นมัน เห็นเส้นกลางใบเขียวอ่อนเห็นชัด ปลายใบเรียวแหลม ใบขึ้นตามดากิ่ง เป็นกลุ่มขอบใบเรียว ขอบอากาศเย็น

เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

ภาคผนวก 2

ประเภท ชนิด ลักษณะทางกายภาพของสมุนไพร

เผ่ามูเซอดำ

บ้านห้วยเหี้ยะ หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1. ยาแก้ (ทับศัพท์ภาษาเรียกของมูเซอดำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน สามารถใช้ทั้งภายนอก ,
ภายใน แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด ใช้เปลือก , ใบ , ราก
คัมภีร์/อาบ/อบ

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นใบประกอบ 3-4 ใบ ปลายใบเรียวแหลม ใบเรียบเป็นมัน
คล้ายใบสังกรณี ใช้ทั้งเชิงเดี่ยว และผสม ชอบอากาศร้อนพบ
ตามพื้นที่สูง

2. ยารากแดง (ทับศัพท์ภาษาเรียกของมูเซอแดง)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน ใช้ภายนอกและภายใน
ใช้รากคัมภีร์ใบใช้คัมภีร์อาบ แก้เลือดลมไม่ดี ไม่ค่อยมีแรง

ลักษณะทางกายภาพ

ใบเรียวโค้ง ขอบใบหยักคล้ายซี่เลื่อย ดอกมีสีแดง
โคนนอกรูปดาว 5 แฉก ตรงกลางแฉกมีตุ่มสีแดงมีลูกสีเขียวห้อยอยู่
ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

3. ยาแก้ (ทับศัพท์ภาษาเรียกของมูเซอดำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน ใช้ภายใน/ภายนอก ใช้ราก , ใบ
คัมภีร์/อาบ/อบ หลั่งคลอเคล็ด

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก ใบโค้งมน ขอบใบเรียบไม่มีหยัก
ดอกมีสีแดง ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

4. ยามือปลอม (ทับศัพท์ภาษาเรียกของมุเซอคำได้มาจากไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน ใช้รากคัมกิน บำรุงเลือด
หลังคลอดลูก ใบใช้ต้ม/อบ/อาบ หลังคลอดลูก

ลักษณะทางกายภาพ

ก้านใบขาว ใบมี 3 ใบต่อ 1 ชูต สีเขียวอ่อนออกเหลือง
โคนใบมีหูใบเล็ก ๆ โคนใบโค้ง ปลายใบเรียวแหลม
ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

5. ยารากเหลือง (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน ใช้รากผสมกับยารากแดง
คัมกิน บำรุงกำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้น ทรงพุ่มขนาดเล็ก ใบ กลางเรียวขนาดเล็ก
ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

6. ยาแก้ไอ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทชาเย็น ใช้หัวในดินคัมกินเวลาป่วยเป็นไอ

ลักษณะทางกายภาพ

ต้นขนาดเล็ก ใบหยาบนุ่มคล้ายกำมะหยี่
โคนใบเรียวปลายแหลมมีดอกสีขาว ชอบอากาศร้อนพบตาม
พื้นที่สูง

7. ยาคลองเหล้า (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาร้อน ใช้รากคัมหรือคลองเหล้า
บำรุงเลือด บำรุงกำลัง ผู้หญิงมีครรภ์ห้ามรับประทาน

ลักษณะทางกายภาพ

ถ้าต้นตั้งสูง มีใบติดอยู่กับลำต้น โคนใบมีลักษณะโค้ง
ปลายโค้งแหลม ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

8. ต้นสาถูป (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาใช้ภายนอกและภายใน
ใช้ทุกส่วนคัมกิน อบ อาบ แก้ไข้มาลาเรีย

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเครือมีลักษณะเป็นปล้อง ๆ

แตกก้านใบเป็นคู่ ๆ คั่วใบคั้งเรียบ

ปลายกลมมน หรือเป็นหยักในระยะแรก

ดอกเป็นแท่นขาวคล้ายคิปลี ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

9. ต้นอิทอหน่าเมาะก้อย (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาเย็น ใช้รากคัมกิน

แก้โรคกระเพาะเจ็บท้อง ใช้ผสมกับ

“ต้นสุพะกือ”

ลักษณะทางกายภาพ

ใบโค้งมนปลายแหลม ขอบใบหยักห่าง ๆ

ยาวประมาณ 1 คืบ ลำต้นทรงพุ่ม กิ่งมีคาใบ 2 ใบ

ตรงข้ามกัน ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

10. ต้นสุพะกือ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทเป็นชาเย็นใช้ภายนอกและภายใน

ใช้รากคัมผสมกับราก “อิทอหน่าเมาะก้อย”

แก้โรคกระเพาะ

ลักษณะทางกายภาพ

อยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ดอกสีขาว ใบเล็กเป็นขนนุ่ม ๆ

ลำต้นเตี้ย ชอบอากาศร้อนพบตามพื้นที่สูง

11. อีเหนาะป่าจำ (ภาษามูเซอคำ) ต้นสะบ้า

(ภาษาเมือง) หมากนิม (ภาษาไทยใหญ่)

จัดอยู่ประเภทธาร่อน ใช้ภายใน - ใช้เปลือกต้มกิน - อาบ แก้ปวดท้อง
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้เถา ใบเล็ก ๆ แดงออกเป็นคู่ ๆ พบทั่วไปในป่าดิบชื้นภาคเหนือ

12. อามานะ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายใน - ภายนอก
ใช้รากต้มกิน - อาบ แก้ไข้ ยางผสม
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ขนาดกลาง ใบขนาดกลาง 1 ก้าน
ใบมีอยู่ 3 ใบ ใบโค้งปลายแหลม ชอบอยู่ในที่ร้อน
พบตามป่าสูง

13. ปี่ไฉ้ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายนอก
ใช้หัวต้มรวมแก้ไข้ แก้ปวดเมื่อยร่างกาย
ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ขนาดกลาง คล้ายต้นข้าว ใบยาว
ขึ้นสลับกันเป็นใบ ๆ อยู่ตรงข้ามกัน
ใบชอค ใบอ่อน ลักษณะแปลก
โคนใบโค้งปลายแตก 5 แฉก
ปลายใบเรียวแหลม ลำต้นสีชมพู อดน้ำตาล

14. ยาแก้มียาง (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทยาร้อน ใช้ภายนอก
ใช้รวมแก้ไข้มาลาเรีย

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นทรงพุ่มขนาดกลาง ใบแก่สีเขียว
ใบอ่อนเขียวออกเหลือง โคนก้านโค้ง
ปลายใบโค้งกลม ยอดแหลม ชอบอากาศร้อน
พบตามภูเขาสูง ลำต้นก้านใบมียาง
เมื่อกเมือเค็ด

15. อยู่ถู่ยี่ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายใน - ภายนอก
ใช้หัวต้ม - อบ - อาบ - กิน แก้ไข้ ไข้เจ็บผสม

ลักษณะทางกายภาพ

ลำต้นเล็ก ใบยาวรีขนาดเล็ก ปลายแหลม
ใบอยู่สลับตรงกันข้าม ลักษณะคล้ายดินและใบขิง
ชอบที่ร้อนพบตามภูเขาทั่วไป

16. ไม่มีเรียก

จัดอยู่ประเภทยาเย็น ใช้ภายนอก ใช้ใบอบ
ในการบำบัดขาศพติด รากต้มกิน บำรุงกำลัง

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเดี่ยวขึ้นสลับตามกิ่ง
ฐานใบโค้งรี ปลายใบเรียวแหลม กลางใบกว้าง
ตัวใบมีลักษณะคล้ายเปลือกฉาบไว้ ก้านใบสีน้ำตาล
พบบนภูเขาสูง

17. เตออีผะ (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทขาร้อน ใช้ภายนอก
ใช้พอก แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียด
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นหัวอยู่ใต้ดิน ใบเรียวยาวประมาณ
1-2 ฟุต ปลายใบเรียวเล็กแหลม พบทั่วไป
ตามพื้นที่สูง ชอบอากาศเย็น

18. แหม่พืพัน (ภาษามูเซอคำ)

จัดอยู่ประเภทขาร้อน ใช้ภายนอก
ใช้ใบผสม อบ อบ ห้างตลอด 10 วัน
ก่อนที่จะอาบน้ำเย็นตามปกติ
ลักษณะทางกายภาพ

ทรงพุ่มขนาดเล็ก เป็นไม้เนื้อแข็ง
ใบออกเป็นคู่ ๆ ฐานใบโค้งปลายใบโค้งแหลม
กิ่งสีเทาอ่อนออกขาว พบตามพื้นที่สูง

19. “นาเก๊ะ”

จัดอยู่ในประเภทเย็น ใช้ใบ, เครือ, ดอก
ตำพอกเมื่อมีอาการปวดบวม แขนขาหัก
ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอากาศเย็น ลำต้นเป็นเครือสีแดง
ใบเขียว ฐานใบติดกับเครือ ใบยาว ขอบใบเป็น
หยัก เส้นกลางใบสีแดง ดอกอ่อน ๆ สีเหลือง
ดอกแก่ ๆ สีแดง ตามเครือมีหนวดสีแดง
งอกออกตรงกันข้ามกับใบ
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว และผสม

20. “ป่าเต”

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้ทุกส่วนคัมอบอาบ แก้ไข้ไม่สบาย ผอม เหลือง
ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเครือเถาขนาดเล็ก สีเหลืองขึ้นตามต้นไม้ ไม่มีลำต้นหรือส่วนใด ๆ ติดดิน
มีดอกเป็นตุ่มขนาดเล็กสีเขียว ชอบอากาศเย็น
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

21. “เยมือจะ”

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้ใบเคี้ยว / ตำ
ผอกบริเวณแผลสดแผลมีหนอง
ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ชอบขึ้นอยู่ทั่วไป
บนที่สูง มีกิ่งสีน้ำตาล ใบยาวรี ขอบใบหยัก
คล้ายฟันเลื่อย ปลายเรียวแหลม ใบมีก้านใบ
ขึ้นสลับกัน กิ่ง – ก้าน อ่อนมีขน
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว

22. “อาหมีขนิชะชื่อ” ภาษามูเซอคำ

“หญ้าโคหนุ่ม” ภาษาไทยใหญ่

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้ใบ, ลำต้น, ยอด,
ไป้องไฟ คั้น/บีบ เอาแต่น้ำใส่แผลไฟไหม้
น้ำร้อนลวก

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบที่มีอากาศเย็น ก้านใบแดงดำ
ก้านใบขาว ฐานใบติดตรงปลายใบแหลม
ขอบใบหยัก ชอบขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว

23. “เป็เตาะ”

จัดเป็นสมุนไพรประเภทยาเย็น ใช้เปลือก ใบ ดับอบอาบ แก้ไข้แก้ปวด

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้น ใบใหญ่ขาว ใบเป็นมัน เส้นใบตรงโคนใบสีเขียวอ่อน เส้นกลางใบ
ด้านใต้ใบนูนเด่นชัด ตัวใบเป็นคลื่นๆ ไม่เรียบ ชอบอากาศทั่วไปบนพื้นที่สูง
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

24. “ป้อแง”

จัดเป็นประเภทยาเย็น ใช้รากคั้นกินแก้
ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ลำต้น
สีน้ำตาลเข้ม กิ่งมีสีน้ำตาลอ่อน สากมือ
ใบโค้งเกือบจะกลม ปลายใบเรียว ใบสีเขียว
ใต้ใบสีเทาหม่นๆ ชอบอากาศเย็น
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

25. “กือหยี่มา”

จัดเป็นยาประเภทยาร้อน ใช้ใบคั้น อบ
อาบ แก้ไข้มาลาเรีย ร่วงกาชอ่อนเม

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้น ใบใหญ่คล้ายรูปหัวใจ
ออกดอกสีขาวเป็น กลุ่มใหญ่ ชอบ
อากาศเย็น
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

26. “หมื่นชนะ” ภาษามูเซอ

“ดอกอาว” พันเมือง

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้หัวต้มกิน รสขม
แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ล้มลุก มีหัวคล้ายขิง, ข่า ลำต้นคล้ายต้นขิง แตกง่าย ขนาดเล็ก
มีดอกเป็นช่อ ๆ สีแดง, สีชมพู
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวหรือเชิงผสม

27. “คาเปือ”

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้ใบต้มอบอาบ
แก้ปวดบวม แก้ไข้

ลักษณะทางกายภาพ

ใบคล้ายต้นพลับพลึง ใบหนาเป็นขน
ใบบนสีเขียว ได้ใบสีแดง เห็นเส้นใบชัดเจน
ชอบอากาศเย็น
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

28. “พื้ออาหลีก่า” ภาษามูเซอคำ

“หมากกายอน” ไทยใหญ่ “หมามูย” เมือง

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้รากต้มผสมกับ อีตอหน้าเนาะก้อย กินแก้ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นเครือ ใบคล้ายใบต้นถั่ว ออกดอก ช่วงปลายฝนต้นหนาว ตุลาคม – มกราคม
ช่วงเวลาคอกมีฝักคล้ายถั่วเหลือง มีขน ถูร่างกายมีอาการคัน ขึ้นอยู่ทั่วไป
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

29. “เสื่อแค”

จัดอยู่ประเภทยาเป็นกลาง ใช้ใบ คั้น
ราก คั้นอบอาบ หลังคลอดลูก 10 วัน

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอากาศเย็น , ชื้น เป็นพืชล้มลุก
มีเฉพาะช่วงฝน ช่วงหนาวและร้อน
ต้นจะแห้ง ลักษณะใบขนาดเล็ก ฐานใบเรียว
ปลายใบเรียว ขอบใบหยัก ใบแตกเป็นคู่ ๆ
ตรงข้ามกัน

เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

30. “ยารากเหลือง”

จัดอยู่ในประเภทยาเย็น ใช้ราก ใบ
ตำคั้น คั้นอบ/อาบ แก้ไข้ไม่สบาย

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบมี
ขนาดเล็กแคขาว ฐานใบโค้ง ปลายใบโค้ง
ใบอ่อนมีหู ใบตรงโคนฐานใบ ก้านยอด
อ่อนสีแดง ตรงโคนกิ่งอ่อน , ยอด มีสีแดง
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

31. “ยาแก้ฟุ”

จัดเป็นยาประเภทยาเย็น

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้น ใบขนาดกลาง ฐานใบ
กลมโค้ง ปลายใบโค้ง ใบหนานุ่ม ใบมีขน
ขอบใบเรียว ใบขึ้นอยู่ตรงกันข้าม ใบในส่วน
ยอดอ่อนสีเขียวอ่อน
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

32. หนักรากแดงคอกขาว

จัดเป็นยาร้อน ใช้ราก คอกเห็ด บำรุงกำลัง ใช้ใบผสมหญ้าเมืองป้อน ดมกิน แก้เด็กพุทโธ
กันปอด

ลักษณะทางกายภาพ

ใบเล็กยาว ขึ้นสลับกัน มีดอกสีขาว สากแข็ง ขอบใบเป็นหยัก ลำต้นเล็ก รากสีแดง
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

33. “ยาแก้หลวง”

จัดเป็นยาเย็น ใช้รากดมกิน เจริญอาหาร

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ก้านยอดมีสีแดง
ใบสีเขียวอ่อน ฐานใบโค้ง ปลายแหลม
ขอบใบเรียบ ใบเป็นคลื่น ใต้ใบสาก
1 ก้านมี 2 ใบ ออกตรงข้าม
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

34. “มะกูด”

จัดเป็นยาเย็น ใช้รากดมกินแก้ท้องร่วง

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้พุ่มขนาดกลาง ลำต้นเป็นเถา
ใบเล็กเรียว เป็นมันสีเขียว ขอบใบเรียบ
ออกดอกสีขาว ช่วงต้นฝ่น มีลูกผลสีแดง
ชอบอากาศเย็น ที่ร้อนไม่มี
เป็นสมุนไพรเชิงผสม

35. มูขู๋ (มูเซอ) มะกอก (โต)

จัดเป็นยาเย็นใช้เปลือกดมกินแก้ท้องอืด

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นไม้ยืนต้น ใบขึ้นเป็นคู่ๆ ปลาย
ใบกลม ช่วงปลายฝ่น พืชอิงอาศัย - รั้นวาคม
ใบจะห่อเป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว และผสม

36. ตะขูเจ้ (มุเซอ) ไม้กลาง (โต)

จัดเป็นยาเย็นใช้เปลือกทุบพอก บริเวณไฟไหม้ น้ำร้อนลวก

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบคล้ายใบชะอม ไม้ไม่ผลัดใบ เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว และผสม

37. คอซื่อเจ้ (มุเซอ) ไม้ห้าเอื้อง (โต)

จัดเป็นยาเย็นใช้เปลือก/ราก ต้ม อบ อาบ กิน แก้ไข้ รำกาศซิด/เหลืองหรือใช้กับผู้หญิง หลังคลอด

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้น ใบขนาดใหญ่ปลายโค้งเรียว เปลือกมีรศผ่าด - ขม เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

38. อะยอซื่อเจ้

จัดเป็นยาเย็น ใช้เปลือกผสมกับคอซื่อเจ้, ยามือปลอม (เมืองปอน) ต้มอบ อาบ แก้ผดผื่นคัน / ลมพิษ

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบขึ้นสลับตำแหน่ง ปลายใบเรียวแหลมฐานใบโค้ง ขอบใบเรียว ใต้ใบเห็นเส้นใบชัดเจน และมีความนูนขึ้นมาสัมผัสได้ เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

39. คำกา (มุเซอ) ต้นกูด (โต)

จัดเป็นยาเย็นใช้ยอดอ่อน ขยี้ใส่บริเวณแผลสด ช่วยห้ามเลือด

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบขึ้นที่อากาศเย็น ใบออกเป็นคู่ ๆ คล้ายใบเฟิร์น ช่วงโคนใบจะออกเป็นคู่ ๆ ระยะกลางใบถึงยอด ช่วงต่อไปจะอยู่สลับตำแหน่ง เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว

40. จี้อะฮอเง่ (มุเซอคำ) จักไคตัน (เมือง)

จัดเป็นชาเย็น ใช้รากต้มกินแก้ไข้มาลาเรีย

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้เนื้ออ่อน กลางลำต้นกลวง
ลำต้นสีเขียว สูงขนาดกลาง กิ่งออกสลับใบ
ก้านใบยาวประมาณ เซนติเมตร ฐานใบโค้ง
ปลายเรียวแหลม ตรงก้านใบติดกับกิ่งมีตา
ใบงอกออกมาเห็นชัด มีเมล็ดเล็ก ๆ ประมาณ
เดือน มกราคม - มีนาคม รสชาดคล้ายตะไคร้
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

41. ฮอหน้าป่อพะ (มุเซอ) ก้อบตามล่อ (ไต)

ห่อข้าวยาบ (เมือง)

จัดเป็นชาเย็น ใช้หัว - ใบ ต้มอบอาบ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย

ลักษณะทางกายภาพ

ชอบอากาศเย็น ขึ้นอยู่ตามคันไม้ ใบห่อซ้อนลงเป็นแผ่นใหญ่ ย่อมเป็นลาย
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยวและผสม

42. ไม้ไคร้ (มุเซอ , ไค , เมือง)

จัดเป็นชาเย็น ใช้เปลือกต้มอบ แก้ไข้ตัวร้อน

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้ยืนต้นอยู่ตามแหล่งน้ำ ใบขนาดเล็ก ออกสลับตามกิ่ง ใบเรียว ฐานใบโค้ง
ปลายเรียวแหลม ชอบใบหัก ออกดอกเดือนธันวาคม เป็นสมุนไพรเชิงผสม

43. ทือหย่อปี (มุเซอ) เทียฟาน (ไต - เมือง)

จัดเป็นชาเย็น ใช้ได้ทั้งภายใน - ภายนอก ใช้ใบราก ลำต้น ต้มอบ - อาบ กิน แก้ไข้
ตัวเหลือง แดงในเด็ก (หัวโต พุงโต ก้นปอด)

ลักษณะทางกายภาพ

ไม้พุ่มขนาดเล็ก ใบขนาดเล็ก ใบออกอยู่ตามกิ่งสลับกันไป ชอบใบหัก ตัวใบสาก
ปลายใบแหลม รสขม ชอบอากาศเย็น
เป็นสมุนไพรเชิงเดี่ยว หรือผสมจะมีคุณภาพดีกว่า

หลักสูตรท้องถิ่น พืชสมุนไพรในท้องถิ่น

จัดทำโดย

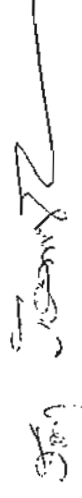
จาสีบโทสิญญา สอนบุญทอง
อาจารย์ 1 ระดับ 5 โรงเรียนบ้านห้วยเสียวะ

สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอลำปางมะผ้า
สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน

คำนำ

กระทรวงศึกษาธิการได้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 เป็นต้นมา และได้มีพระราชบัญญัติการศึกษาขึ้นใหม่ โดยเนื้อหาของพระราชบัญญัตินี้ได้ระบุให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร และหลักสูตรท้องถิ่นฉบับนี้ถือเป็นหลักสูตรท้องถิ่นฉบับแรกที่โรงเรียนบ้านห้วยเหี้ยะ นักเรียน และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดทำ โดยมีเนื้อหาที่เสนอความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

หลักสูตรท้องถิ่นฉบับนี้สำเร็จได้โดยได้รับความอนุเคราะห์จากทุกฝ่าย โดยเฉพาะ นายสุจินต์ วงศ์ทอง ครูใหญ่โรงเรียนบ้านห้วยเหี้ยะ นายลี เหมันตวิจิตร วิทยากรจากชุมชน ผู้จัดทำขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนทำให้หลักสูตรฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ผู้จัดทำ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
หลักสูตรประถมศึกษา 2521 (หน่วยที่ 1 สิ่งที่มีชีวิต หน่วยย่อยที่ 2 พืช)	1
ตารางวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา 2521	2
หลักสูตรท้องถิ่นหมู่บ้านห้วยเสี้ยว	4
ตารางวิเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่น	5
แนวทางดำเนินการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น	6
ความต้องการของชุมชน	7
แหล่งข้อมูล	7
พืชสมุนไพรในท้องถิ่น (มะลิ)	8

หลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533)

สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

หน่วยที่ 1 สิ่งที่มีชีวิต

คำอธิบาย

หน่วยย่อยที่ 2 พืช

สังเกต วางแผนการทดลอง เกี่ยวกับการสร้างอาหารของพืช ปัจจัยสำคัญในการสังเคราะห์แสง อภิปรายและสรุป รายงานผลการทดลอง

สังเกต รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ จำแนก จัดหมวดหมู่เกี่ยวกับการแพร่พันธุ์ของพืชโดยธรรมชาติ ทั้งพืชมีดอกและพืชไม่มีดอก สังเกต ทดลองเกี่ยวกับการแพร่พันธุ์โดยตา กิ่ง ราก ลำต้น และการผสมเกสร บันทึกผลการสังเกต อภิปราย สรุปผลการทดลอง และรายงาน บอกความรู้สึกลงตนเองที่มีต่อผลงาน ศึกษา ติดตามความก้าวหน้าในการเกษตรเกี่ยวกับการขยายพันธุ์พืช ทดลอง ทำ อภิปราย รายงานผลการปฏิบัติ

เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการสร้างอาหาร การแพร่พันธุ์ของพืช ความเจริญก้าวหน้าในด้านการเกษตรหน้าในด้านการเกษตรเกี่ยวกับพืช มีทักษะในการสังเกต ทดลอง เห็นคุณค่าของการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง ทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สนใจศึกษาค้นคว้า ทดลอง ประเมิน และปรับปรุงอยู่เสมอ

ตารางวิเคราะห์หลักสูตรวิชา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.5-6
หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต หน่วยย่อยที่ 2 พืช

จุดประสงค์	กิจกรรม	เนื้อหา	เนื้อหาที่เป็นท้องถิ่น	การวัดผลประเมินผล
1. บอกความรู้สึกรู้สึกที่มีต่อ ผลงาน	1. สังเกตวางแผนการ ทดลอง อภิปราย สรุป และรายงานผล การทดลอง	1. การสร้างอาหารของ พืช - ปัจจัยสำคัญในการ สังเคราะห์แสง		1. การซักถาม 2. ตรวจบันทึก 3. สังเกต
2. เพื่อให้มีความรู้ความ เข้าใจ	2. สังเกต รวบรวมข้อ มูล วิเคราะห์จำแนก จัดหมวดหมู่	2. การแพร่พันธุ์ของพืช โดยธรรมชาติ ทั้งพืช ดอกและไม่มีดอก		
3. มีทักษะในการสังเกต ทดลอง	3. ทดลอง บันทึกผล การสังเกต อภิปราย สรุปผลการทดลอง	3. การแพร่พันธุ์โดยตา กิ่ง ราก ลำต้นและ การผสมเกสร		

4. เห็นคุณค่าของการ ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง	และรายงานผล 4. ทดลองทำ อภิปราย รายงานผลการ ปฏิบัติงาน ศึกษา ติดตาม 5. ศึกษาติดตาม	4. ความก้าวหน้าในการ เกษตรเกี่ยวกับกร ขยายพันธุ์พืช	
5. สนใจศึกษาหาความรู้ ประเมินผลและปรับปรุงอยู่เสมอ			

หลักสูตรท้องถิ่นหมู่บ้านห้วยเขยั้ง หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป. 5-6

หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต

คำอธิบาย

หน่วยย่อยที่ 2 พืช (พืชสมุนไพรในท้องถิ่น)

สำรวจ สังเกต รวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับลักษณะของพืชโดยธรรมชาติ ทั้งพืชยืนต้นและพืชล้มลุก บันทึกการสังเกต สรุปลง
ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์พืช ใช้ การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรในท้องถิ่น และรายงานผล บอกความรู้สึกลองตนเองที่มีต่อผลงาน ราย
งานผลการปฏิบัติงาน

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับลักษณะ ประโยชน์ วิธีใช้ และการขยายพันธุ์ของพืช มีทักษะในการสังเกต การสัมภาษณ์
เห็นความสำคัญของพืชที่มีประโยชน์ต่อชีวิตของมนุษย์ สนใจศึกษาหาความรู้ และปรับปรุงอยู่เสมอ

ตารางวิเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่นหมู่บ้านห้วยเหี้ยะ หมู่ที่ 8 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป. 5-6

หน่วยที่ 1 สิ่งมีชีวิต หน่วยย่อยที่ 2 พืช (พืชสมุนไพร)

จุดประสงค์	กิจกรรม	เนื้อหา	เนื้อหาที่เป็นท้องถิ่น	การวัดผลประเมินผล
1. เพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจ	1. สำรวจ สังเกต รวบรวมข้อมูล	1. สมุนไพรในท้องถิ่น - ลักษณะของพืช	1. สมุนไพรในท้องถิ่น	1. สังเกตการร่วมมือกิจกรรม
2. มีทักษะในการสังเกต การสัมภาษณ์	2. บันทึกผล สัมภาษณ์ สรุปผล และรายงานผล	สมุนไพรโดยธรรมชาติ ทั้งพืชยืนต้น และพืชล้มลุก - ประโยชน์ของพืชสมุนไพร		2. การตอบคำถาม 3. ตรวจผลงานการบันทึก
3. เห็นความสำคัญ	3. บอกความรู้สู่ก รายงานผลการปฏิบัติ			
4. สนใจศึกษาหาความรู้และปรับปรุงเสมอ		- วิธีใช้พืชสมุนไพร - การขยายพันธุ์พืชสมุนไพร		

แนวทางดำเนินการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น (พืชสมุนไพรในท้องถิ่น)

ด้วยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปศึกษาหาข้อมูลในหมู่บ้าน ห้วยเหี้ยะ พร้อมทั้งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมฯ ให้สร้างเตาอบสมุนไพรสำหรับรักษาผู้ป่วย ทางโรงเรียนบ้านห้วยเหี้ยะ "ได้รับการร้องขงจาก สกว. และชาวบ้านให้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเนื้อหา พืชสมุนไพรในท้องถิ่น (เนื้อ) เพื่อใช้สอนให้ควารู้แก่เด็กนักเรียน และเพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

เพื่อเป็นการลดความต้องการของท้องถิ่น โรงเรียนบ้านห้วยเหี้ยะ จึงได้ดำเนินการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยมีแนวทางในการปฏิบัติดังนี้

1. ประชุมคณะครู เพื่อหาแนวทางดำเนินการ
2. ประชุมนักเรียน และผู้ปกครอง เมื่อ 26 กันยายน 2544
3. สำรวจ เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ที่นักเรียน และชุมชนต้องการเกี่ยวกับสมุนไพรในท้องถิ่น เมื่อ 27 กันยายน 2544
4. วิเคราะห์หลักสูตร
5. นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาเรียบเรียง และจำแนกหมวดหมู่ เนื้อหาให้ชัดเจน แบ่งข้อเรื่องความต้องการของชุมชน
6. จัดทำหลักสูตร เมื่อ 5 พฤศจิกายน 2544

แหล่งข้อมูล

1. นายลิ แหม่นตจิตร
2. ชุมชน
3. นักเรียน
4. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ความต้องการของชุมชน

1. สมุนไพรในหมู่บ้านมีกี่ชนิด มีชื่อเรียกว่าอย่างไร
2. ประโยชน์ของสมุนไพร
3. วิธีใช้สมุนไพรรักษาโรค
4. การขยายพันธุ์พืชสมุนไพรแต่ละชนิด

พืชสมุนไพรในท้องถิ่น (นະลีส)

พืชสมุนไพรในท้องถิ่นหมู่บ้านห้วยเสี้ยว มีหลายชนิด ซึ่งพบเห็นในหมู่บ้านและบริเวณ ๆ หมู่บ้านตามแนวชายแดนไทย - พม่า ดังตัวอย่างที่ยกมา จำนวน 20 ชนิด

1. **เสื่อแค** พบเห็นในป่าและข้างทาง ต้นมีขนาดเล็ก เตี้ย ใบและลำต้นมีกลิ่นหอม เป็นไม้ล้มลุก สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ใช้ได้ทั้งหญิงและชาย โดยใช้ใบ ลำต้นหรือรากต้มอบตัวด้วยไอน้ำหรือใช้น้ำต้มอาบ ขยายพันธุ์โดยการแยกต้นอ่อนจากราก
2. **มอชี่น๊ะ** พบเห็นในป่าข้างทาง ต้นมีขนาดเล็ก เตี้ย ใบมีลักษณะคล้ายใบขมิ้น สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร หัวของมอชี่น๊ะใช้ต้มกับน้ำปลา ต้มแก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ขยายพันธุ์โดยการแยกหน่อหรือหัว
3. **ด้ากา** พบเห็นบนต้นไม้ รากและลำต้นของด้ากาเลื่อยตามเปลือกไม้ใหญ่ อาศัยอาหารจากต้นไม้อื่น ใบมีลักษณะคล้ายใบผักกูด ใบและลำต้นต้มรวมกับเสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการตัดลำต้นหรือกิ่งผู้กมได้ไว้บนต้นไม้
4. **นาปีมา** พบเห็นในหมู่บ้านและในป่า เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นสูง เปลือกหนา ผลของนามีมาลีลักษณะแบน ยาว ใช้รับประทานกับน้ำพริก มีรสขม เปลือกใช้ต้มรวมกับเสื่อแค มอชี่น๊ะและด้ากา ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ผลอ่อนรับประทานแก้อาการท้องอืด ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
5. **ด้าเกาะ** พบเห็นบริเวณป่าข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้เลื้อย เถาและดอกสีแดง ใช้เถาหรือดอกดำให้ละเอียดแล้วหมกไฟ ห่อด้วยผ้าประคบบริเวณที่ฟกช้ำ สรรพคุณ ช่วยคลายความเจ็บปวด ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด

6. ยามือป้อ พบเห็นข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบมีลักษณะเป็นสามแฉก ดอกสีน้ำตาล ใช้ทุกส่วนของต้นตำรวมกับใบเสื่อแค ต่ำกาและนาปีมา ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการแยกต้นอ่อนจากโคนต้น
7. ยาน้ำเหหรือ เป็นพืชที่พบเห็นบนต้นไม้ มีลักษณะเป็นเส้นเล็ก ๆ คล้ายไหมเหลือง ต้นอาศัยอาหารจากต้นไม้อื่น ถ้ายาเหหรืออยู่ต้นไหนจะตาย เนื่องจากถูกยาเหหรือแย่งอาหารจากต้นไม้ไปหมด ใช้ยาเหหรือตำผสมกับใบเสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการนำไปวางไว้บนต้นไม้
8. กอแจะ เป็นพืชที่จัดอยู่ในพวกเดียวกับกาฝาก พบเห็นบนต้นไม้ ผลสุกมีสีเหลือง เป็นอาหารของนก ใช้ทุกส่วนของต้นตำรวมกับใบเสื่อแค กิ่งของกอแจะต้มดื่ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
9. ซี่ญ พบเห็นบริเวณป่าข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้น ใบมีลักษณะแหลม ผิวเปลือกเรียบ กิ่งอ่อนมีสีแดง ใช้ใบ กิ่งหรือรากตำรวมกับใบเสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการใช้เมล็ด
10. คาปีอ พบเห็นในหมู่บ้านและป่าข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้น ลำต้นตรงสูง ผลมีลักษณะคล้ายลูกท้อ สีเหลือง รับประทานได้ มีรสหวาน ใช้เปลือก ใบหรือรากตำผสมกับใบเสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
11. ยากี้ พบเห็นบริเวณป่าข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ล้มลุก ใบใหญ่ ใช้รากต้มดื่ม รสหวานหรือนำไปต้มผสมกับใบเสื่อแค สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการแยกต้นอ่อนจากโคนต้นหรือราก

12. **เกียะ** พบเห็นทั่วไปทั้งในหมู่บ้านและบริเวณป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ใบมีลักษณะเป็นเส้นเล็ก ๆ ลำต้นมีน้ำมัน ชาวบ้านนิยมนำมาเป็นเชื้อเพลิง เนื่องจากมีคุณสมบัติไฟง่าย ใช้ทุกส่วนของต้นผสมกับเปลือกแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด

13. **กนมา** พบเห็นบริเวณป่าข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้น ใบมีขนาดใหญ่ ดอกสีขาวเป็นช่อใหญ่ ผิวเปลือกเรียบ สีสน้ำตาล ใช้ได้ทุกส่วนของต้นผสมกับเปลือกแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยเมล็ด

14. **สุผะกือ** พบเห็นบริเวณไหล่ทางหน้าหมู่บ้าน เป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก ใบแบนราบกับพื้นคล้ายใบยาสูบ ใช้รากสุผะกือต้มดื่ม สรรพคุณ แก้โรคกระเพาะอาหาร ขยายพันธุ์โดยเมล็ด

15. **ตอกกือ** พบเห็นบริเวณข้างทางป่างแปก เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบแหลมรี หนา กลิ่นหอม ได้ใบมีขนอ่อนสีขาว ใช้ได้ทุกส่วนของต้น ต้มผสมกับเปลือกแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการแยกต้นอ่อนจากโคนต้น

ลักษณะต้นและใบคล้ายต้นหนาด มี 2 ชนิด คือ ชนิดใบใหญ่ และชนิดใบเล็ก ลำต้นมีกิ่งก้าน แตกแยกเป็นจำนวนมาก

16. **กนมา** (ชนิดที่ 2) พบเห็นบริเวณข้างทางป่างแปก เป็นไม้ยืนต้น ใบเล็ก ดอกสีม่วงช่อยาว ใช้ดอกเผาไฟรับประทานกับอาหารได้ ใช้ทุกส่วนของต้นผสมกับเปลือกแค สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการใช้เมล็ด

17. **อิทอหน่านอกอ้อย** พบเห็นบริเวณพื้นที่ป่างแปก เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นตรงสูงประมาณ 2 - 3 เมตร ใบมีลักษณะแหลมเป็นแฉก เปลือกสีเขียวเข้ม เรียบ ใช้หัวอีทอหน่านอกอ้อยต้มผสมกับสุผะกือต้ม สรรพคุณ รักษาโรคกระเพาะ ขยายพันธุ์โดยการแยกหัว

18. **ไม่คา** พบเห็นในป่าลี้กรรมลำธาร เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เปลือกไม้หนา มีรอยต่างสีขาว ผิวเปลือกหยาบแตกเป็นร่อง ใช้เปลือกต้มรวมกับ

เสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด

19. **ออกก้าคือเกาะ** พบเห็นบริเวณแม่น้ำ เป็นไม้เลื้อยขนาดใหญ่ ใช้ได้ทั้งต้น ต้มรวมกับเสื่อแค ใช้ต้ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร สุกภาพสตรี

หลังคลอดบุตรใช้ดอกแก้คือเกาะต้มอบตัวสำหรับรักษาโรคภายในท้อง ขยายพันธุ์โดยการใช้เมล็ด

20. **ยาสะแหล** พบเห็นบริเวณเนินเขาข้างทางหน้าหมู่บ้าน เป็นไม้ยืนต้น ใบเล็กหนา แผลมรี ใช้ได้ทุกส่วนของต้น ต้มรวมกับเสื่อแค หรือใช้ราก

ต้มดื่ม สรรพคุณ ช่วยเจริญอาหาร ขยายพันธุ์โดยการแยกต้นอ่อนจากโคนต้น